

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

1

SOPRONI SZEMLE

SOPRONI SZEMLE

Helytörténeti folyóirat

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:
SOPRON VÁROS TANÁCSA

Szerkesztő bizottság:
FEKETE FERENC, FÖLDI LŐRINC, FRIEDRICH KÁROLY, GÁL JÁNOS, GUNDA MIHÁLY,
GYULAY ZOLTÁN, HAMMERL LAJOS, HARACSI LAJOS, HORVÁTH JÓZSEF, KELÉNYI
FERENC, MOLLAY KÁROLY, PINTÉR FERENC, RADÓ FERENC, RÉTHLY ENDRE, SIMON
JÁNOS, SOMKUTI ELEMÉR, TARJÁN GUSZTÁV, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL
MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR, ZÁMBÓ JÁNOS, ZÁRAI KÁROLY

Szerkeszti:
CSATKAI ENDRE

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kölkedi István: A szakmai munkásszervezetek kialakulása és tevékenysége Sopronban

Kölkedi István: A szakmai munkásszervezetek kialakulása és tevékenysége Sopronban

A szocializmus eszméi már korán, a múlt század közepe táján eljutottak Sopronba. A vándorló iparoslegények nyugati vándorlásaik közben ismerkedtek meg a szocializmus gondolataival, tarsolyukban könyveket, folyóiratokat hoztak magukkal és visszatértük után terjesztették az eszméket. Ugyanakkor olasz és cseh vasúti munkások is dolgoztak a városban, akik érintkezésbe lépve a városi iparosmunkásokkal, ugyancsak híveket szereztek a mozgalomnak.

Ezek az elszórt kezdeményezések az Általános Munkásegylet 1868-ban történt megalakulása után hamarosan szervezetté értek. 1870. június 13-án Schmidt Adolf nyomdász nyújtott be kérvényt a Sopron városi tanácshoz, amelyben a soproni Munkásegylet alapszabályainak jóváhagyását kérte. Ebben a szervezetben nagyobb részt csak iparosok és iparoslegények vehettek részt, mert üzemi munkásságról Sopronban ez idő tájt még nem beszélhetünk (V. ö.: SSz 1959. 26–28 lap).

Mindenesetre ez az első eddig feltárt adat, amely bizonyítja, hogy szervezett mozgalmi élet virágzott Sopronban. És nem is akármilyen. A soproni Munkásegylet tevékenységét néhány adat még megerősíti. Nem tudjuk, hogy az itteni szervezetnek volt-e kapcsolata az I. Internacionáléval, de ezt a feltevést erősíti meg a belügyminiszter 1871-ben összeállított jelentése, amely szerint az Internacionálét tekintve „Pest-Budán kívül még Pozsony és Sopron jön tekintetbe, mert ezek a városok Bécs közelében vannak...” A jelentés azt is hangsúlyozta, hogy Sopronban működött az Általános Munkásegylet.

Ezek a későbbiek folyamán közzétett adatok azt látszanak megerősíteni, hogy Sopron, ha közvetlenül nem is, de közvetett módon, Pozsony és Bécs közvetítésével érintkezésben volt a nemzetközi szervezettel. Így az is feltehető, hogy kapcsolatuk a külfölddel nagyobb volt, mint a főváros mozgalmával. Ebből azonban nem szabad azt a következtetést levonnunk, hogy a soproni munkásmozgalom teljesen elszakadt a hazai mozgalomtól. Bizonyítékaink vannak arra, hogy a soproni munkások részt vettek abban is. A „Választásra Jogosulatlanok Pártja” 1878. április 21-én és 22-én tartott kongresszusán a soproni munkásságnak hivatalos küldöttjeként egy Panczer nevű munkás vett részt és felszólalt a választói jog vitájában. A munkásosztály egységének megteremtése érdekében tartott egyesülési kongresszuson, 1880. május 16-án és

17-én, amikor a Magyar Munkáspárt és a Választásra Jogosulatlanok Pártja egyesült, ismét Panczer képviselte a soproni munkásságot. A soproniak feliratban is helyeselték az egyesülést. Panczer fel is szólalt, javasolta, hogy az egyesült párt neve Magyarországi Munkáspárt legyen.

2A II. Internacionálé és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakulása Sopronban is élénkítő hatással volt a munkásmozgalomra. A szociáldemokrata párt megalakulásáról ugyan még ebben az időben nem beszélhetünk, hiszen az országos párt is laza szervezeti formát mutatott. A szervezeti szabály értelmében, bár csak később, 1903-ban fogadta el a budapesti pártgyűlés: „A párttagok kötelesek – amennyiben valamely szervezettel bíró szakmához tartoznak – az illető szervezethez tartozni: akiknek nincs külön szakszervezetük, kötelesek a lehetőséghez mérten pártszervezethez tartozni...” (MMT. III. 127. oldal). Eszerint minden szociáldemokratának szakszervezethez kellett tartoznia. Minden bizonnyal a szervezeti szabályzat a szociáldemokrata párt kialakulását tükrözte vissza. Innét adódik, hogy a pártalakulást jelentő kongresszus után több mint tíz évvel vidéki pártszervezetek még nem voltak, hanem csak szakmai szervezkedések.

Mindjárt a hazai párt megalakulását követő évben önképzőegyletet alakítottak a soproni ipari munkások. Az engedélyt 1891:VIII. 54130 V. 10 B. M. szám alatt hagyták jóvá. Az önképzőegyletet a szabómunkások szakegylete követte, amelynek alapítási éve 1893. A jóváhagyás még ebben az évben megérkezett. A soproni ácsok rokkantségélyező egylete is 1893-tól működött (Soproni Állami Levéltár 2729/rk/904.).

A Népszava 1893. augusztus 12-i száma közli, hogy a szabókon kívül 1893-ban terjesztették fel a soproni cipészek is szakegyletük alapszabályát. A cipészek minden bizonnyal nem kapták meg a jóváhagyást, mert egy későbbi kimutatás szerint (A Soproni Állami Levéltárban levő 1907. július 9-én kelt törzskönyv) a magyarországi cipész-csizmadia munkások és munkásnők szakegyesületének helyi csoportja 126.264 (V. 6) 1902. szám alatt csak 1902-ben kapta meg a működési engedélyt. Minden bizonnyal lehetett előbb is valami szervezeti formájuk, de ennek nem sikerült nyomára bukkanni. Viszont ugyanezen törzskönyv adatai szerint 1895-ben megalakult a soproni Szőlőbirtokosok Egyesülete. Ezek azonban nem a gazdapolgárok, a gazdag szőlőbirtokosok voltak, hanem a kistermelők és a kisegítő munkások. Már 1893-ban tevékenykedtek. A „Sopron” című lap 1893. december 24-i híradása szerint népgyűlést hirdettek, hogy megbeszéljék a gazdapolgárok jelen helyzetét. A bortermelő segédmunkások 1895 márciusában ugyancsak gyűlést akartak tartani, de termet nem kaptak hozzá (Soproni Hírlap, 1895. március 27). A soproni rendőrség jelentéseiben gyakrabban találkozunk olyan kijelentésekkel, hogy a gazdapolgárok között tért hódít a szocializmus eszméje. A Soproni Hírlap 1895. július 11-i száma szerint a szőlőmunkások szakegyletének 500 tagja van.

1895-öt tartják a nyomdászok szakegylete megalakulása évének, holott a soproni nyomdászok köre csak 1897-ben kapott működésére engedélyt.

Ezután néhány évi szünet következett, csak az 1902-es 1903-es gazdasági válság ösztönzött újabb szakmákat szervezetek létesítésére. A cipészeken és csizmadiákon kívül 1902-ben alakult meg a soproni pincérek és tekeőrzők egyesülete, 1902-ben vagy 1903-ban létesült a vas- és fémmunkások központi szövetségének helyi csoportja. Mindkét dátumra van adatunk. Az egyik szerint az engedélyokiratra 89218/V. a. 1902. szám alatt, a másik szerint pedig 1903. IV. 28 36885/III. a. B. M. szám alatt kaptak jóváhagyást.

A vasasok megalakulásának valószínűbb időpontja az 1903. év, mert a soproni napilapokban erre vonatkozólag találunk híradásokat. Népes értekezletet tartottak például október utolsó napjaiban, ahol

elhatározták, hogy „Asztaltársaságot” alakítanak. A társaság elnökévé Komáromi Bélát választották meg. A szervezkedés célját abban állapították meg, hogy a munkások nagyobb műveltséget szerezhessenek. („SOPRON”, 1903. november 1.) A vas- és fémmunkás szakszervezethez csatlakozó közgyűlésüket is 1903-ban tartották, mégpedig december 20-án.

A vasárnap délután 3 órakor, a Palatin szállodában tartott gyűlésükön Szalai Mórt elnöknek, Stern Józsefet pedig jegyzőkönyvvezetőnek választották meg. Mindketten vasmunkások voltak. A beszédet Rády Sándor, a magyarországi vas- és fémmunkások központi szövetségének titkára mondta.

„...a megjelent illetve jelenvolt munkások oda nyilatkoztak, hogy a magyarországi vas és fémmunkások központi szövetségéhez csatlakoznak... körülbelül 120 munkás vett részt...” (12040/rk/1903–11954/rk/904) – jelentette a gyűlésről a kiküldött rendőrbiztos.

A beszéd a szakegyesület céljáról, hivatásáról és alapszabályairól szólt. A választással Szalay Mórt elnöknek, Máhr Lajost pénztárosnak és Winkler Jánost jegyzőnek választották meg („SOPRON”, 1903. december 23.). A Soproni Napló viszont azt jegyzi meg, hogy a pesti kiküldött „nagy mérséklettel és okosan beszélt a munkások helyzetéről és sorsuk javításának eszközeiről...” (Soproni Napló, 1903. december 25.) beszélt.

A nyomdászok szakegyesülete ekkor már komoly tevékenységet fejtett ki. Berkes Gyula elvtárs visszaemlékezése szerint a századforduló előtt még részt vettek a nyomdászegyesület tevékenységében a főnökök is, mert emlékszik rá, hogy Röttig tartotta az egyik ünnepségen a beszédet, mint az egyesület elnöke. A századforduló után már nem vettek részt az egyesület munkájában, annál inkább sem, mert hamarosan a munkaadókkal kötendő kollektív szerződés kiharcolását tűzték ki a nyomdászok maguk elé. Ilyen célból hívták össze az országos kongresszust 1903. augusztus 15- és 16-ára, Budapestre, a központi városházára.

A kongresszus „... legfontosabb tárgyát egy egységes, az egész országra kiterjedő árszabály kidolgozása képezi a szennykonkurrencia elnyomása végett...”

Az országos kongresszuson Sopron nyomdászszága is képviseltette magát Steiner Géza alelnök, a Soproni Napló főszerkesztője személyében, és „...a központi szervezőbizottság munkájában ausztriai mintára való fölosztása iránt tesz indítványt a kongresszuson.” (Soproni Napló, 1903. augusztus 2.)

Ez utóbbi megjegyzés annál is inkább érdekes, mert rámutat a soproni munkásszervezetek külföldi kapcsolatára. A soproni nyomdászok osztrák példát kívánnak követni, mert azt ismerik jobban. Különben is a nyomdászok, minden bizonnyal a többi szakmák is, elsősorban Ausztriával, azonkívül Pozsonnyal tartották a kapcsolatot.

Az 1903-as év, mint a vas- és fémmunkás szakszervezet megalakulásának időpontja, már a szervezett munkásegysülések magasabb formáját mutatja. Eddig helyi szakegyletek működtek, most már ezek a szakegyletek országos központok fiók-egyleteivé válnak, tehát egy magasabb fórum alá tartoznak.

1904-ről ugyan azt állapítja meg a szocialista mozgalmak összefogásáról szóló rendőrkapitányi jelentés, hogy Sopronban 1904-ben szocialista egyletek nem alakultak. A tények azonban mást mutatnak. Igenis alakultak ilyen irányú egyesületek, legfeljebb nem nyújtották be a jóváhagyás iránti kérelmet, vagy nem kapták meg a jóváhagyást (319/3k/905).

Erre példával is szolgálhatunk. Az 1902. évi szocialisztikus mozgalmakról a következőket jelenti a

rendőrkapitányság:

„...Szocialisztikus irányú egyletek 1902 évben nem keletkeztek, hacsak figyelembe nem vesszük, hogy egyik nyilvános népgyűlésen a famunkások, egyik nyilvános táncmulatságon a soproni vasmunkások határozták el ⁴egyletté alakulásukat, azonban alapszabályaikat 1902 év folyamán sem a városi tanácsnál, sem a rendőrkapitányságnál eddig be nem nyújtották...” (869/rk/903.).

A famunkások két év múlva, 1904. július 24-én délelőtt fél 10 órakor a Korona vendéglőben tartott gyűlésen elhatározták a famunkások országos szövetsége soproni helyi csoportjának megalakítását. A gyűlésen 40 famunkás vett részt és Molnár Imre budapesti lakos, a magyar famunkások országos szövetségének központi jegyzője tartott előadást (7542/rk./904. – 442/rk/904 – 7444/rk/904.).

A cipész, csizmadia munkások és kisiparosok is szervezkedtek. 1904. március 13-án délután három órakor a Nádor szállóban tartották alakuló gyűlésüket. A gyűlés elnöke Kámán József soproni csizmadiamester, jegyzője pedig Balogh Antal cipésszegéd volt. A beszédet Frankl Lipót mondta, a magyarországi cipész és csizmadia munkások szakegyesületének küldöttje, budapesti lakos. A gyűlés, amelyen 100 cipész- és csizmadia-segéd vett részt, kimondta a soproni csoport megalakulását, a szakegyelet elnökévé Kámán József csizmadiamestert választották meg (2599–2446–442/rk/904.).

Nem tartozik szorosan a tárgyhoz, de mint a szervezkedés egyik formája, amely a gazdasági jobblét előmozdítását szolgálja, említésre méltó, hogy 1904-ben a soproni munkások szövetkezetet akartak létrehozni. Az alakuló gyűlésen száz munkás vett részt, közülük nyolcvanán vettek részjegyet („SOPRON”, 1904. november 6. és november 9.).

Találunk adatot a magyarországi munkások rokkant- és nyugdíj-egyletének soproni fiókjáról is, amely 1904. december 12-én ünnepséget rendezett. Az országos egylet 12 évvel e dátum előtt alakult, míg a soproni fiók 1904-ben 5 éve állott fenn, tagjainak száma 245 volt („SOPRON”, 1904. december 14.). Már ebben az időben harcoltak a munkások alkoholizmusa ellen. Előadásokat tartottak a munkásotthonban, és újabb tagok jelentkeztek a mozgalom támogatására. A „Good-templars” páholy 13–14 taggal megalakult (Soproni Napló, 1904. június 2.).

Mielőtt áttérnénk a soproni munkásság politikai mozgalmaira és ezzel kapcsolatban a politikai párt kialakulására, vessünk még néhány pillantást az 1905-ös év szakmai szervezkedéseire. Ebben az évben két új szervezeti forma alakult ki: Népkönyvtár-egyesület kezdte meg működését és tevékenykedni kezdett a soproni munkások Testvériség dalárdája (6404/905).

Érdekes jelenséget vizsgálhatunk meg az 1905. évi szakszervezeti gyűléseknél. Úgy látszik hiába tartott alakuló gyűlést a vas- és fémmunkások országos egyesületének helyi szervezete, ténylegesen nem kezdte meg működését, holott már meg is kapták a működési engedélyt. Ez arra enged következtetni, hogy különösképpen az üzemi munkások nem vettek részt a szervezeti életben oly mértékben, mint amilyent várhattunk volna tőlük.

A már megalakult szervezet ugyanis 1905. április 9-én a Nádor szállóban szervezkedési ülést tartott. A gyűlés elnöke Kapui István jegyzőkönyvvezetője pedig Winkler János lakatossegédek, a vasárugyár alkalmazottjai voltak. A körülbelül 80 vas- és fémmunkás előtt Malasits Géza, a budapesti központ kiküldötte mondott magyar és német nyelven beszédet, amelynek hatására a jelenlévők ismét kimondták, hogy csatlakoznak a központi szervezethez (4120–3708–281/rk/905).

A famunkások is tartottak ebben az évben, mégpedig március 26-án, ugyancsak a Nádor szállóban szervezkedési gyűlést. Ezen 34–36 famunkás vett részt, beszédet Szatmáry Sándor soproni és Molnár Imre budapesti lakos mondott (2907–3200–281/rk/905.).

5Az építési szakmunkások is 1905-ben szervezkedtek. Már januárban tartottak egy gyűlést, amelyen Gollub Antal javaslatára végrehajtóbizottságot választottak a szervezet létrehozására. Ez a gyűlés január 2-án volt, a tényleges alakuló gyűlésre április 24-én került sor. Ezen ismét Gollub Antal, „jelenleg wieni lakos, a magyarországi építőmunkások országos szövetkezetének kiküldötte beszélt”. A gyűléssel foglalkozó rendőrségi iratok hátlapján ceruza-írás látható, amely néhány szót feljegyzett a beszédből. A szónok említést tett arról, hogy egy évben legfeljebb 252 munkanapot dolgozhatnak az építőmunkások és az 1 forint 20 krajcárból mindent leszámítva még 70 krajcár sem marad. Elmondta azt is, hogy 240.000 szervezett kőművesmunkás van az országban és Budapesten 46 fillér az órabér, míg itt Sopronban 20–24 fillér.

A beszéd után határozatban fogadták el a soproni építőmunkások, hogy szervezkedve csatlakoznak a magyarországi építőmunkások országos szervezetéhez.

„...Ezen a gyűlésen körülbelül 200–220 főleg kőművesegédekből álló munkás volt jelen, a soproni kőműves munkások kisebb számban, ellenben nagyobb számban voltak képviselve a doborjáni, ritzingi, ágfalvi, somfalvi, bánfalvi és rákosi kőművesmunkások. Hatósági beavatkozásra ok nem szolgáltatott...” (89–4120/rk/905) – jegyezte meg a gyűlésről a rendőrbiztosi jelentés.

Részletesen kell foglalkoznunk a legszervezettebb szakegylettel, a soproni munkások szakszervezeti tevékenységével. A nyomdászok elsősorban a nyugat-magyarországi nyomdászegyesületekkel, főként pedig a pozsonyival tartottak szoros kapcsolatot. A nyugat-magyarországi nyomdászegyletek közösen is meg szokták beszélni a problémáikat. Egy ízben már tartottak kongresszust és 1905-ben a pozsonyi csoport kezdeményezésére pünkösdkor, június 11-én és 12-én megtartották a II. nyugat-magyarországi könyvnyomdász értekezletüket.

„Az értekezleten a budapesti, pozsonyi, győri, magyaróvári, aradi, beszercebányai, szombathelyi, nyitrai, trencsényi, wieni, wr. neustädti és bádeni kiküldöttek vettek részt és körülbelül 130 egyén volt jelen...” (5770–5598–281/rk/905) – írja jelentésében a kiküldött rendőrbiztos.

Ezen az értekezleten 57 vidéki képviselő jelent meg. A soproni nyomdászok testületileg fogadták a vendégeket, Duschik Hermann, a soproni helyi csoport elnöke köszöntötte őket az állomáson. Részt vett a kongresszuson a pozsonyi „Tipographenbund” énekkara, amelynek zászlaját a soproni nyomdászok fel is szalagozták. A kongresszuson több napirendi pontot tárgyaltak. Legfontosabb kérdésként az árszabályról, iparszabadságról, segédmunkások és tanoncok kérdéséről beszéltek. Ez utóbbi napirendi ponthoz a pozsonyi szervezet nyomtatott magyarázó szöveget is készített.

„Legfőbb feladatunk egy olyan árszabály létrehozatala, mely a munkást a munkaadó kizsákmányolásával szemben megvédi és gazdasági, valamint szociális érdekeit rendezi. Ezidáig sikerült a vidék nagyobb nyomdahelyein az árszabálynak érvényt szerezni, de a kisebb helyeken, legnagyobb sajnálatunkra, árszabály tekintetében szomorúan, de nagyon is szomorúan állunk!... majdnem hiábavaló munka, ilyen kis vidéki helyeken, hol egyes bódék tengetik nyomorúságos ekzisztenciájukat – rendet teremteni. Minden alkalommal halljuk az árszabályhű nyomdák megbotránkozását az óriási szennykonkurrencia fölött, melyet ezek a kis bódék okoznak... A könyvnyomdai ipar ... kedvezőtlen helyzetének egyedüli okául általában az iparszabadságot emlegetik... fentiekben egy csepp igazság rejlik, még sem egyedüli kötelessége a segédnek,

az iparszabadság ellen... foglalni állást... A segédek érdeke inkább az ipartörvény revízióját követeli, 6miután az iparszabadság oly állapotokat szül, melyek a segédek nagy hátrányára vannak. Előfordul például kisebb, de néha oly nyomdákban is, hol 5–6 segéd dolgozik, hogy a nyomógépeknél tanult nyomdászok helyett segéd munkások foglalkoztatnak, kik ezen munkát háziszolgai teendőikön kívül végzik el... törvény szerint a könyvnyomdagépek segédgépeknek tekintetnek és mint ilyenek minden napszamos által kezelhetők... Mit segít nekünk, ha nagyobb nyomdahelyeken principálisainkkal árszabályt kötünk, ha ezen árszabályt tanonc-skálával egészítjük ki, amely azonban csak ott lesz betartva, ahol azt állandóan ellenőrizzük. Mi behoztuk a tanonc-skálát és legközelebbi szomszédságunkban, nem messze rendezett viszonyu nyomdahelyektől, a tanonctenyésztés a legnagyobb mértékben garázdálkodik. És mi jelenleg tehetetlenek vagyunk ezen visszás állapotokkal szemben. Hogy miként és mely egyének bosszulja meg magát ezen esztelen utód-tenyésztés, azt mindenki előre láthatja... Legelső sorban azon szegény teremtesek szenvednek ezáltal, kik szüleik – vagy gyámjaiktól szolgáltatnak ki ezen uzsorásoknak, – igen uzsorásoknak, mert hiszen ők nem mondhatók reális vállalkozóknak, kik becsületes munkából élnek, mert ők a fiatal gyermekek testén élösködve, azok munkaerejével uzsoráskodnak és őket tanulási idejük letelte után – mely azonban sokban azonos a hajdani rabszolgasággal – kifacsart citrom gyanánt dobják az országutra... munkát egyoldalú kiképzésénél és minimális szakértelménél fogva, legfeljebb akkor kaphat, ha a principálisnak »pillanatnyi zavarából kirántóra« van szüksége, t. i. hogy a segédek követeléseinek ne kelljen mindjárt eleget tennie... Összejövetelünk célja... ezen visszásságokat, ezen igazságtalanságokat megszüntetni. De itt önkéntelenül elénk tolul azon kérdés, nem vagyunk-e teljesen az eszközök hiányában? Igaz, hogy van szervezetünk! De lesz-e a mi szervezetünk oly erős, hogy ott is érvényre jusson, hol eddig még gyökeret sem verhetett... mikép jártak el Bajorországban az árszabály mindenütt való elismerése érdekében... bátorkodom... a »Münchener Zeitung« f. é. február hó 10.-iki számából, magyar fordításban idézni:

»...A németországi könyvnyomdatulajdonosok és segédek közt létrejött árszabály-megállapodás szerint azon segédek, kik tanulási idejüket egy nem árszabályhü nyomdában töltötték, állást nem nyerhetnek. Épugy nevezett segédeknek a szervezetbe és ennek segélyező osztályába való felvétele megtiltatik, kizáratnak továbbá az ipari munkaközvetítésből is. Miért is az 1–2 márka napisegélyt sem élvezhetik munkanélküliség esetén...«

...Ami Bajorországban lehetséges, azt Magyarországon is lehetővé kell tennünk!...” (281/rk/905).

A tanácskozás 5. pontjaként abban egyeztek meg a nyugat-magyarországi nyomdászok, hogy a következő év pünkösdjén Győrött tartják tanácskozásukat. A 6. pont a segélyező egyesületről tárgyalt. A nyomdász szakszervezet központja szabályzatot készített, amely szerint a helyi segélyező egyesületek 1905. évi július hó 1-től az országos egyesülethez tartoznak. A pozsonyi választmány erre a pontra vonatkozólag a következő határozati javaslatot terjesztette elő:

„Nyugatmagyarország II. választmánya a szabályzatot elutasítja, mert a vidéki egyesületek tagjainak érdekével ellenkezik.

Követeljük a kerületek fentartását és a vidék számára a tagok érdekeit megvédő szabályzatot. A pontosabb ellenőrzés céljából Budapestről esetről esetre mindig felülvizsgáló küldessék, ki a kerület összes ügyeit a legnagyobb részletességgel váratlanul átvizsgálja” (281/rk./903.).

7A napirend negyedik pontjára Kovarik N. által előterjesztett javaslatot módosította a határozat, a budapesti küldött, Rottenstein Mór indítványára. Szerinte ugyanis helyesebb volna, ha a pozsonyiak

javaslatába foglalt kívánságokat a magyarországi könyvnyomdászok az ipartörvény országgyűlési tárgyalásakor egy országos értekezleten fejezik ki. Rottenstein javaslatát fogadta el az értekezlet. A pozsonyiak második indítványát az értekezlet 6. pontjának tárgyalásakor a kongresszus elfogadta és kimondta, hogy kívánja továbbra is a kerületek fenntartását és a vidéki tagok érdekeit megvédő szabályzatot. Az ellenőrzésre vonatkozó javaslat is határozattá lett. Ezt a határozatot megküldték az összes nyugat-magyarországi városoknak, amelyek észrevételeiket a július 9-én Pozsonyban tartandó közgyűlésen tehetik meg („SOPRON”, 1905. június 15.).

Természetesen az értekezletet szórakozásra is felhasználták. Pünkösöd első napjának délutánján Gutenberg Jánosra, a nyomda feltalálójára emlékezve a Sörgyár kerthelyiségében János napi ünnepséget tartottak.

Megjegyzendő, hogy a Győrbe 1906. pünkösdjére tervezett III. kongresszus elmaradt, mert augusztusra Budapestre országos nyomdászkongresszust hívtak össze (Nemzetőr, 1906. május 23.).

Az ősz folyamán még egy ünnepséget tartottak a soproni nyomdászok: fennállásuk tízéves évfordulója alkalmából. Erre az ünnepségre szeptember 10-én este 8 órakor került sor a Korona vendéglőben levő egyleti helyiségben („SOPRON”, 1905. szeptember 3.).

Az 1906-os évben már meglehetősen nagy szerepet töltöttek be a szakmai szervezkedések a munkások életében. Különösen az oroszországi forradalom hatására egyre több sztrájkot irányítottak, tehát a munkások gazdasági harcát szervezték és vezették. Ez egyben újabb szakmai szervezkedéseket segített létrehozni. A soproni rendőrkapitányság jelentése a szocialisztikus mozgalmakról a következőket írja:

„Az 1905-ik évben a Sopron és Sopron vidéki keresztény szociális egyesület megalakult, amely egyleti alapszabályai 1906 január hó 16.-án 12854/905. b. ü. szám alatt jóváhagyattak, az 1906-ik évben pedig a magyarországi festőmunkások szövetsége soproni csoportja alakult meg, egyéb más szocialisztikus irányú avagy szakcsoportok nem alakultak...” (13315/906/rkptsz.).

A jelentésnek utolsó mondata azonban nem fedi a valóságot. Mert lehet ugyan, hogy a miniszteri jóváhagyás nem érkezett meg, de ténylegesen megkezdte működését a festőkön kívül két új szakszervezet, mégpedig a vasúti munkások és a könyvkötők és rokonszakmabeliek szervezete. A vasúti munkások július 29-én délután négy órakor tartották alakuló gyűlésüket a Magyar Korona vendéglőben, mintegy 50 déli vasúti munkás részvételével. A gyűlésen Fellner Béla budapesti küldött mondott beszédet és az egybegyűlteket kimondták, hogy a magyar vasúti munkások országos szövetségének helyi csoportját megalakítják (7599/906–922/rk/906.).

A könyvkötők alakuló gyűlésére december 17-én este fél hétkor került sor a munkásotthonban. A gyűlést Wajdits Béla hívta egybe, aki ebben az időben már a szociáldemokrata párt helyi szervezetének függetlenített titkára volt, egyben ő maga is könyvkötősegéd. Az alakuló gyűlés megalakította a szakszervezetet, megválasztotta a tisztkart. Ezen a gyűlésen 120 főnyi női munkás vett részt, a Jacobi-féle szopóagyárból és mintegy 25 férfi munkás.

A többi szakszervezetben is folyt tevékenység. Az építőmunkások június 3-án alapító ünnepélyt tartottak, amelynek programjában zenés-ébresztő, felvonulás és juniális szerepelt. A gyűlést a munkásotthonban tartották meg. Hétszázan vettek rajta részt. Minden bizonnyal ez az ünnepség volt a múlt évben megkezdett szervezkedés záróakkordja (5603–5453–922/rk/906.).

A szabók is mozgolódtak. Október 28-án a Pál Samu-féle vendéglőben szakgyűlést tartottak, amelyen 50

szabósegéd és 7 női (varró) segéd vett részt, Saly Endre budapesti munkás kétórás beszédében foglalkozott a szakszervezet szükségességével és a politikai helyzet értékelésével (11248–922/rk/906.).

1906 őszével a soproni munkásmozgalom kezdeti, a csupán szakmai szervezkedés formájában tevékenykedő korszaka lezárult. A szakszervezetek, tehát a szervezett munkásmozgalom kialakult. A szakszervezeteknek elsősorban a szakmai érdekek védelme, a gazdasági harc volt a feladata. A gazdasági harc azonban elválaszthatatlan a politikai harctól. E kettő együtt szükségszerűen megköveteli a munkáosztály magasabb rendű szervezkedési formáját, a politikai párt kialakítását. Sopronban ténylegesen 1906-ban érett meg a helyzet a munkások politikai pártjának megalakulására.

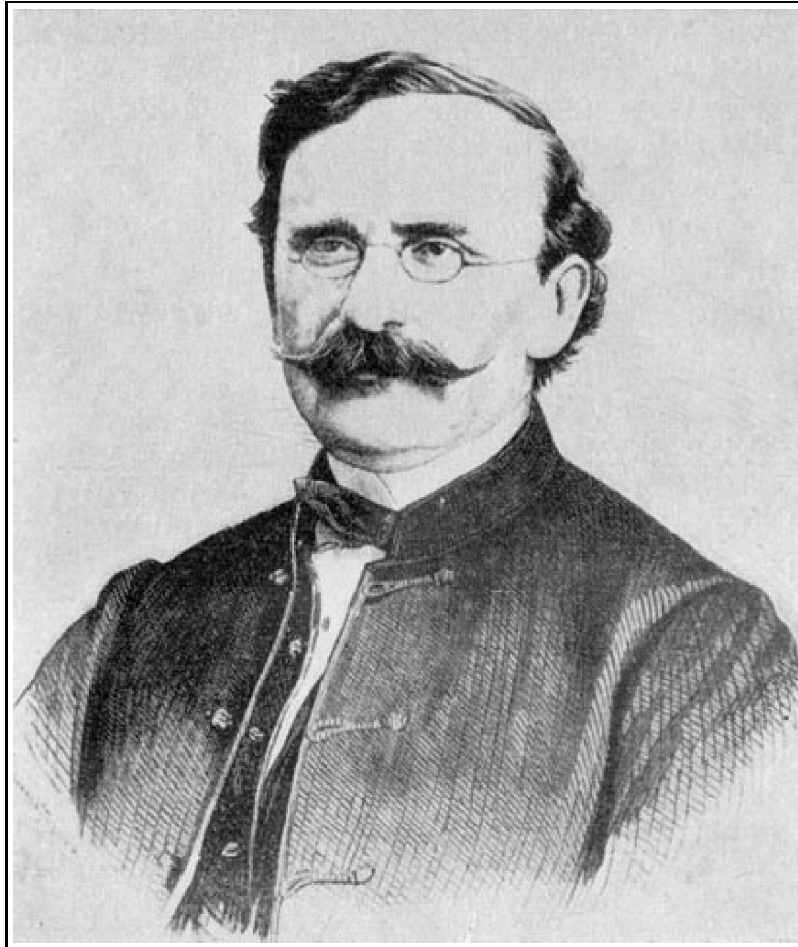
Munkásjelvény

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Zsidai József: Gondolatok Frankenburg Adolf marxista megítéléséhez

9 Zsidai József: Gondolatok Frankenburg Adolf marxista megítéléséhez

Korunkban a tudományos világkép kitágulásának vagyunk szemtanúi. A humán tudományok korábbi egyeduralkodója a XX. században megszűnt, felsorakozott melléje és elfoglalta méltó helyét a természettudományok számos ágazata, teljesen új tudományágak jelentek meg s izmosodtak önálló tudománnyá. Ezel egyidőben megváltozott a műveltség tartalma, másmilyen lett a művelt ember eszménye. A XIX. században az akadémikusok sokáig az írók, költők, irodalomtörténészek és jogászok soraiból kerültek ki, ami azt jelentette, hogy csak ezeket a humán ágazatokat becsülték tudománynak. Ebben az időben és még századunkban is néhány évtizedig az irodalom, a zene, a történelem és a jog, valamint a klasszikus auktorok stb. ismerete tett valakit műveltté. A korszerű műveltség tartalma lényegesen más, több a réginél, tudományosabb, gyakorlatiasabb 10 és politikusabb. A humán ismeretek kiegészültek természettudományi és műszaki tudományok köréből vett anyaggal. Amellett maga a humán műveltség is átforgalmazódott szocialista társadalmunkban. Az irredentizmus és sovinizmus hirdetése helyébe az

internacionalizmus magasztos eszméi kerültek. A vallásos tanokat és babonás téveszméket fokozatosan kiszorítja a tudományos ismeretközlés és felvilágosítás.

Frankenburg Adolf arcképe (1886)

Korunkban látni kell a természettudományi ismeretanyagnak a modern műveltségbe való behatolását, súlyának és részarányának lényeges megnövekedését. Ennek egyenes következménye a humán műveltség mennyiségének bizonyos fokig történő összezsugorodása. Harmadsorban pedig a humán műveltség – tartalmát tekintve – szocialista társadalmunk igényéhez, ízléséhez igazodott. Az egyes tudományágak arányos részvétele a műveltség komplex fogalmát megtöltő ismeretanyagban ma már tény és szükséglet. Ez a szükséglet és a szocialista társadalomban kívánatos tudományosság viszont a filológia művelése irányában igen jelentős követelményeket támaszt.

Mivel az emberi elme befogadóképessége véges, a filológia által művelt területek áttekintése – a nem szakember számára – szinte lehetetlenség, ezért elkerülhetlenné vált haladó hagyományainknak újraértékelése és további szelektálása. A marxista tudományosságból táplálkozó felszabadulás utáni új kritika vállalkozott arra, hogy haladó hagyományainkból kiválasztja mindazt, ami a technika századában is hozzátartozik a szocialista társadalomban a művelt ember ismeretanyagához.

Ilyen meggondolások késztetnek bennünket arra, hogy a polgári irodalomtörténetírás után marxista szemlélettel újból elővegyük Frankenburg Adolf életművét, mert – megítélésünk szerint – neki is helye van nemzeti kultúránk történetében.

* * *

Frankenburg Adolf nevét és emlékét az idő múlása egyre mélyebbre temeti el. Az irodalomtudomány és sajtótörténet művelőin kívül csak a soproniak emlékezetében él még a XIX. század egyik jelentős publicistájának és lapszerkesztőjének neve. A múltban ugyan a polgári irodalomtörténet kötetekre rúgó cikket és tanulmányt szentelt pályája megrajzolásának, de valamennyi megrekedt a polgári gondolkozás korlátainál. A polgári korszak irodalomtörténetírásának nem sikerült Frankenburg munkásságát korának sodrába állítani és aszerint vizsgálni, hogy miként mozdította elő és vitte tovább a kor haladó törekvéseit és milyen buktatók és elletmondások tördelték darabokra a kezdetben magasívú pályát ígérő indulást. A felszabadulás óta marxista igénnyel írt jelentősebb visszapillantás nem látott napvilágot, nem kísérelték meg Frankenburg megközelítését, így előmunkálatok hiányában írásunk nem törekedhet átfogó szintézis megalkotására, hanem megelégszünk a címben is jelzett néhány gondolat felvetésével.

Elsősorban az ifjabb nemzedék számára emlékeztetőül említsünk meg néhány életrajzi adatot. Jómódú (apja gazdatiszt, később földbérlo) németajkú család sarjaként született a Sopron melletti Németkeresztúron. Életének 73 évét 1811 és 1884 között élte le Sopronban, Pesten, Bécsben és másutt. Író és hírlapíró, valamint lapszerkesztő volt. Pályájának legjelentősebb szakasza az 1840-es évekre esett, s ennek záróéve 1847 volt, amely az Életképek c. folyóirattól és egyben Pestről Bécsbe történő távozását jelöli. Az Életképek szerkesztésétől való megválása a hazai irodalmi életből való kikapcsolódását, elszigetelődését, korábbi aktivitásának hanyatlását is maga után vonta. Az Életképektől való megválás után lényegében kirekedt az irodalmi élet sodrából. Pályájának 11további éveiben haladó hagyományaink gazdagításához jelentős mértékben nem járult hozzá.

Ha tömören akarjuk megfogalmazni munkásságának lényegét, akkor azt mondhatnánk, hogy Frankenburg élete nagy részét a hazai művelődés nemzeti nyelven történő felemeléséért folytatott küzdelem szolgálatában töltötte el. Korlátai és megtorpanásai ellenére is a függetlenségi mozgalom és a polgári progresszió szorgalmazója volt. E törekvéseiben azonban állandóan akadályozta származásából és későbbi „helyezkedéséből” fakadó földbirtokos-polgári szemlélete. A negatív elemekhez járult az is, hogy a családja körében és az iskolában megszerzett klerikális szemlélet makacsul tompította igazi kibontakozását.

Nemzeti történetünk egyik legnagyobb alakja, Kossuth Lajos kínálta meg hellyel és íróasztallal Frankenburgot 1841-ben a Pesti Hírlap szerkesztői szobájában. Addig majdnem másfél évtized írói termése volt már mögötte, írói vagy újságírói rangra emelt neve lassan kezdett beszivárogni az irodalmi körök és irodalmi szalonok által képviselt irodalmi köztudatba. Pécsi diákéveiben, 1827-ben írta első satírikus költeményét, amelyet szerelmes versek, színművek, vidéki tudósítások, elbeszélések követtek. A rég elfelejtett írások közül talán csak a Der erste April c. vígjáték emelkedett fel átlagos szintre. Ezen évekből mindössze egy életrajzi adat érdemel említést, amelyet ő maga is külön kiemelt emlékirataiban és a Frankenburg-irodalomban lépten-nyomon fellelhető. Az 1833. évben súlyos anyagi gondokkal küszködő kezdő író és jogász – anyja ajánlósaival – felkereste Széchenyi Istvánt, aki éppen hosszabb lélegzetű angliai utazásra készült. Szeretett volna útítársul szegődni Széchenyihez, de az inas teendőinek vállalására tett Széchenyi-ajánlatra mélyéges felháborodással válaszolt és nyomban lemondott az angliai utazásról. Frankenburg és megítélői is ezt a kinyilatkoztatást a későbbi évek és évtizedek során igen fontosnak tartották. Igaz ugyan, hogy Frankenburg nem vállalta a szolga szerepét, de ez a hirtelen felbuzdulás

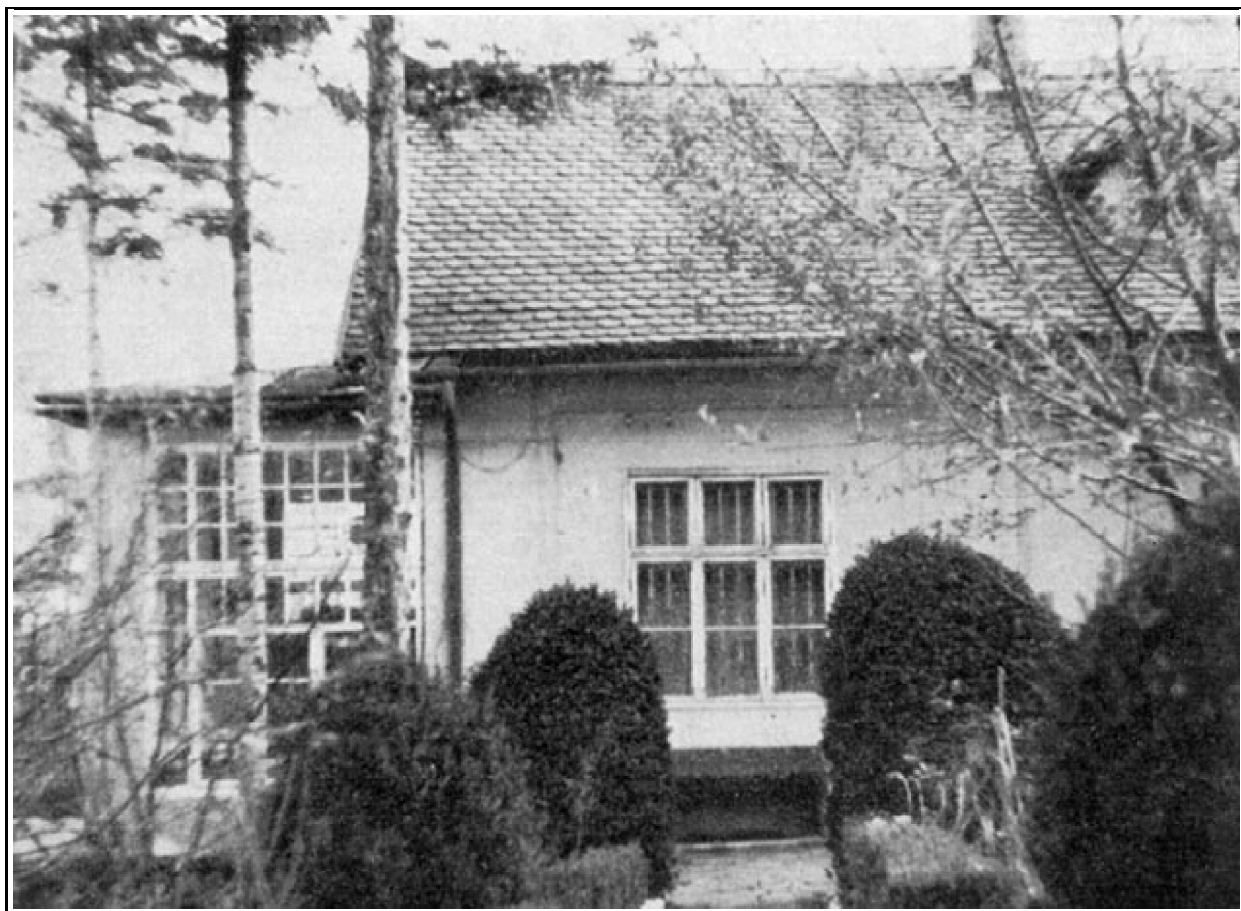
messzemenő következtetések levonását illetően mégis bizonyos óvatosság betartására készítet. Akkor még nem mondott le gazdálkodási, azaz földbirtokosi meggazdagodási vágyáról, de iskoláztatása révén már közeljutott a polági életpályához is, így törekvéseiben bizonyos kettősség, de mindenképpen a felső rétegek irányába való igyekezet volt látható. Ebből adódik, hogy a Széchenyinél alacsonyabb ranglétrán levő személy sértődése lobbant fel Frankenburgban, ezért mindennek szélesebb és átgondoltabb társadalmi alapja nincsen. Alapvető osztálytagozódási folyamatra, a rendi társadalom lényegének felismeréséhez nem tudott eljutni.

Szó volt már róla, hogy Kossuth 1841-ben indította meg a Pesti Hírlapot, a kor legjelentősebb közlönyét, amelynek szerkesztőségi szobájában Frankenburgnak igen előkelő, párnázott hely jutott. Kétségtelen, hogy élénk, nyugtalan természete, élces elméssége, kitűnő szatirikus humora, meg nem alázkodó mentalitása a hírlapírás mesterévé avatta 30 éves korára. Az is kétségtelen, hogy a Kossuth-vezércikkek után következő Fővárosi újdonságok c. rovatban írt Frankenburg-tárcák jelentősen gazdagították a társadalmi haladásért vívott harc tartalmát és a nemzeti kultúra művelése irányába terelték a közvélemény figyelmét. Az sem vitatható, hogy a mikroszkopikus témákból formált tárcák időnként igen szervesen illeszkedtek bele a kor politikai sodrának vonalába. Mindez azonban Frankenburg tudatában nem nyert tételes megfogalmazást. Kossuth sem közvetlen politikai szócsőnek szánta Frankenburg tollát.

Kossuth mielőtt meghívta lapjához Frankenburgot, már évekkel előtte ismerte. Tudta róla, hogy szeret polemizálni, igazszívű harcosa az igazságnak, haladó szelleménél fogva megkeresi és pellengérre állítja a kerékkötő, fékező erőket. Kossuth bízott Frankenburg jó hírlapírói szímatában és úgy gondolta, ¹²hogy az olvasók részéről megfelelő fogadtatásban fog majd részesülni. Kossuthnak ez a gondolata igen fontos! Célkitűzése a Pesti Hírlappal az volt, hogy megfelelő számú és összetételű olvasótábort toborozzon, eszméi és törekvései számára szilárd politikai bázist építsen ki. Kossuth úgy vélte, hogy e cél érdekében Frankenburg igen eredményesen lesz használható. A nagy politikus tudatában volt annak, hogy lapjának politikai programját megadó vezércikkei mellett ún. szórakoztató írásokat is közölni kell. Ez annál inkább is kíváncsnak látsozott, mert a korabeli divatlapokon nevelődött olvasóközönség még nem szokott hozzá a komoly és nehéz olvasmányokhoz. A divatlapok fő törekvése a szórakoztatás, nevetetés, könnyű fajsúlyú novellákkal és női pletykákkal, érdekes eseményekről szóló apró beszámolókkal és divatképekkel megnyerni főleg a női olvasókat. Kossuth tisztában volt vele, hogy amennyiben el akarja olvastatni politikai cikkeit, neki is adnia kell valamit a divatlapok szelleméből, ízéből. Így került sor Frankenburg meghívására és a Fővárosi újdonságok c. rovat megindítására, amelynek valamennyi cikkét, tárcáját Frankenburg írta.

A Fővárosi újdonságok c. rovatban közölt tárcák e műfajban a hazai termés első érettebb primörjei, így Frankenburg a hírlapírás történetében elévülhetetlen érdemeket szerzett. Témái rendkívül változatosak: fővárosi pletykákról, táncokról, ruhaviseletről, mulatságokról, rendőrségről, önkényről, városi hatóságok törvénytelen eljárásairól, hajóskapitányok és konflisok durva túlkapásairól, Pest-Buda sáros utcáiról szóltak írásai. Mikroszkopikus aprósággal figyelte meg a pesti élet, a pesti utca eseményeit és tipikus alakjait. A témák legtöbbször vagy teljes egészében, vagy egy-két csattanós mondatban olyan tanulságot és társadalmi mondanivalót fogalmazott meg, amely a kor politikai törekvéseinek irányába esett. Frankenburg ezzel az olvasók igényét, az érlelődő forradalmi elemek akarátát fejezte ki. A Kossuth vezércikkei után következő társadalmi mondanivaló, valamint tartalmi és formai elemek, pontosabban a művészi megformálás tekintetében is felülmúlták a divatlapok színvonalát, hiszen csak ilyen módon voltak méltóak Kossuth cikkeinek szomszédságára. A pozitív és társadalmilag is jelentős vonások ismételt hangoztatása mellett azonban nem mehetünk el szó nélkül a gyengeségek és botladozások mellett, hanem azok figyelmes nyomonkövetésével tesszük teljesebbé vizsgálódásunkat. Rá kell mutatnunk, hogy az imént lejegyzett és

hasznosnak mondott aprólékosság az ellentmondások egész sorát idézte elő Frankenburg pályáján. Ugyanúgy, mint Széchenyivel való összekülönbözése idején, munkásságának ebben az immár érettebb és felelősebb szakaszában sem tudott eljutni a társadalmi haladás és küzdelem lényegi felismeréséig. Mondanivalója megrekedt és belefulladt az atomizálás fáradságos munkájába. Az éles és helyenként helyes meglátásokat bizonyító rövid tómondatokon mindig érezhető az a tompított látási mód, amely mintha tudat alatti bizsergésre, bizonyos nehézkesnek tűnő erőltetettségre panaszkodna. Lépten-nyomon látjuk és érezzük, hogy Frankenburg mondanivalója nem nyugszik olyan széles és átgondolt koncepción, mint ahogy az számos kortársánál kimutatható. Neki politikai programja, tételesen kimunkált és megfogalmazott tartós irányvonala nem volt. Mindez abból adódott, hogy Frankenburg soha életében nem kívánta és nem vállalta a politikai harcot, a politikában való aktív részvételt. Hogy időnként mégis szívesen szívta magába a kor politikától telített levegőjét, az azzal is magyarázható, hogy az irodalmi élet is e tekintetben a társadalmi gyakorlat homogén része volt, így érintetlenül maradni, egy helyre tapadni, nem hallani és nem szólni – lehetetlenség lett volna. Ugyanakkor Frankenburg tevékenységét és jelentőségét meghamisítanánk és érdemtelenül lekicsinyítenénk, ha csak erre a megállapításra szorítkoznánk. Természetes és vitathatatlan, hogy a börtönből szabadult Kossuth 13mellett dolgozni politikai tett és egyben politikai hitvallás is volt. Azt is tudjuk, hogy a lap arculata, szelleme és térhódítása napról-napra sodorta a közvéleményt és a tömegeket a forradalom felé, s ebben Frankenburgnak nem kis része volt. A zaklatások és fenyegetések szaporodtak, de ő jól elviselte, ill. visszaverte azokat. Helytállása azonban nem volt szilárd, s a politikai koncepció és a harckészség hiánya éppen itt tűnt ki a legélesebben. Tudott dolog, hogy csak addig állta és csak addig szenvedte el a mérges nyilak lövöldözését, amíg a feudális társadalomhoz kötött polgári egzisztenciája nem forgott veszélyben. Amikor 1843-ban azzal a feltétellel léptették elő kamarai állásából levéltári tisztté, hogy többé nem írhat Kossuth lapjába, akkor meghátrált, elfogadta az ajánlatot, s nem utasította vissza a háttérben forralt mesterkedéseket. Ez a reakció győzelme volt és Kossuth lapjának első jelentősebb veresége, amelyhez Frankenburg hozzájárult, és amely a lap végleges betiltását célzó aknamunkát támogatta. Kossuth érezte a veszteség súlyát – kevésbé Frankenburg behódolásának helytelenségét –, s a Pesti Hírlapban nagy cikkben méltatta érdemeit, fájó szívvel vett tőle búcsút.

Frankenburg nyaralója (Lándzséri út 1.)

A Pesti Hírlaptól való távozás után sem következett be a sokak által annyira óhajtott hallgatás. A Fővárosi Újdonságokkal sok rokonságot mutató Budapesti leveleket 1843 elején kezdte közölni Garay Regélő Pesti Divatlap c. folyóirata. Ezekben az írásokban is érezhető bizonyos társadalmi közelség, aggódo gond és energikus nyugtalanság, de a kor levegője és szelleme szelídebb tónusú mondatokra inspirálta az uralkodó kezek által felkarolt, s egyúttal megfélemlített író. Az írásokon mintha érezhető lenne az a megtorpanás, amely a kormány részéről történt udvarias és nagylelkűnek tűnő gesztus mögött meghúzódó figyelmeztetés nyomán támadt. A megtorpanás mellett azonban ott van [14a](#) forrongás, a tenniakarás; a megfontolás mellett a taktikázó küzdelem, a pillanatnyi megfáradás mellett az új felé, az ismeretlen felé való törekvés.

Még meg sem melegedett új székében, még írta a Budapesti leveleket, amikor már új terveket épített, amelyeknek sok fáradsággal járó realizálódása az Életképek c. lap életre hívásában valósult meg.

A Pesti Divatlap és P. Horváth Lázár Honderűje mellett az Életképek az 1840-es évek harmadik és egyben legjelentősebb divatlapja volt. Az Életképek indulásáról és későbbi fényes pályájáról számos írás jelent meg és tett közzé szükségesebb és lényegesebb adatokat. A korábbi megállapítások és adatszerű közlések ismételése nem kívánatos és nem célszerű, ezért csupán az adatokkal kapcsolatos néhány elhallgatott, vagy kevésbé megvilágított gondolat felkeltésére törekszünk.

Az e korszakban kiemelt és létrehozott haladó hagyományok egy része az irodalmi folyamathoz tartozik. Maga az irodalmi folyamat a társadalmi gyakorlat egyik egysége. Így az irodalom, a sajtó mint művelődéstörténeti ágazatok és egyben társadalmi folyamatok éppen úgy bővelkedtek nagy eseményekben, bátor tettekben, kimagasló eredményekben, és zseniális alkotókban, mint maga az egész kor. A társadalmi és polgári progresszió érdekében munkálkodó irodalmi gyakorlat általában – és szükségszerűen – Petőfi korában egészen tapintható közelségbe került a társadalom való életéhez, az irodalom részvállalása minden addigi ilyen értelmű hagyománynál és eredménynél lényegesen többet vállalt és egyenes nyílként mutatott 1848 felé. Jókai így méltatta az ifjabb nemzedék tollából serdült irodalmat:

„De nemcsak azért volt az fiatal irodalom, mert tagjai ifjú emberek voltak, hanem azért is, mert új, ifjú és merész volt egész irányzata, politikai, társadalmi, költészeti téren, elütő az eddigitől, kezdeményező, korszakba vágó.”

S ezt a forradalmi irányzatot képviselő és vállaló irodalmat befogadta az Életképek, sőt előmozdította, szervezte és buzdította, felfedezte és felkarolta a feltörni vágyó tehetségeket – ez Frankenburg érdeme volt. Az írók legjavát – kitűnő hírlapírói és szerkesztői készségével, megkapóan nyugodt és közkedvelt emberi mentalitásával és nem utolsósorban tisztességes honoráriummal – nyerte meg lapjához. Az Életképek a reformkor legerősebb irodalmi bástyáját tudta magáénak. A szerzők hovatartozása alapján, valamint a vallott és követett irány tartalmával és szellemével a folyóirat egész munkája és élete egybeesett a társadalom igényével, kulturális és politikai törekvéseivel.

Az első füzet bevezetőjét Fáy András így kezdte:

„A magyar életképek szép feladata: hazai életből vett olvasmányok által, nemzetiséget terjeszteni, s a fiatal gyöngye sziveket és kedélyeket, nemzetiség és erkölcs tiszta érzelmei által képezni.”

A továbbiakban Fáy tudatta az olvasókkal, hogy a lapot elsősorban a nők szórakoztatására és művelésére írják. Ezt a programot azonban az Életképek igen hamar túlszárnyalta. Petőfi, Jósika, Garay, Vas Gereben, Vasvári Pál, Kazinczy Gábor és Kossuth neve csak ízelítő azon szerzők közül, akiknek közük volt 1848 előkészítéséhez, s Frankenburgnak dolgoztak. A szerény programmal induló divatlap fokozatosan forradalmi közlönnyé alakult át, miközben a szerkesztő is eljutott pályája delelőjére. A társadalmi tudat nevelése és forradalmasítása érdekében eltöltött harcos és kemény munkásévek a társadalmi gyakorlat számára – megítélésünk szerint – több haszonnal jártak, mint ahogy azt ma valljuk és ismerjük.

A Tizek Társasága fogadalmának feloldása, mint Frankenburg ténykedése szokott gyakrabban elhangzani, de az értékelés ellentmondásos, sőt az 15idők folyamán bizonyos negatív burjánzás és vulgarizálás is hozzátapadt Frankenburg tapintatos és rendkívül okos gesztusához.

Petőfiék szembeszegülése a szerkesztői önkénnyel egyfelől úgy is értékelhető, mint szembefordulás a maradiabb és öregebb generáció lassú és higgadt tempójával, másfelől dacolás volt a hivatalos irányvonallal, amely dacolás a kormány és a reakció ellen irányult. Ezért mondjuk haladónak és pozitívnak szerződésük létrejöttét. Így amikor Frankenburg a szerződés felbontására szólította fel őket, akkor az a látszat is támadhatott, hogy Frankenburg hadat akart üzeni a Tizek Társaságának nagyszerű akciója ellen. Pedig nem erről volt szó. Frankenburg átgondolta és mérlegelte azt, hogy amennyiben – a szerződés értelmében – ezek az írók egy évig nem írnak, akkor a hazai irodalmat és a társadalmi átalakulásért vívott harc tartalmát is nagy szellemi veszteségek érik. Ilyen megfontolások alapján – nagyon felelősen – hívta meg őket lapjához, de biztosította is nemcsak a megfelelő honoráriumot, hanem a közzétételt megérdemlő cikkek és

írások megjelentetését is.

Az Életképektől Frankenburg 1847-ben vált meg, távozásának körülményeire a polgári irodalomtörténetírás csak részlegesen tudott fényt deríteni és magyarázatot adni, azonban a marxista szemlélet lehetővé teszi a kérdés helyes és végleges tisztázását.

A kormány 1847-re megelégette az Életképek felforgató térhódítását és elhatározta befolyásának megszüntetését, vagy csökkentését. Az előbbi alternatíva az ellenzéknek kedvezett volna, mert olyan ellenállás és támadás indult volna a betiltás nyomán, amelynek lefékezése és feloldása a kormány szerveknek nem kis erőfeszítésébe került volna, ezért az utóbbi megoldás finomabbnak és politikusabbnak látszott. Frankenburg nem könnyen vált meg lapjától. Vívódását és fájdalmát némileg kifejezte azzal, hogy a lap sorsát és saját sorsát egybekötve egyszerre tárgyalta a kormány képviselőjével bécsi átköltözéséről, az új állás körülményeiről és az ellenzékkel a folyóirat esetleges átengedésével kapcsolatban. Lesi Viktor részletesen, filológiai pontossággal feldolgozta a vonatkozó adatokat és feltárta azokat a viszályokat és mesterkedéseket, amelyek Frankenburgot a szerkesztői asztaltól való távozásra készítették. Mindazonáltal Frankenburg távozásának okait Lesi nyitott és megoldatlan kérdésként kezelte, mert kimondta ugyan, hogy az ellenzék nem tudta biztosítani a szerkesztő által megszabott összeget a lap átengedéért, s így a bécsi állás anyagiakban előnyösebbnek látszott, de Lesi is érezte, hogy valami mégsem volt rendjén. Kétségtelenül anyagi körülmények is meghatározták Frankenburg végleges döntését, erre Mikszáth is utalt egy helyen. Azonban a kérdéssel foglalkozók valamennyien egyet kihagytak számításukból, Frankenburg nem volt forradalmár. Az immár annyiszor emlegetett polgári liberális szemlélet ezúttal ismételtén megállította félúton. Az ellenzék mindjobban forradalmasodó politikájával nem tudott lépést tartani. Az 1847-es esztendő volt a forradalom kibontakozásának éve, s éppen ennek a szervezkedésnek egyik fő irányítója, szócsöve az Életképek volt. Bizonyára a kormánnyal együtt Frankenburg is megrettent a fejleményektől, elérkezettnek látta a visszavonulást. Ez Frankenburg távozásának magyarázata, ez a meggondolás készítette bécsi állásának elfogadása, s az anyagi érdekeltség, a biztos polgári egzisztencia így kapcsolódott a politikai megtorpanáshoz.

Amint már említettük, Frankenburg pályájának későbbi évei nem érdemelnek különösebb figyelmet. Emlékiratai és hírlapírói munkássága, valamint egyéb írásai azonban az eddig megvilágított kérdések kapcsán kifejtett álláspontunkat támasztják alá. Nagyon tanulságosak az igen rövid életű, „1848” c. lapban közölt írások, és általában az egész lap szelleme. Meggőződhetünk [16](#)arról, hogy 1848 hagyományait addig élte, amíg azok belefértek Eötvös és Széchenyi programjába, ennél több nem tellett Frankenburg reformista látóköréből.

A magyar irodalommal és a hírlapírással korábban kötött szövetsége elvesztette régi tartalmát és erejét. A Pesti Napló, a Fővárosi lapok stb. Kemény Zsigmondjai mellett már nem ülhetett egy szerkesztői szobában, mindezt ő is érezte és 1868-ban eltávozott Pestről, Sopronban keresett megnyugvást és pihenést az az író és publicista, akit Szinnyei Ferenc így jellemezett:

„...nyugtalan természetű, élénk szellemű, mozgékony hírlapíró, ki jelentős szerepet játszott az irodalmi életünkben a szabadságharcig.”

Ezt a méltatást ma is helyénvalónak tartjuk, de Frankenburg igazi arculatát csak úgy tudjuk megrajzolni, ha polgári korlátait sem hallgatjuk el a jövőben; kellő hangsúllyal emeljük ki jelentős érdemeit és véglegesen elfelejtjük az arra érdemes vonásokat.

Munkásjelvény

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Tompos Ernő: Handler Ferdinánd építész és családjának többi építész tagjai

17 Tompos Ernő: Handler Ferdinánd építész és családjának többi építész tagjai

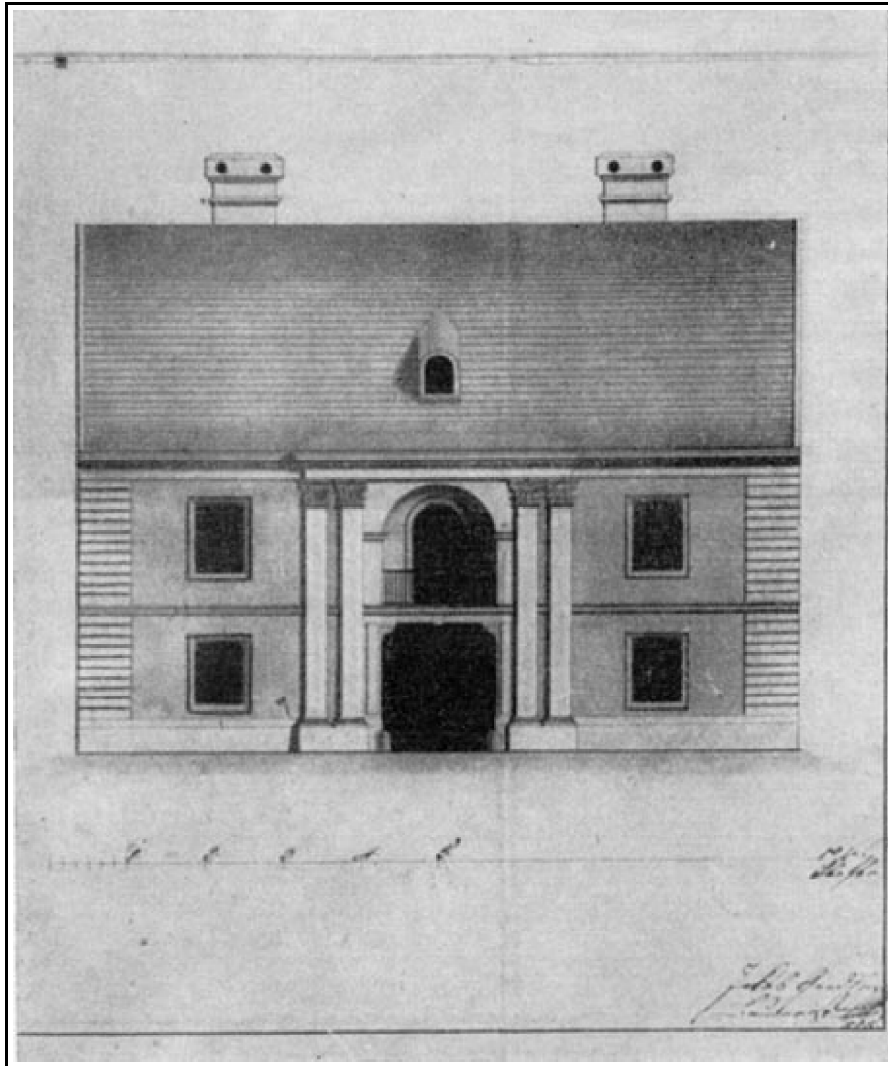
Sopron városa, ahol Handler Ferdinánd és közvetlen elődei éltek, a XIX. sz. elején még nem terjedt túl a török időkben épült külső várfalon. Lakosainak száma 1804-ben 10 776 volt (a nemesség és papság nélkül) és ezek 810 házban laktak.^{[11](#)} A lakóházak főként barokk stílusban épültek, amelyek sorát csak itt-ott szakította meg egy-egy rokokó vagy copf stílusú épület. Az építési technika szempontjából szinte még teljesen a középkor színvonalán mozogtak. Olyan előírás (építési szabályrendelet), mely az építkezések engedélyezését és az építés módját szabályozta volna, még nem volt. A falaikat igen gyakran sárba rakott öklömnyi kövekből építették. A faszindelyes tetők gyakorivá tették egész városrészek leégését. A vas mint építési anyag (a loggiák vonóvasain kívül) még ismeretlen. A lakásokban se W. C., se fürdőszoba. A konyhákban nyitott tűzhelyen főz a háziasszony. Az egyetlen közmű – amiben különben Sopron messze megelőzte a legtöbb magyar várost – az utcáknak repceolajjal táplált lámpásokkal való kivilágítása.

A Handler család működésének 85 éve alatt a város minden szempontból jelentős fejlődésen ment át. A

fejlődés áttörte a bástyafalakat és új városrészek keletkeztek. Stílus szempontból: Handler Jakab, a nagyapa, még klasszicista stílusban épített, az apa (H. József) elsőnek veszi át a romantikus stílust. Fia (H. Ferdinánd) ebben a stílusban alkotja meg legnagyobb műveit, de apjához hasonlóan elsőként tér át az új, az eklektikus építésmódra. Természetes, hogy sem a stílusbeli, sem pedig a technikai változások nem képezik a Handlerék érdemét. A korszellem és a világ általános haladása hozta ezt magával; de azt már határozottan a javukra írhatjuk, hogy az ő munkáikon jelenik meg soproni viszonylatban elsőnek a fürdőszoba, az öntött-vasoszlop, majd a hengerelt tartó. Épületeik homlokzata pedig általában a jóízűség mellett olyan józan mértéktartásról tanúskodik, hogy méltán megérdemlik Gerő László dicséretét, mely szerint Sopronban „A klasszicizmus idejét Hild Vencel, a romantikát a Handler család magas művészi fokon képviselték”.²⁽²⁾

Másik nagy érdemük még az is, hogy a művészi szempontból fontosabb régi épületek átalakítása vagy lebontása előtt, ezek alaprajzát és homlokzatát felvették és így megőrizték az utókor számára. Azt, hogy ez milyen érdem, csak az tudja kellőképpen méltányolni, aki ma – száz év elmúltával és megfelelő műemlékvédelmi rendeletekre támaszkodva – próbálja meg ugyanezt elérni az építetőknél, tervezőknél vagy a kivitelezőknél.³⁽³⁾

181888-ig – a Handler család kihalásáig – a város lakossága kb. 28 000-re, a lakóházak száma pedig 1472-re szaporodott. A lakóházak szaporulata tehát 662, ebből a Handler család kimutathatólag 104-et, tehát 15,7%-ot épített. Ez a tény már magában is megindokolná, hogy foglalkozzunk velük, de ehhez jön még az a kiváló szerep, amelyet éppen a város főbb tereinek és utcáinak – tehát a mai városképnek – művészi értékű kialakításában játszottak.

1. A Rákóczi u. 47. sz. ház terve

A Handler építész-család Jakab építőmesterrel jelentkezik először Sopronban. Személyével Csatkai Endre több cikkében foglalkozott.⁴⁽⁴⁾ ⁵⁽⁵⁾ ⁶⁽⁶⁾ Megállapításait csupán néhány kisebb jelentőségű adattal egészíthetjük ki. A céhbe és a polgárok közé való – 1803-ban történt – felvételéről a tanácsjegyzőkönyvön kívül a kőműves és kőfaragó céh VI. „Meisterbuch”-ja is megemlékezik, családjáról pedig a polgárkönyvből tudunk meg valamivel többet. Így azt, hogy édesapja Handler János kismartoni kőművesmester volt. Anyjánál csak a keresztnévét közli: Éva. A polgárok közé való felvételnél Neumayer Lőrinc építész ¹⁹és Turba József voltak a tanúi.⁷⁽⁷⁾ Műveinek jegyzékét is alig bővíthetjük. Zepkó Ignác kőműves pallér Újteleki-kapu előtti telkére tervezett egy jelentéktelen (két szoba, konyhás) épületet.⁸⁽⁸⁾ Ugyancsak jelentéktelen Benda Vencel kőműves ugyanakkora háza, melyet a Kurucdomb alján Hasenauer Márton telkére épített.⁹⁽⁹⁾

Eddig egyetlen jelentősebb eredeti terve került elő.¹⁰⁽¹⁰⁾ Az, amelyet az Újteleki-kapu közelében volt házával kapcsolatban nyújtott be. Megtudjuk belőle, hogy várvédelmi okokból a várfalon belül megépített

pásztorházakat, a hozzájuk tartozó ólakat, valamint a városi „muskatérosok” szállásait lebontották és a várfalon kívül – a 7 láb mélységű várak betöltése után – újra felépítették. Az addigi állapothoz képest haladást jelent, hogy az átépítés után minden szobához egy-egy nyitott tűzhellyel ellátott konyha is tartozik. Az így, a várfalon belül nyert területet azután a város eladja Handlernek és ő beépíti azokat. Handler Jakab kérvényében arra hivatkozik, hogy épülete által a város szépül és a városnak leggyakrabban használt sétaútja megtisztul, ami a közegészségügynek is érdeke. A terv egy három tengelyes, egyemeletes épületet mutat. Sarkain szokatlanul széles kváderezéssel, a középső tengelyben alul egy vízszintes záródású copf stílusú gyámkövekkel ellátott kapubejárat. Fölötte egy félköríves boltívvel lezárt nyitott loggia. Kétoldalt 2–2 két emeletson átmenő párosan alkalmazott korinthusi félpillér fogja össze az épület középső részét, ezt még a főpárkány előre ugratásával is kihangsúlyozza. A színezett terv kivitele – ha nem is valami különleges művészi teljesítmény – jó kezű rajzolóra mutat. (1. ábra).

A kivitelezett épület (ma: Rákóczi u. 47. sz.) ezzel szemben 5 tengelyes tehát lényegesen szélesebb a tervezettnél. A földszinti kapubejárat félköríves és ez a félkörív jobbra-balra megismétlődik. A kettős félpilléreket pedig széthúzták, úgyhogy a középső rész három ablakos részét fogja közre, illetőleg azt osztja meg 1–1 kanelurázott félpillér, melynek volutái helyén sasmadarak vannak. (2. ábra).

Az egyfejű sas – Napóleon birodalmának jelképe és csapatainak hadijelvénye – még más épületein is előfordul. Azt, hogy ennek politikai jelentősége volt-e, vagy pusztán mint díszítő-elemet alkalmazta-e Handler Jakab oly szokatlan helyen a sast, ma már megállapítani nem lehet.

Handler Jakab az építési tevékenységen kívül ingatlanok vételével és eladásával is próbált anyagi helyzetén javítani. Így 1804-ben Wallheim Jánostól vesz egy „Zwinger” telket. 1600.– Ft-ért.¹¹⁽¹¹⁾ Erre úgy látszik házat épített, mert 1810-ben Spanraft József városi tanácsosnak 12 500.– Ft-ért eladja várkerületi házáat. Miután pedig semmi nyoma nincs, hogy előzőleg vett volna egy házat a Várkerületen, valószínű, hogy a Wallheim-féle telekre épített¹²⁽¹²⁾

Ugyancsak 1810-ben vette meg Gantonsfeyer György bánfalvi jobbágy 1 ¾ holdas Gern Acker dűlőbeli szántóföldjét 950.– Ft-ért és ugyanott egy 1 ½ holdas földet 600.– Ft-ért.¹³⁽¹³⁾ 1810. április 27-én pedig Széchényi Ferenc 20gróf Ötvös utcai házáat („zur blauen Trauben”) – ma Ötvös u. 9. 28 000.– Ft-ért.¹⁴⁽¹⁴⁾

Házépítése alkalmával, 1816. január 2-án eladja a nejével (Neumayer Erzsébet) közösen bírt Ötvös utcai házukat Jentsch Mihály tímármesternek és nejének a Balfi u. 486. sz. (ma Balfi u. 38. sz.) részházáért és 26 000.– Ft-ért.¹⁵⁽¹⁵⁾

Az így kapott részházat pedig még ugyanabban az évben (máj. 20) újból eladja Hasenauer Mártonnak egy káposztás-föld, 12 000.– Ft, 1 db aranydukát és az épülő ház ács munkája fejében.¹⁶⁽¹⁶⁾

2. Rákóczi u. 47. Handler Jakab lakóháza (Csatkai Endre felvétele)

Ekkor vették meg Takács Pálnak az Újteleki-kapu előtt levő 458 2/3 n. ölnyi telkét 2000.– Ft-ért.¹⁷⁽¹⁷⁾ Viszont a Hasenauer Mártontól cserélt káposztás-földet ugyanazon év dec. 9-én újból eladták Hasenauer Mártonnak és nejének 4000 db jól kiégetett tetőcserépért és 100.– Ft készpénzért.¹⁸⁽¹⁸⁾

A fentiekből tisztán látszik egy anyagilag megszorult ember kapkodása. Ekkor kezdődött az az eljárás, mely egy hároméves moratóriumon¹⁹⁽¹⁹⁾ keresztül végül is a csödhöz vezetett.²⁰⁽²⁰⁾

A csődeljárás során mind az Újteleki-kapu előtt fekvő telkét, mind az Élesszögnél fekvő házát (ma Rákóczi u. 47.) eladták. Az utóbbit Hasenauer Márton vette meg árverésen 9151.– Ft-ért.²¹⁽²¹⁾

²¹Handler Jakab ekkor már elhagyta Sopront és a győri káptalan szolgálatába állott.²²⁽²²⁾

Az ezzel kapcsolatban kiadott bizonyítványokból megtudjuk, hogy az 1808-as nagy tűzvésznél első volt az oltók között, többek között egy puskaporral és olajjal telt raktárat mentett meg. 1809-ben, mint a polgárőrség kapitánya, vezette az oltási munkálatokat, pedig a tűz annyira elharapódzott, hogy a részegen fekvő francia katonák alatt már égett a szalma.

A bizonyítványokhoz csatolt kérvényben megemlíti, hogy ő a Sopron vármegye által munkába adott raktár építését még a devalváció előtti „Banko-Zettl”-ért vállalta. Viszont neki a munkásait és az anyagot „Wiener Währung”-ban kellett kifizetnie, ami azt jelenti, hogy az ő általa kifizetett értéknek csak az 1/5-ét kapta meg. Fenti igazságtalanság orvoslásáért a megyéhez folyamodott, majd amikor elutasították, magától a

királytól kért és kapott kihallgatást, azonban eredményre ez sem vezetett.

További sorsáról és haláláról egyelőre semmit sem sikerült megtudni.

Fiáról, Handler Józsefről már többet tudunk: 1796-ban született Lichtenwörth-ban (Alsó-Ausztria), apjánál tanult, majd a vándoréveknek letöltése és remeklés után 1829. jún. 14-én felveszik a céhbe.²³⁽²³⁾ A polgárok közé azonban csak 1835. dec. 9-én került be²⁴⁽²⁴⁾ (3–5. ábra).

Építészeti tevékenysége is ebben az időben kezdődhetett nagyobb mértékben, mert az előző évekből alig találni nyomát és az a bizonyítvány, melyet a városi tanács 1859-ben állított ki részére²⁵⁽²⁵⁾ szintén húsz éves tevékenységéről ír. Kitűnik belőle, hogy a régiek tisztában voltak azokkal a nehézségekkel, amelyeket Sopron belvárosa állít azok elé, akik itt a régi épületek felújításával foglalkoznak, és amelyeket még ma is nehéz leküzdeni, hát még egy évszázaddal ezelőtt, amikor a mai segédeszközök (pl.: talajvizsgálatok) ismeretlenek voltak. Szaktudását becsülték meg akkor is, amikor (1837-ben) a „Bau und Verschönerungs Commission” megalakítása előtt bevonták abba a bizottságba, mely a város utcáit végigjárva megállapította, hogy a mintának bekért pesti építési szabályrendeletet milyen pontokkal kell – a helyi viszonyoknak megfelelően – kiegészíteni. A Bau und Verschönerungs Commission-nak különben haláláig tagja maradt.

Épületeit stílusok szempontjából három csoportra oszthatjuk: klasszicista, romantikus és eklektikus épületek. A stílusokat azonban nem alkalmazta mereven, így a legkorábbi épületén a Benczur Márton részére épített Templom u. 40. (ma 16.) számon már gotizáló vaskaput találunk.²⁶⁽²⁶⁾ Nagyobb épületein atyjához hasonlóan szívesen alkalmaz közép rizalitot, melyeket két emeleten átmenő félpillérek fognak össze. Ilyen pl. a Lenin körút 79. és a Hátsó-kapu 8. A klasszicista stíusból szinte észrevétlenül megy át a romantikusba, úgy hogy a homlokzat arányainak megtartása mellett a romantizáló elemek (szegmens íves ablak és kapu lezárás, gipszből öntött vagy égetett agyagból előállított ornamentikus díszek alkalmazása stb.) szaporodnak. Határozottan romantikus már a Brandl Ferenc Halpiac 12. sz. (ma Színház u. 20.) alatti házának terve,²⁷⁽²⁷⁾ ahol nem az épület középső tengelyét, hanem a sarkait hangsúlyozza ki rizalitokkal, ²³részletképzésében a román stílusra támaszkodik. Ez csupán az evang. árvaháznál (6. ábra) ismétlődik még meg (ma: Iparitanuló Intézet, Halász u. 9.),²⁸⁽²⁸⁾ egyébként a gótikus stílus építészeti elemeinek felhasználásával tervezi meg homlokzatait. A gótikus elemek felhasználását nem viszi túlzásba, és éppen ezért a városkép harmóniáját épületei nem bontják meg. Terveit befolyásolták azok a bécsi építészek, akik a nagyobb épületek pl. a Lenin körúton a Lenck-átjáró tervezésére megbízást kaptak (a felhozott példánál Arch. Georg Unger és Arch. Löchl) és akik romantikus stílusban terveztek, a munkák kivitelezői azonban szintén soproniak voltak, akik így közvetlen megismerés alapján vehették át a stíuselemeket (például az angol gót stíusból átvett derékszögben megtört szemöldök párkány a Stoye-lőver ablakain 1854-ben jelenik meg először).²⁹⁽²⁹⁾

223. Handler József építőmester
(Kugler J. festménye a Liszt Ferenc Múzeumban)

4. Handler József építőmester
(Kugler F. műve a Liszt Ferenc múzeumban)

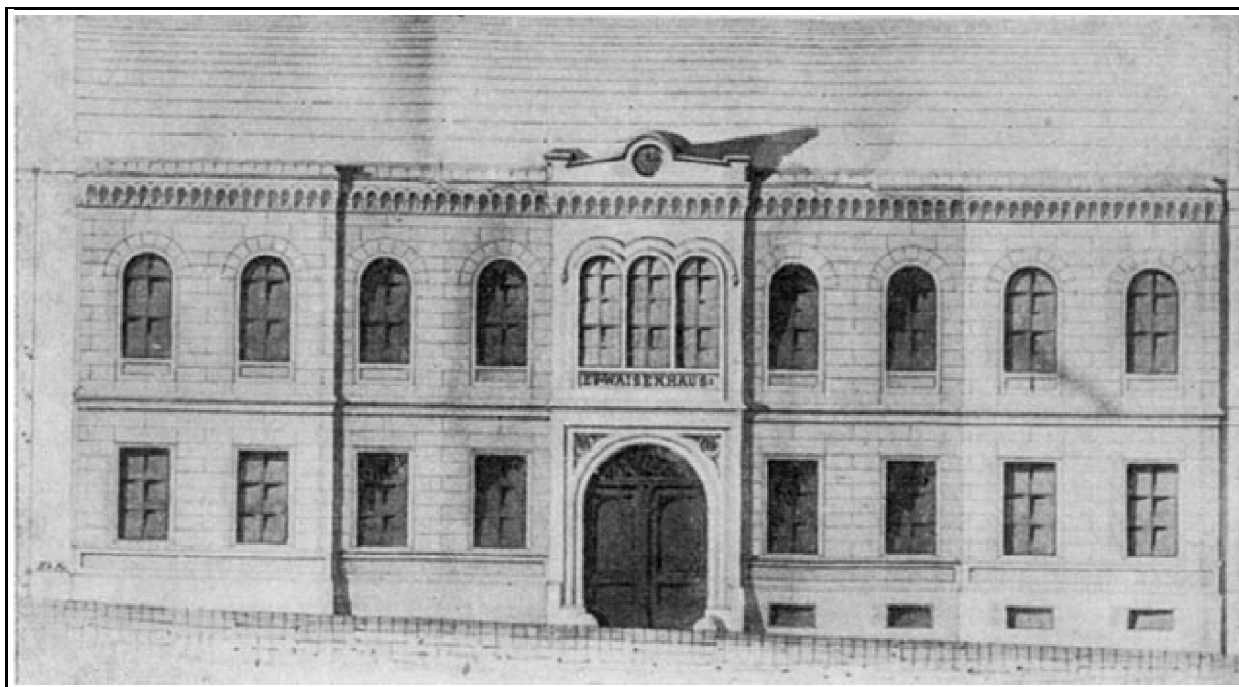
5. Handler Ferdinánd építész
(Kugler F. műve a Liszt Ferenc Múzeumban)

A tervek kidolgozása gondos és jókezű építész tervezőmunkájáról tanúskodik. Csupán a tervek színezése félénk egy kicsit.

Jellegzetes példája ezeknek az épületeknek a Rátz György kereskedő részére épített (ma Színház u. 8. sz.), mely három utcára néző homlokzatával jelentősen befolyásolja a városképet, és amelyet éppen e tervek alapján sikerült az eredeti állapotnak megfelelően a közelmúltban (1958) helyreállítani. Középső homlokzatának karakterét az első emelet zárt erkélye adja meg. (7. ábra).

Telkek vételével és eladásával nem foglalkozott olyan nagy mértékben mint Handler Jakab. 1837. ápr. 22-én a várostól vett egy 340 n. öl nagyságú telket (a Magyar kapun kívül) 700 Ft-ért és kötelezte magát, hogy 3 éven belül épületet emel rá.[30\(30\)](#)

Ezt a házat azután 1947. jan. 17-én 7000.– Ft-ért eladta a Sopronyi Selyemtenyésző Társaságnak.[31\(31\)](#)

6. A volt ev. árvaház terve

²⁴Helyette Sopron városától vette meg a városi mészárszékek helyét 120 66/100 n. öl nagyságban (a Halpiacon, ma Lenin körút 10) 3860 Ft-ért,³²⁽³²⁾ és a hozzá 1849. szept. 7-én a szomszédos Spanraft József-féle telket, 12 ½ n. öl telek, 13 ½ n. öl kert, 11 ½ n. Zwinger és 12 n. öl. Zwinger kert nagyságban 2000.– Ft-ért. A telekre, hogy alkalmazottjait foglalkoztathassa egy két emeletes házat építtetett (ma: Lenin körút 10. sz.) és azt azután elcseréli Perik József kalapossal a Hosszú-sor 592. sz. házrészért (ma Domonkos u. 18.) a hozzátartozó 397 n. öl kertért és 2000 Ft-ért.³⁴⁽³³⁾

7. Színház u. 8. (Szászvárosi József felvétele)

Véglegesen azután a mai Domonkos u. 18. sz. házában telepedett meg. Több telekvásárlásáról nincs tudomásunk. Pedig jó kereskedelmi érzéke lehetett, mert a városi köfjőt³⁵⁽³⁴⁾ és mészégetőt³⁶⁽³⁵⁾ is kibérelte.

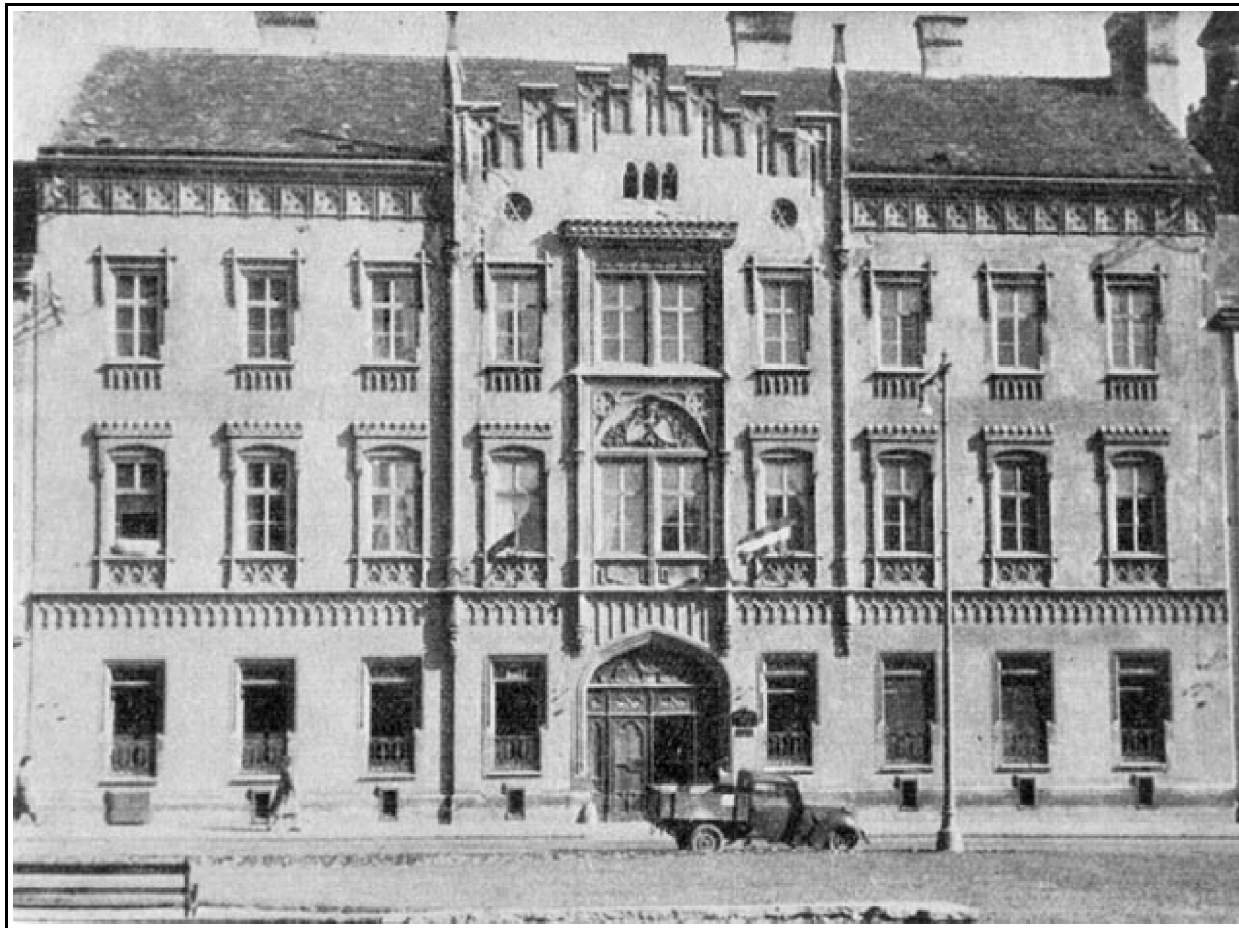
Neje Fuchs Katalin volt és hét gyermekkel ajándékozta meg férjét. Jozefa Borbála 1830, Katalin 1832, Anna és Terézia (ikrek) 1833, Sándor 1835, Ferdinánd 1836. február 27. (Keresztzülei Kugler Antal cukrász m. és neje sz. Leinberger Borbála), József fia pedig 1838-ban született. Ferdinánddal külön ²⁵foglalkozunk, Sándor fia 17 éves korában, amikor az építőmesterséget tanulta (Bau-Eleve) tüdőbajban elhunyt. Többi gyermekének sorsát nem ismerjük.

Handler József 85 korában 1881. aug. 14-én halt meg. Olajfestésű képét és a soproni Kugler Pál Ferenc szobrásztól származó mellszobrát a soproni múzeum őrzi.³⁷⁽³⁶⁾

* * *

Sajnos, nem sikerült megtudni, hogy Handler József építész fia: Handler Ferdinánd hol tanult. A bécsi Technische Hochschule csupán annyit közölt, hogy könyveiben nem szerepel a neve. Műveiből azonban azt látjuk, hogy különösen a gótikus formákat nagy biztonsággal kezeli. Igen sajnálatos, hogy a cégtulajdonos

– egészen haláláig – Handler József volt, és mint ilyen, általában ő írta alá az építési engedély iránti kérelmekhez csatolt rajzokat, csak a későbbi időkben fordult elő, hogy fia – mint tervező – külön is aláírta azokat. Azt, hogy nagy segítségére van a munkában, azt maga Handler József is elismerte, abban a kérvényben, amelyben kéri, hogy – akkor már egyetlen – fiát: Ferdinándot mentesítsék a katonai szolgálat alól. Indoklásában megemlíti, hogy ő már 61 éves és fia mint rajzoló dolgozik az irodájában.³⁸⁽³⁷⁾

8. Széchenyi tér 19. (Szászvárosi József felvétele)

²⁶Egy hatvanegy éves embertől már nem is lehet addigi munkásságának és építészeti irányának olyan nagyarányú megváltoztatását várni, mint amilyen az ötvenes évek közepe táján a Handler-család épületein megmutatkozik. Az eddigi gyakorlat – igen kevés kivétellel – az volt, hogy a romantikus ízt a homlokzatokon néhány – meglehetősen sablonos – romantizáló díszítés képviselte. Ezeket rendszerint gyárilag állították elő gipszből vagy égetett agyagból, ezektől eltekintve, a homlokzat arányaira nézve is nagyon közel állt a közelmúlt klasszicista épületeihez. A tervek színezésénél pedig lehetőleg kerültek az erősebb színeket.

Ezzel szemben az e tájban tervezett épületeken olyan alaposan átgondolt és szépen megrajzolt építészeti részletek tűnnek fel, amelyek alapos tanulmányokra vallanak. Ilyenek például a Széchenyi tér 20. sz., Színház u. 11. és Szent György u. 24., Színház u. 17. és az Orsolya tér 1. sz. épületek kapui. Ezeknél a kőfaragó munkán kívül az asztalos- és lakatosmunka is nagyon szép és gondos. Ezt igazolják az ebből a

korból reánk maradt kilincsek, sőt a csengőhúzóknál alkalmazott vasrozetták is.

Különösen díszére válnak az épületeknek és az utcaképnek a gazdag díszítésű zárt és nyitott erkélyek is.

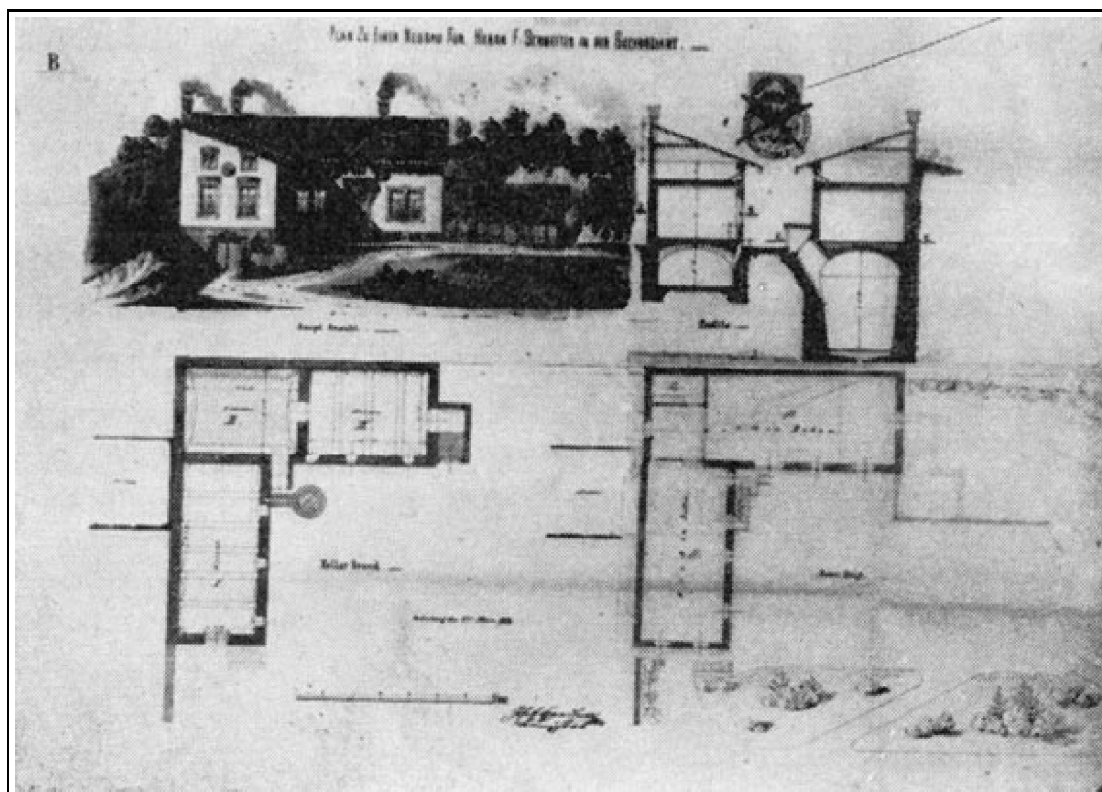
Nagy gazdagságot mutatnak az ablakok kiképzései is, ezek az első időben egyszerűbbek, de idővel mindig gazdagabb és díszesebb kiképzést nyertek. Jellemző, hogy egy és ugyanazon épületen az I. emelet fontosságát az ablakok kialakításával is kifejezésre juttatták.

Ez a nagy díszítő kedv néha azután túlzásokba csapott át, mint például Kurz András polgármester Neuhoft utcai (magyarul is így hívták, ma Jókai u. 18. sz., félig lebombázva) háza, amelynek terve³⁹⁽³⁸⁾ lényegesen egyszerűbb megoldást mutat, mint a kivitelezett homlokzat. A földszintes kis épületre fiáléktól a mérművekig mindent ráraktak, amit csak a gótikus emlékekről le lehetett rajzolni. Handler Ferdinánd többi művei valószínűvé teszik, hogy ez nem az ő bűne, hanem az építtető kívánsága lehetett. A volt reáliskola (ma Széchenyi Gimnázium) kétemeletes épülete már az épüléskor (1857) nagy tetszést aratott. A helybeli lap az angol gót stílusnak Sopronba való bevonulásaként ünnepli. Ebben ugyan nem volt igaza, mert az angol gót stílusból átvett elemek (Tudor-ív stb.) már korábban is megjelentek a Handler-család épületein.

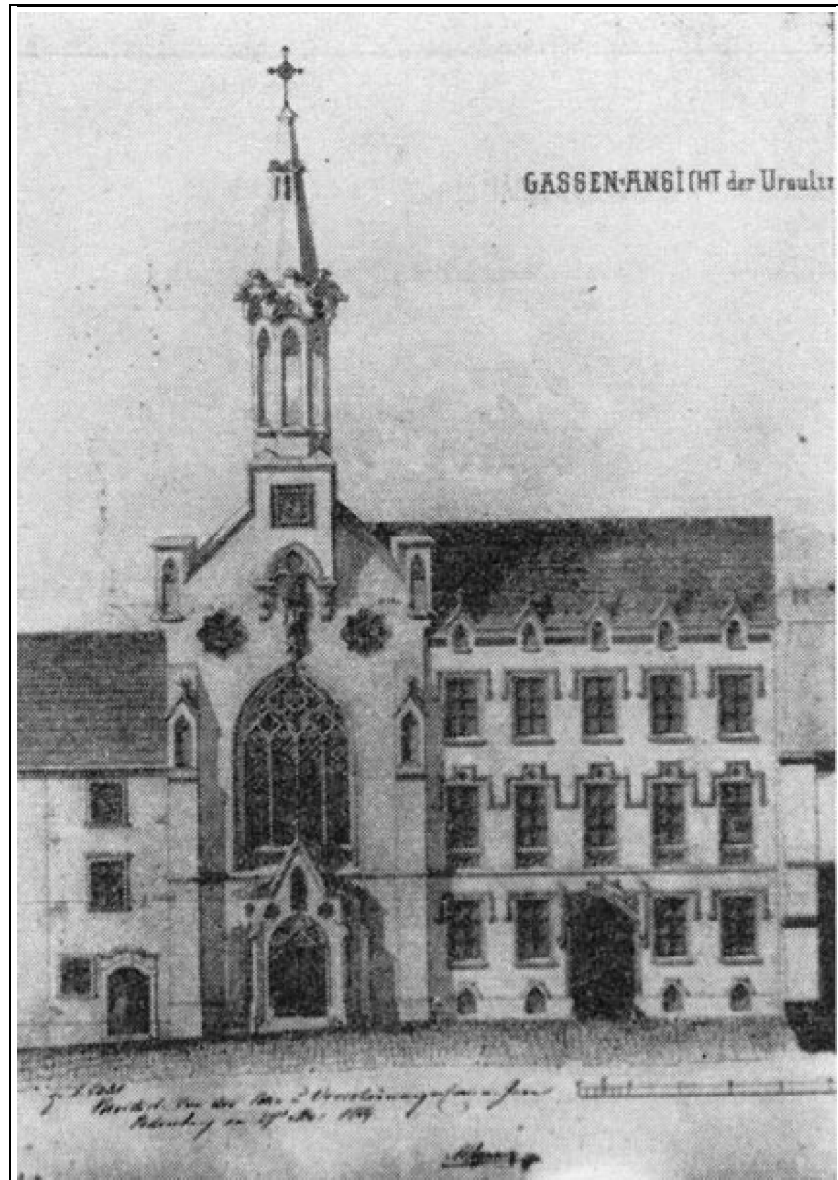
A belső terek kialakítására is akad példa. Isepp János vendéglőjének nagyterme a Bécsi utcában, ma a Storno család műterme. A falat lizenák osztják mezőkre és a helyiség rövid oldalán egy erkély van a zenekar részére.⁴⁰⁽³⁹⁾

Határozottan megismerhető Handler Ferdinánd tervezése a Schneider-féle vendéglő tervén.⁴¹⁽⁴⁰⁾ Az aprólékossáig részletes rajzot élénk színei és a gazdag háttér megmentik attól, hogy unalmas legyen. Jellemző, hogy a tervnek az adókedvezmény elnyerése végett benyújtott másodpéldányát ugyanolyan gonddal, de kissé eltérő színekkel készítette el a tervező. (9. ábra.)

Művészetének tetőfokát – a profán építészet terén – a Széchenyi tér 19. sz. épület homlokzatánál érte el. A homlokzat díszítő elemeit a gót stílus különböző korszakaiból veszi és az sem zavarja, hogy Tudor-ívű kapu tözsomszedságában a késő gótra jellemző flamboyant díszítések alkotják a választó párkányt. A különböző elemekből mindenesetre egy kedvező arányú és az egész teret uraló homlokzatot sikerült összeállítani. (8. ábra).

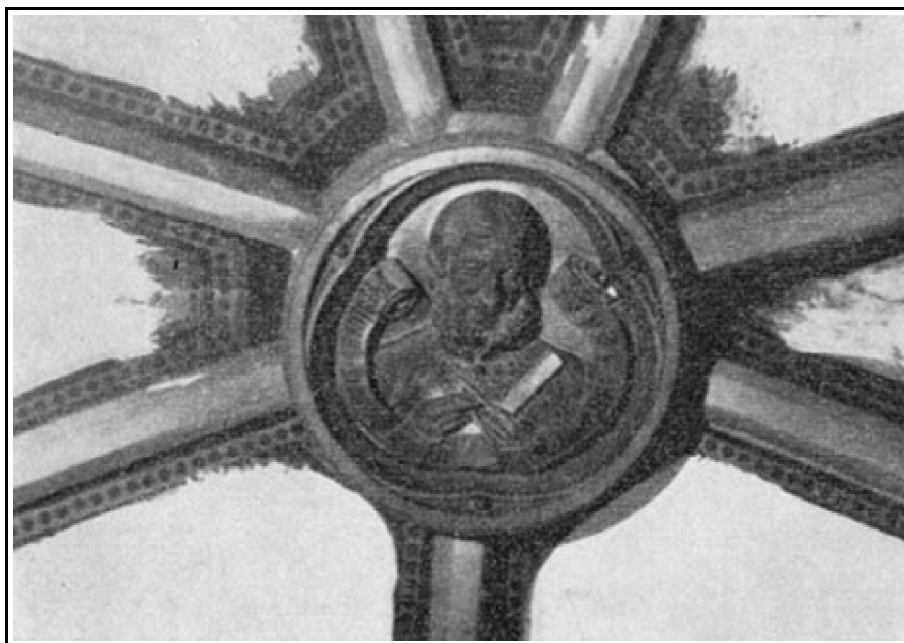
279. A Lehár u. 50. sz. ház terve

10. Az Orsolya templom terve

28Az egyházi épületeket illetően a Szt. Orsolya rend részére tervezett⁴²⁽⁴¹⁾ templomból, zárdából és iskolából álló komplexum jelenti a csúcspontot (10. ábra). Itt különösen a karcsú óratorony az, mely szép részleteivel és kedvező arányaival a be nem avatottat abba a csalódásba ejti, hogy valóban a középkorból származó műemlékkel áll szemben. A templombelső már inkább elárulja keletkezésének korát. A sokszor ismétlődő, pontosan egyforma ívekből összeállított párkány és a már szinte sablonos faoltár nem érik el, sőt meg sem közelítik a gótikus templomok belső tereinek hatását. Pedig a tervező és munkatársai annyira beleélték magukat a gótikus építészetbe, hogy a sekrestyében régi építő-páholyok mestereinek példájára meg is örökítették magukat. A főhelyen a boltozat záró kövén a tervező Handler Ferdinánd szép, szakállas feje látható (11. ábra), a bordák indításainál levő gyámköveknél pedig a munkatársainak fejét látjuk

(köztük Handler Józsefét, aki a kivitelezést vezette).

11. Zárókő az Orsolya templomban Handler Ferdinánd képmásával

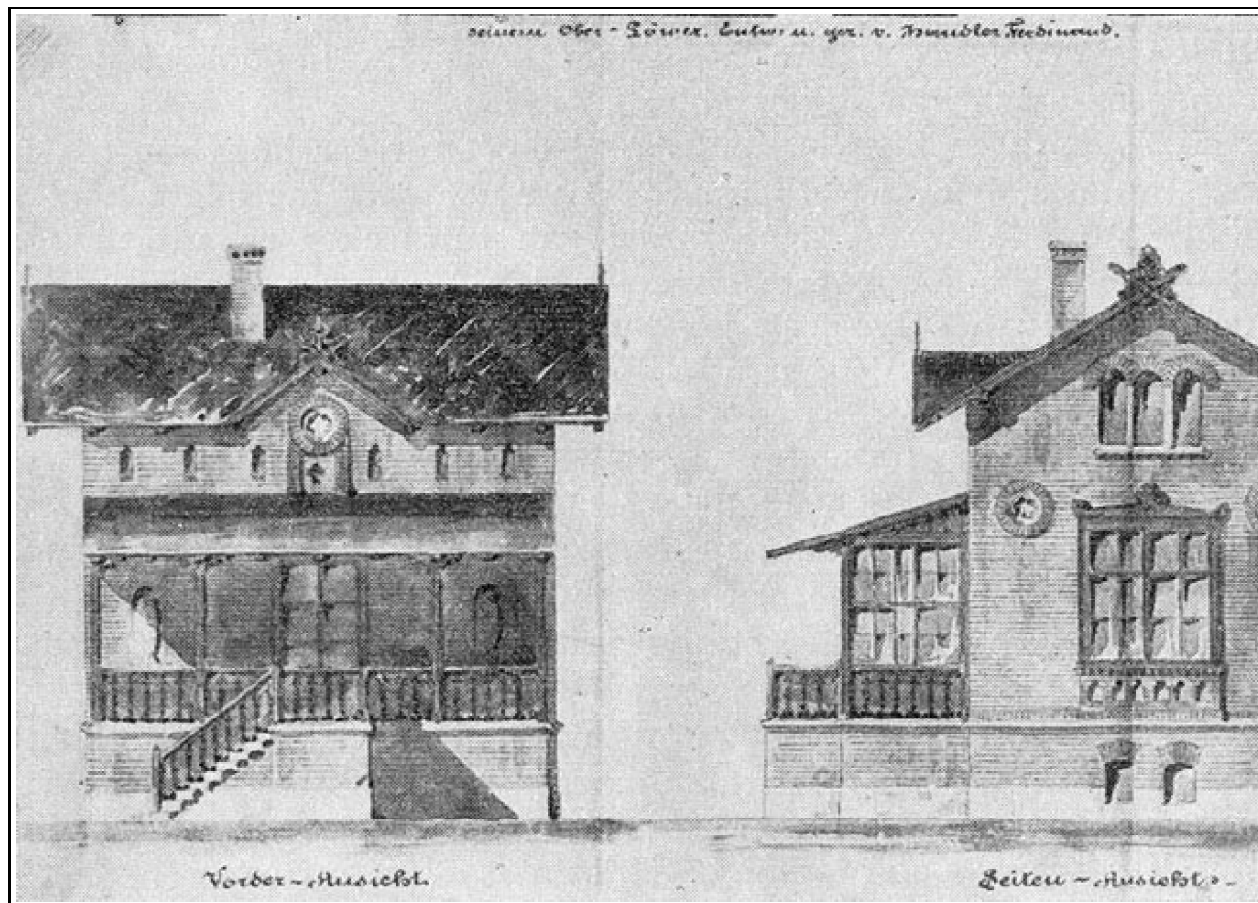
A másik egyházi műemlék, mely azonban sajnos csak erősen átalakított formában maradt korunkra, a Táncsics M. utcai templom. Ennél kivételesen a román stílus elemeit használta fel a tervező.⁴³⁽⁴²⁾ A terv egy olaszosan egyszerű, de nagyon kedvező arányú homlokzatot mutat, melyet a későbbi torony ráépítésekor alaposan elrontottak.

Fentieken kívül Röjtökön épített egy rk. templomot és a soproni ág. h. ev. egyházközség részére tervezett egy templomtornyot. Ennek rajzait azonban a legszorgosabb kutatás ellenére sem sikerült felfedezni. A megépült torony tervezője Förster Lajos, bécsi volt, viszont a kivitelezés kényes munkáját a város akkori legjobb és legmegbízhatóbb építőcégére: a Handler-cégre bízta.

Természetes, hogy a csúcspont elérése után egy bizonyos fokú hanyatlásnak kell bekövetkeznie. A hetvenes évektől kezdve Handler Ferdinánd átveszi az új divatot jelentő eklektikus stílust és épületein csak elvétve alkalmaz még ²⁹romantikus elemeket, a löverek építésénél, ahol a szerényebb anyagi eszközök miatt soha sem lehetett olyan jelentős teljesítményt nyújtani, mint az egyházi épületeknél vagy a Széchenyi tér nagy bérházainál. A löverek ebben a korban még csak nyári lakásként szerepelnek, sőt sok esetben csupán egy-egy nyári zápor elleni védelem volt a céljuk. A romantikus korban azonban ezeken is gyakran alkalmaztak faragott kő díszítéseket. E korszak elmúltával azonban elterjedtek a német – főként bajor – parasztházakról átvett deszkából kivágott díszítések. E díszítések új korukban, frissen mázolván, kedvezően hathattak, azonban az időjárással szemben egyáltalán nem mutattak megfelelő ellenállást és napjainkban bizony már lényegesen kedvezőtlenebb a hatásuk, mint a 20–30 évvel előbb – de időtálló anyagból épült – házak. A példaként közölt épület⁴⁴⁽⁴³⁾ egy igen jómódú család tulajdonát képezte és földszintje mégis csupán egy szobát és kamrát tartalmaz. (12. ábra).

A romantikus stílusnál is tapasztalhatjuk azt az általános jelenséget, hogy kezdetben ellenszenvvel

fogadják, majd amikor az építészek már más – az új – stílusra térnek át, a tömegek ragaszkodnak hozzá. Ennek egy érdekes példája a népnyelven „Knedlburg”-ként (Gombócvár) emlegetett Mező u. 27. sz. épület, melynek terveit Handler Ferdinánd készítette.⁴⁵⁽⁴⁴⁾ Nagelreitter Boldizsár kőműves pallér részére. A tervek egy egyszerű lakóházat mutatnak. Különlegességet csupán az ad az épületnek, hogy a kivitelezésnél különböző méretű égetett agyaggolyók százait falazták be az épület párkányába, ablakainak szemöldök párkányába és mindenhová, ahol csak díszíteni lehetett.

12. A Szent István körút 9. sz. ház terve

A Színház u. 16. sz. épület sem homlokzatilag, sem alaprajzilag nem hoz semmi újat, csupán annyiból fontos, hogy itt jelenik meg városunkban a fürdőszoba.³⁰ Egyelőre még csupán a pincében. A vizet a szomszédos helyiségben katlanban melegítették (a fürdőkályha úgy látszik még ismeretlen volt). Vízvezeték természetesen szintén nem volt még, a vizet a pincében ásott kútból szerezték. A terveket⁴⁶⁽⁴⁵⁾ Handler József írta alá és kivitelezésük sem mutatja a Handler Ferdinánd által készített tervek jellegzetességeit.

A Wanitschek-féle ház lényegesen szebb kivitelű tervét – mint kivitelező – szintén H József írta alá,⁴⁷⁽⁴⁶⁾ azonban külön fel van tüntetve rajta a tervező, H. Ferdinánd neve is. Jó esztétikai érzékre vall, hogy az I. em. három tengelyes zárt erkélye fölött, nem ismétli meg a hármas osztást, hanem egy kettős kapcsolt ablakkal zárja le azt a sort, mely a földszint négy egyforma nyílásával kezdődött. A technika fejlődésének szempontjából azért fontos ez az épület, mert ekkor és itt használnak Sopronban először hengerelt

vastartót.

Tervezőink ipari építkezések tervezésével is foglalkozott, mint pl. a Híd utcai sörös-pincénél.⁴⁸⁽⁴⁷⁾ A nagyobb hőszigetelés kedvéért mind a falak, mind a boltozatok kettősek, egy közöttük levő légréteg biztosítja, hogy az ott raktározott sör télen-nyáron egyformán hűvös maradjon. A homlokzaton romantizáló jelek még az előző kor stílusát idézik.

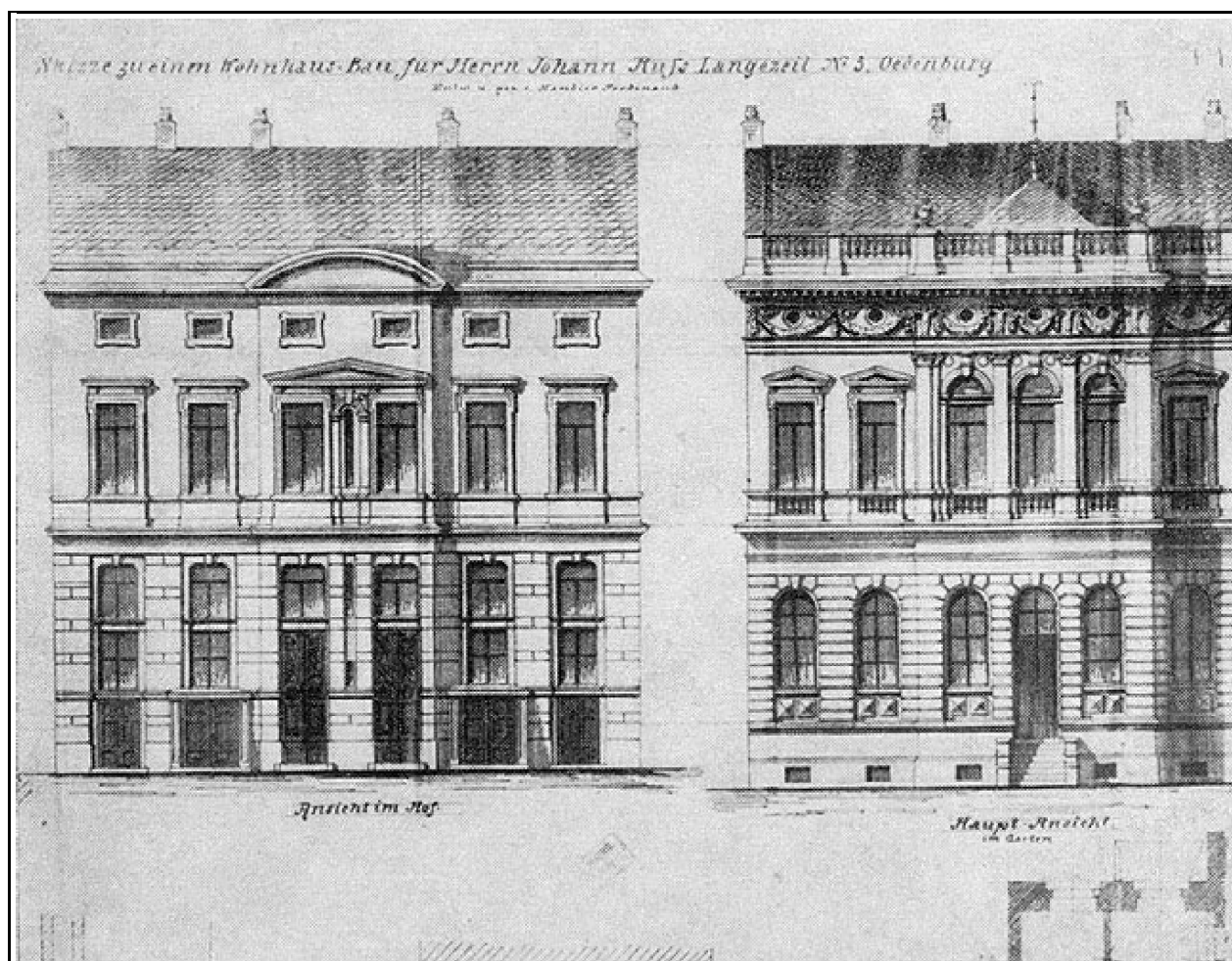
Következő példánk – így Germits Antal cipésmester háza – (ma Lenin körút 86.) azt mutatja, hogy az alkalmazott nemes anyag (az egész homlokzat faragott kőből van) ellenére is, a tervező olyan túlzásokra ragadtatta magát, amilyeneket ifjabb éveiben sohasem követett el.⁴⁹⁽⁴⁸⁾ A nagyon keskeny, két tengelyes homlokzatot olyan súlyos, erősen tagozott és kiugró tagozatokkal zárja le, amelyek itt sem szerkezetileg, sem esztétikailag nem indokoltak. Az épület alaprajza egyébként nagyon érdekes. A keskeny telket ügyesen használja ki és egy olyan forma épülettípust követ, mely tudomásom szerint hazánkban másutt nem fordul elő, hanem inkább Angliában és Hollandiában. A hely szűke miatt a lakás vízszintes irányban nem tud terjeszkedni, ezért az egymás feletti emeletek képezik alul az üzleti élet terét (üzlet, műhely és raktár), felettük helyezkednek el a lakószobák és a padlástérbe építik bele a mellékhelyiségeket és személyzeti szobákat.

Jobb Antal löverjének átépítése⁵⁰⁽⁴⁹⁾ azt mutatja, hogy az új – az eklektikus – stílus elemeinek még oly gazdag alkalmazása sem javíthat egy arányaiban kedvezőtlen homlokzaton. A csonkakúp alakú tornyocskák nem emelik, hanem inkább nyomják a viszonylag alacsony, földszintes alépítményt.

Handler Ferdinánd korai és későbbi műveinek összehasonlításából láthatjuk, hogy a kezdeti évek lendületes alkotásai és biztos formakezelése eltűnt akkor, amikor olyan stílusban akart építeni, amelyet nem tanult, hanem legfeljebb többé-kevésbé jó példákból és valószínűleg a szakirodalomból ismert meg. Ezt igazolja a dr. Mayer Gyula részére épített lakóház (ma: Sztálin tér 21. sz.), amelyen ismét visszanyúlt a romantikus kor formaképzéséhez és ezek felhasználásával az előbbi példánál lényegesen jobbat alkotott.⁵¹⁽⁵⁰⁾

Ugyancsak romantikus emlékek kísértenek a Szilvásy Márton részére tervezett lakóházon.⁵²⁽⁵¹⁾ Az egyetlen család kényelmét szolgáló épületben csak a földszinten 12 szoba helyezkedett el (a konyha, mellékhelyiségek és a személyzeti szobák a pincében, a vendégszobák a tető alatt voltak). Sajnos az épületet ³¹(Kossuth L. u. 24. sz.) bombatalálat érte és elpusztult, így ma már nem áll módunkban megállapítani, hogy az alaprajzba berajzolt csillagboltozat és a többi gótizáló mennyezet valóan kivitelre került-e és ha igen, milyen volt hatásuk. Elpusztításuk annál nagyobb kár, mert tudomásom szerint hazánkban nem maradtak fenn romantikus stílusban kiképzett belső terek. Németországban K. F. Schinkel ezek egész sorát alkotta meg, különösen a Neu-Babelsbergi kastélyban.⁵³⁽⁵²⁾

Az előbbi fényűző épületnek ellentétei a soproni plébánia zsellérlakásai (ma: Kellner S. u. 37. sz.). Ezek egy szoba, konyha és kamrából állanak és a három lakáshoz tartozik egy kenyérsütő kemence. A szobák négyzetesek és 2 ~ öl méretűek (4,72 m), a konyhák mérete 2,83×2,52 m.⁵⁴⁽⁵³⁾

13. A Rákóczi u. 3. sz. ház (ma zeneiskola) terve

Handler Ferdinándot vidéki kastélyok tervezésével is megbízták, így a nagylócsi volt báró Solymossy-kastély tervezésével.⁵⁵⁽⁵⁴⁾

Mind méreteire, mind belső berendezésének gazdagságára nézve kastélyszerű Russ János soproni borkereskedő lakóháza is⁵⁶⁽⁵⁵⁾ (ma: Állami Zeneiskola). Ennél az épületnél még azt is gondosan számításba vette a tervező, hogy a teleknek melyik pontjára kell állítania az épületet ahhoz, hogy a Deák (ma Sztálin) térről nézve a legkedvezőbb képet kapjuk. Szép belső tereit, amelyek a külsőhöz hasonlóan eklektikus stílusúak, nem csupán a kazettás- máshol stukkó-díszes ³²mennyezetek, márványkandallók, supraporták és velencei csillárok díszítik, hanem akusztikájuk és arányaik is nagyon kedvezőek. Az utóbbira az építtető, aki nagy zenebarát és mint ilyen Goldmark Károly zeneszerző barátja volt, igen nagy gondot fordított. Ezt az épületet tekinthetjük Handler Ferdinánd hatyúdalának, mely megérdemelné, hogy legalább műemlék-jellegű épületté nyilvánítsák. Azok az épületei, melyek ezt követték, meg sem közelítik ennek nemes arányait. (13. ábra).

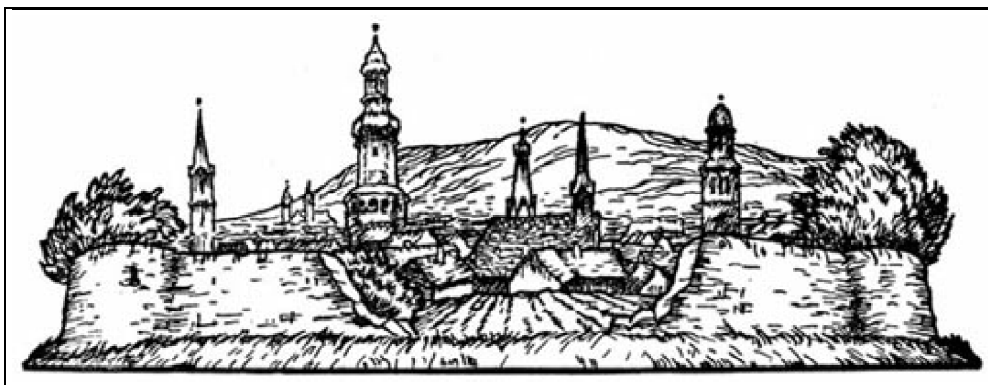
Nemsokára azután betegeskedni kezdett és 1888. szept. 12-én, 53 éves korában agyvérzésben elhunyt. Az akkori soproni lap szép cikkben⁵⁷⁽⁵⁶⁾ emlékezett meg haláláról. Kugler Ferencről származó mellszobrát a

soproni Liszt Ferenc Múzeum őrzi.

Ha a mai Sopron városképét vizsgáljuk, akkor meg kell állapítanunk azt, hogy a Handler család építész tagjainak művei nélkül a mai városkép sokkal szegényebb lenne, és ha az ő műveik ebben a műemlékekben oly gazdag városban nem is jelentik a legnagyobb értéket, megvédésük és felújításuk mégis a közösség érdekét és kultúrártékeink megmentését szolgálná.

A régi városháza és a szomszéd házak udvara lebontás közben (1894.)

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

33 HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Házi Jenő: A dohányzás kezdete Sopronban

Házi Jenő: A dohányzás kezdete Sopronban

Európába 1559-ben hozták be a dohányt Amerikából. 1605-ben az angol matrózok megismertették a dohányt a törökökkel is.¹⁽⁵⁷⁾

Magyarországon nyugatról és délről jövő hatások alatt terjedt el a dohányzás szokása. Nyugatról a német katonák, délről pedig a törökök voltak a közvetítők.

„Dohány” szavunkra az első eddig ismert adat 1647-ből származik,²⁽⁵⁸⁾ de természetesen ez nem jelenti azt, hogy évtizedekkel korábban már ne kezdtek volna el dohányozni nálunk. Ennek bizonyítékát látjuk éppen Sopronban is, ahol 1625. március 10-én *Nemes István* polgár hagyatékában már „3 manss pfeiffen”-t vett fel a városi jegyző.³⁽⁵⁹⁾ E feljegyzés szerint Nemes István az első ismert soproni polgár, akiről biztosan tudjuk, hogy dohányzott, mert 3 pipa is maradt utána.

Nemes István családja abban az időben a legelőkelőbbek közé tartozott Sopronban. Nagyatyja: Kelemen még 1530-ban tette le a polgáreskü, ⁴⁽⁶⁰⁾ kinek fiai közül Miklós az 1565/6. években soproni polgármester volt, ennek fia: Imre pedig az 1580/4. években belső tanácsos.

Nemes Istvánt már 1585-ben polgárnak mondják az adataink, amikor első neje, Anna végrendelkezett,⁵⁽⁶¹⁾ de neve a polgárkönyvbe csupán 1600. május 29-én kerül, amikor a városi tanács végre rendet teremtett a polgárkönyv vezetésében. Második nejét Katalinnak hívták, akivel közösen a belvárosban 1599-ben egy házat vett meg a Farkas-árvák gyámjától, Schnabel Györgytől.⁶⁽⁶²⁾ 1614-ben körülbelül 66 évesnek vallotta magát,⁷⁽⁶³⁾ tehát idős ember volt, amikor 1625-ben meghalt és hagyatékát összeírták. Ennyit tudunk arról a

soproni polgárról, aki tudomásunk szerint elsőnek pipázott Sopronban.

Ezt követőleg az adatok mindinkább gyakoribbak lesznek a dohányzásról.

1637-ben Mayrhofer Zsigmond özvegyének hagyatékában ezzel a kitéttel találkozunk:

*Ein helfenbainen dobackbüchsel in einem fuererall,*⁸⁽⁶⁴⁾ magyarul: egy dohányszelence ³⁴elefántcsontból tokban. Valóban nagyon értékes lehetett ez a dohányszelence, hogy a hagyatékíró városi jegyző figyelmét nem kerülte el.

A továbbiakban elhalt kereskedők áruraktáráról felvett leltárak nyújtják a legtöbb adatot.

1649-ben Köplinger Pál kereskedő boltjában egy csomóban másfél font súlyú pipadohány 54 krajcár értéket képviselt, tehát egy font dohány abban az időben 36 krajcár volt.⁹⁽⁶⁵⁾

1652-ben Galatt János kereskedő hagyatékában a 43. tétel alatt „*ganczer tobackh 4 lb. 16 loth*” és a 44. tétel alatt „*gestossener tobackh 1 lb. 16 loth*” feljegyzést olvashatunk.¹⁰⁽⁶⁶⁾

1655-ben Riedel Sebestyén kereskedő üzletében maradt 5 ½ font dohány 2 Ft 12 krajcár értékben, más szóval egy font dohány fogyasztási ára ekkor már 24 krajcár volt.¹¹⁽⁶⁷⁾

1665-ben Edenhofer Mátyás kereskedő boltjában a fűszerek között beékelve 16 font dohány szerepel a leltárban 2 Ft 8 krajcár értékben, és így egy font dohány már csak 8 krajcár volt.¹²⁽⁶⁸⁾

1666-ban Schreiner János fűszerkereskedő hagyatéka került összeírásra ilyenformán: *1 lb. schnupfftabak á 2 fl.*

*125 tabackpfeiffen, 100 per 36 kr. – 45 kr.*¹³⁽⁶⁹⁾

azaz egy font burnót-dohány 2 Ft és 125 db. pipa értéke 45 krajcár. Ezek a pipák törekeny cserép-pipák lehettek, ha belőlük 125 db. csupán 45 krajcár értéket jelentett.

Ettől kezdve a dohánynal kapcsolatos emlékek már olyan tömegével találhatók a hagyatéki leltárakban, hogy azok felsorolásától nyugodtan eltekinthetünk.

A felsorolt adatok azt bizonyítják, hogy a dohányzás szenvedélye, amelyet Magyarországon semmiféle törvény sem igyekezett megtiltani – nem úgy mint Erdélyben, ahol 1670-ben törvényt hoztak ellene –, feltartóztathatatlanul elterjedt előkelő körökben csakúgy, mint a legalsóbb társadalmi osztályokban és a dohány termesztése hovatovább az egyik legjövedelmezőbb foglalkozások közé számított, noha a mindinkább nagyobb tömegű termesztés folytán, miként a közölt adatok mutatják, a közönséges pipadohány fontjának az ára 36 krajcárról leszállt 8 krajcárra, tehát nem egészen 20 év alatt több mint negyedére.

Mint nyelvészeti érdekességet érdemes megemlíteni, hogy a német „toback” kifejezés mellett 1681-ben Meissner Mátyás hagyatékában már találkozunk a magyar „dohány” szóval is ilyen formában: *5 lb. dohan iedes á 15 kr. lb. = 1 ft. 25 ungrisch,*¹⁴⁽⁷⁰⁾ Wenczel János 1686. évi hagyatékában pedig ezt olvashatjuk: *58 lb. tohan 8 fl. 70 den.*¹⁵⁽⁷¹⁾

Az elmondottak szerint Sopronban a dohányt nemcsak német, hanem magyar kifejezőmódjában is ismerték.

Ahogy a magyar törvények nem tiltották a dohányzást, hasonlóképpen a soproni közgyűlési jegyzőkönyvekben sem találtam olyan vonatkozást, amely ilyen tárgyú lenne. Egyetlen kivételt képez ebből a szempontból a közgyűlésnek óvintézkedése az 1681. évi soproni országgyűléssel kapcsolatban, melyben a városi tanácson keresztül a közgyűlés felhívja a fertálmestereket és a huszonnégyeseket, hogy mivel sok idegen nép csődül össze, kik iváskor a világító eszközökkel és dohányzáskor vigyázatlanok, könnyelműek lesznek, ez okból állandóan figyelmeztessék a kvártélyos gazdákat éppen úgy, mint az ott lakókat a tűzveszély elkerülésére.¹⁶⁽⁷²⁾

A dohányzást illetően egyedül a tűzveszélytől való félelem miatt volt a soproni tanácsnak és a közgyűlésnek aggálya, azonban annyira nem mentek, hogy tiltó ³⁵rendeleteket adtak volna ki. Azokat azonban, akik ebből kifolyólag gondatlanságból tüzet okoztak, szigorúan megbüntették. Így 1724-ben Strasser András 6 Ft büntetést fizet, mert „unvorsichtig towäkh getrunken” és házában tűz ütött ki.¹⁷⁽⁷³⁾ 1726-ban Fencz Márton küllői ácsot 6 Ft-ra azért büntették meg, mert Harkán egy pajtában égő pipával találták.¹⁸⁽⁷⁴⁾ Ez a szigor a későbbi években sem enyhült, mit Veitl zsidó esete is bizonyít, aki 1804-ben 2 Ft büntetést fizet, mert az utcán dohányzott.¹⁹⁽⁷⁵⁾

A dohányzók szempontjából annak a boldog időnek, amikor a dohányt szabadon lehetett termelni és a dohányval minden korlátozás nélkül lehetett kereskedni, 1702-ben vége szakadt. A kormány rájött arra, hogy a dohánymonopólium bevezetésével nagyszerű bevételi forráshoz jut, és ezt a lehetőséget nem késlekedett a gyakorlatban is megvalósítani. A legelső dohánymonopóliumi intézkedés 1670-ben Felső-Ausztriát sújtotta,²⁰⁽⁷⁶⁾ melyet követtek a többi örökös osztrák tartományok, míg végül ez a hullám 1702. október 1-vel elérte Alsó-Magyarországot is, ahova Sopron tartozott. Három bécsi kereskedő (akik egyúttal komáromi kereskedők is voltak) 3 évre bérbe vette a dohány kizárólagos árusításának jogát évi 8 000 Ft bér ellenében,²¹⁽⁷⁷⁾ és ezzel elkezdődött a hatósági beavatkozás korszaka, mely azóta sem szűnt meg, sőt kizárólagos lett.

A dohánymonopólium kiterjesztése Magyarország nagyobbik felére óriási elkeseredést váltott ki a lakosságban, és nagyban hozzájárult II. Rákóczi Ferenc 1703-ban megindult szabadságharcának gyors elterjedéséhez. Ez a felkelés természetesen egyelőre megghiúsította a dohánymonopólium sikeres keresztülvitelét és a bérlőket, akik hatalmas összeget fektettek bele szervezetük kiépítésébe, anyagilag tönkretette, azonban ez a kérdés többé nem került le a kormány terveinek napirendjéről.

Az a per, amelyet 1709-ben Spitzer Ábrahám kismartoni zsidó indított Lassgallner Mátyás ellen, éles fényt vet a magyar dohánymonopólium kezdeti nehézségeire. Eszerint a zsidóknak legalább ezen a vidéken jóformán teljes intézkedési joguk volt bizonyára azért, mert a szükséges pénzt ők kölcsönözték. E perből tudjuk, hogy Spitzer Ábrahám zsidó megbízta Lassgallner Mátyás soproni születésű férfiút, hogy Pozsony székhellyel felügyeletet gyakoroljon nagy területen, köztük Sopron felett is, hogy a dohánymonopólium jól működjék, az ellen senki ne vétsen, és hogy a kereskedők kizárólag a hivatalos raktárakban elhelyezett dohányból fedezzék szükségleteiket. Ilyen raktár létesült Sopronban is, amely felett Grabarics István soproni helyettes harmincados örködött, aki ezért évi 110 Ft fizetést kapott azzal az ígérettel, hogy idővel ezt a fizetést javítják. Minden jól ment volna, amennyiben a kereskedők eleinte bizonyos időt nyertek meglévő dohánykészletük szabad kiadására, melynek lejárta után köteles ígéretet adtak, hogy azontúl csak a raktárból fognak vásárolni, a soproni piacra kerülő dohányt pedig csak Grabarics István vásárolhatja meg. A dohánybérlet kétségkívül nagy haszonnal járt volna, ha nem jön közbe a háború, amelynek folytán a soproni raktárban felhalmozott dohány megromlott, és ebből több ezer Ft-os kár származott.

Spitzer Ábrahám zsidó az elszenvedett kárt szerette volna Lassgallner Mátyáson megvenni, kit azzal vádolt meg, hogy a dohányappaldo terhére többször Sopronba utazott, ahol saját ügyeit intézte el, a dohánynal pedig nem törődött, és ez volt az oka a nagy kárnak. Ezt a célt azonban nem érte el, mert Grabarics István igen elismerően nyilatkozott Lassgallner Mátyás működéséről, aki mindent elkövetett a haszon biztosítására, a közbejött háborúról pedig nem tehet.²²⁽⁷⁸⁾

36E perben szereplő Spitzer Ábrahám zsidó utóbb Kismartonból átköltözött Bécsbe és később is a dohánymonopólium körül annyira fontos szerepet játszott, hogy 1729-ben, amikor gróf Károlyi Sándor azzal a tervvel foglalkozott, hogy a magyarországi dohánymonopóliumot bérbe veszi, hallgatólagos társul ez a Spitzer Ábrahám zsidó ajánlkozott nála.²³⁽⁷⁹⁾

Egyébiránt Sopronban a dohánymonopólium bérlői megbízásából *Flögl János Ádám* buzgólkodott három társával legelsőnek a megszervezéssel, akiknek a városi tanács ideiglenes hatállyal adómentességet biztosított 1703. évi január 12-én tartott tanácsülésében.²⁴⁽⁸⁰⁾ A legelső dohányellenőrt (überreiter) Sopronban *Fliesser Tamásnak* hívták.²⁵⁽⁸¹⁾

Nem lenne teljes ez a kis összefoglalásom, ha nem emlékeznék meg *Häder Borbáláról*, akit 1700-ban a forrásaink „*tobackspinnerin*”-nek említene, és akinek a városi bírói szék a soproni kereskedők kívánságára csupán a sajáttermésű dohány feldolgozását engedte meg, mert máskülönben 4 Ft büntetést fizet.²⁶⁽⁸²⁾

Ez az adat két szempontból értékes számunkra, mert nemcsak a legrégebbi névleg ismert soproni dohánytermesztőt közli velünk, hanem a legrégebbi dohányfeldolgozót is.

Häder Borbála még a dohánymonopólium bevezetése előtt 1702-ben meghalt, és végrendeletében örököseül egyik lányát, Anna Borbálát tette meg,²⁷⁽⁸³⁾ aki ellen 1704-ben a dohánybérlő,²⁸⁽⁸⁴⁾ 1706-ban pedig, amikor a dohánymonopólium 3 éves bérlete már lejárt, a soproni kereskedők tettek panaszt a tanács előtt, hogy dohányt vesz, azt feldolgozza és eladja, miáltal őket keresetükben súlyosan megkárosítja. A tanács ebben a kérdésben úgy döntött, hogy a kereskedők és a többi soproni polgár elővételeknek biztosítása mellett Häder Anna Borbálának eddigi foglalkozását továbbra is megengedte.²⁹⁽⁸⁵⁾

Ha még megemlítem, hogy a volt monarchia területén az első állami dohánygyárat 1723-ban Hainburgban állították fel,³⁰⁽⁸⁶⁾ a dohányzás első soproni korszakával kapcsolatban a legfontosabb tudnivalókat összefoglaltam.

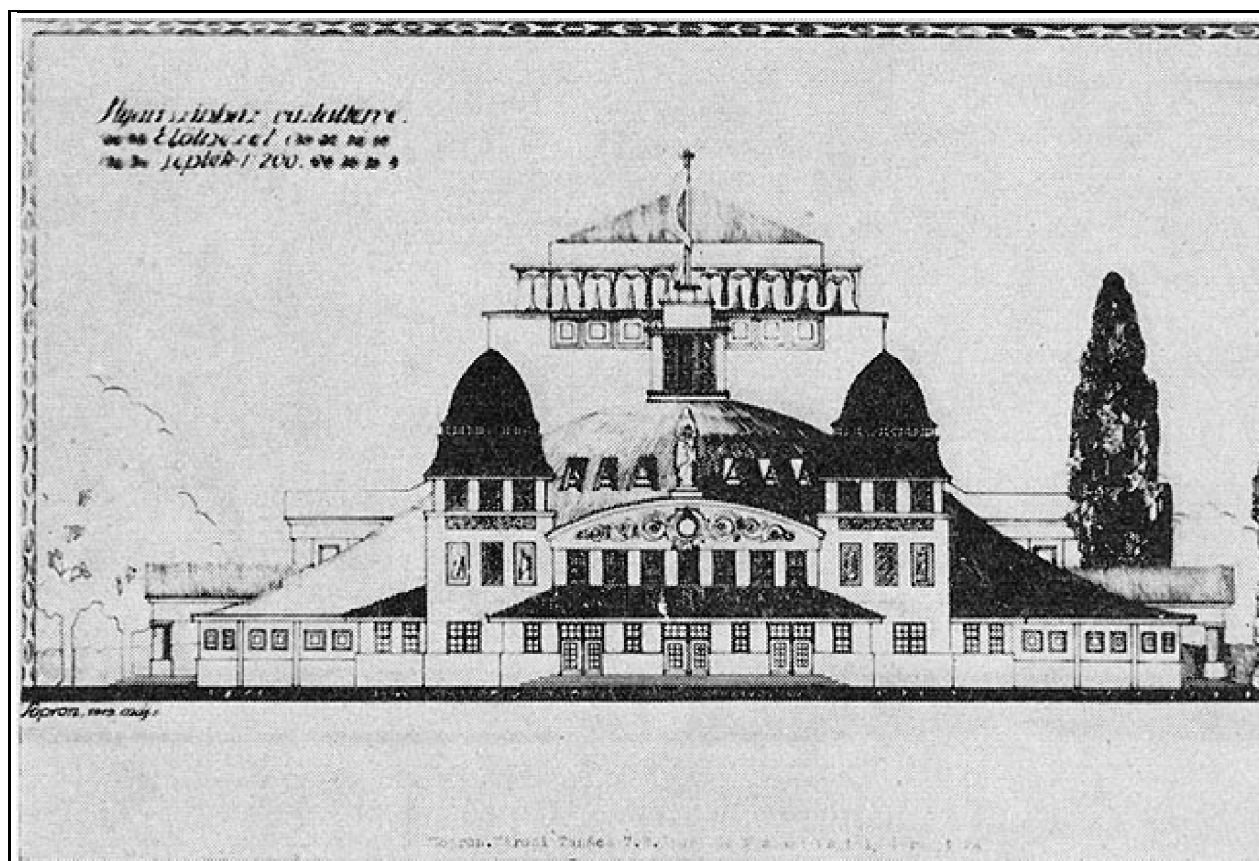

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Cs. E.: Soproni színházterv 1919-ből

37Cs. E.: Soproni színházterv 1919-ből

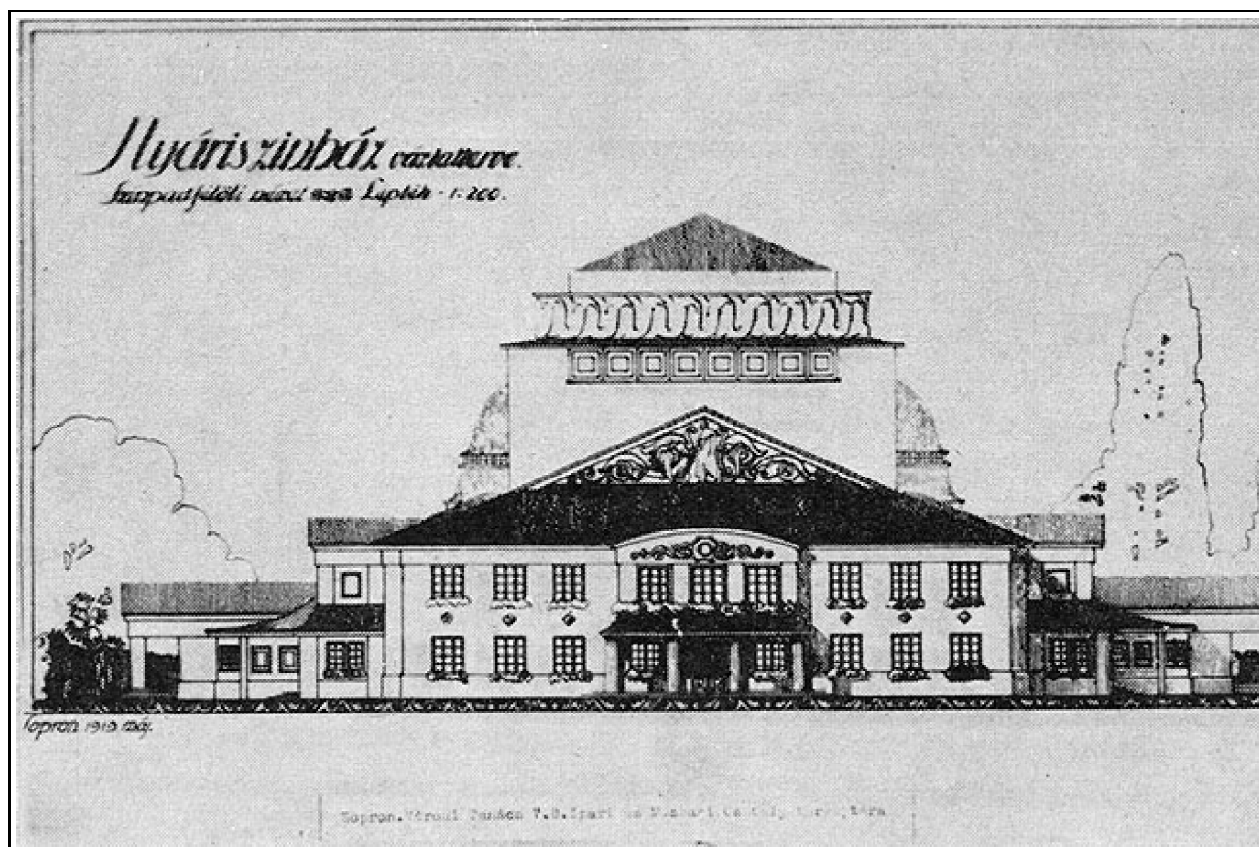
Nováki Gyula a városi tanácsház mérnöki hivatalában régi tervek között egy köteget talált, amely a hajdani soproni színházra vonatkozó rajzok mellett egy sor 1919-es jelzésű tervet tartalmazott. Felhívta rá a figyelmet, és jómagam nagy érdeklődéssel néztem át a Tanácsköztársaság idejének eddig lappangó kulturális megnyilatkozását. Az 1918 őszén befejeződött első világháború után, mielőtt a spanyol járvány alábbhagyott, a soproni színház anyagilag fellendült. A háborús lidércnyomástól megszabadult lakosság szívesen járt színházba, csak persze a színtársulat nem állt valami magas szinten; a jó igyekezetet nem lehetett tőlük megtagadni, csak hát a műsor eléggé selejtesnek bizonyult, és a Tanácsköztársaság azután túladott rajtuk. Ekkor német színtársulat következett, amely hatalmas állami támogatást kapott és olyan műsort szolgáltatott, amelyre kevés példa van a színház történetében.

A két forradalom idején néha nyolcan-tízen is szorongtak a páholyokban, a nézőtér szűknek bizonyult, és a színpad sem tudott befogadni akkora tömegeket, amelyekre a kiállításos daraboknál szükség lett volna. Nyilván ezek a tünetek késztették a mérnöki hivatal tehetséges tagját, Kunt Mihályt, hogy május elsejére új színházat tervezzen. Minthogy a tervek háttérében díszfák állnak, valószínűleg nyári színházra gondolt, esetleg éppen az Erzsébet-kertben. A Tanácsköztársaságra vonatkozó hivatalos iratokban semmi nyomot nem találtunk arra nézve, hogy Kunt Mihály felsőbb intézkedésre készítette volna a tervet, így ezt mintegy május elsejére tett felajánlásnak foghatjuk fel. Természetesen a feltornyosuló politikai nehézségek, a meginduló imperialista támadás nem tette időszerűvé a kivitelt, ámbar a túltömött színházi esték tovább folytak. A két mellékelt rajzhoz a következő magyarázatot fűzzük.

Elölnézet. Két süvegalakú tetővel fedett torony közt egy emeletes előcsarnok; földszintjéhez pár fokos lépcső visz három nagy ajtó és négy ablak között; a földszinti rész elébe ível a tornyoknak. Az emeleten hét ablak és körszeletes orom erősen stilizált indadísszel, a közepén 38 kerek nyílással, felette hatalmas női alak. A tornyok háromszintesek, a földszinten ikerablak, az emeletek nincsenek elválasztva: három ablak felettük indadísszel keretben, a felső emeleten három alacsony ablak. Az épület oldalán négy-négy tengelyes földszinti szárny, többnyire kisebb ablakokkal. A kép mögött bontakozik ki a nézőtér sáterszerűen fedve, elől a magasban három-három háromszögletes nyílással felette zászlótartó torony. A színpad magasan fölébe nyúlik a nézőtérnek, középrészén lévő kockás előugró részén kívül majdnem egészen sima, csak a zárópárkány alatt van részben ablaksor. Magas attika keskeny hullámdísszel és egy rövidebb sima attika felett tető. A hátsó nézet. Egy emeletes kilenctengelyes középrész, háromtengelyes rizalit előtt három tömör oszlopon félfedél, egy ajtó, nagy ablakok. A zárópárkány ívben felemelkedik, alatta kerek nyílás indával. Hatalmas orom felső részében nagy indák közt emberi alak. Oldalt földszinti helyiségek. (Úgy látszik, a tervező a díszletek bevitelére nem gondolt!) Oldalnézet: A nézőtérre és színpadra három-három ajtó. Ormos díszítés a nézőtérnél, a színpadnál féltető, e felett orom indadísszel. A nézőtér sátoralakú részén gótikus lóherlevelek hét ablak felett.

Az építész, ahogy a tervek mutatják, a szecesszió híve volt, azaz valami szokatlant akart adni, viszont már érezhető nála az újabb felfogás is, amely inkább az épület tömegeinek elosztásával akart hatni, mint díszítéssel.

Ki volt Kunt Mihály? 1891-ben született, de nem Sopronban. A város mérnöki hivatalában működött 1914–1920 között. Heimler Károly köréhez tartozott, aki a Szépítő Egyesület keretében számos ötletet vetett fel a város szépítésére. Kunt tervezte az egyesület Hubertusz-házát a Bécsi-dombon, később nagyobbítására is készített tervet, de nem ezt kiviteleztek 1925-ben, tervet készített a Deák-kútra, a 48-as hadi-emlékre. A Rákóczi utca és Múzeum utca sarkán álló kéttornyú bérház és a Rókalyukvendéglő a Hátsó-kapunál szintén az ő tervezése. 1920-ban elhagyta Sopront és Pápára költözött, ahol építészeti irodája volt; azonban sokat betegeskedett és 1924-ben, fiatalon meg is halt.²⁽⁸⁷⁾ Özvegye hazaköltözött Sopronba, a kórházban volt sokáig röntgenes-nővér, Ernő fiuk a Széchenyi gimnáziumban végzett, ma neves festőművész Miskolcon.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csenár János: Ősze János Kurrens könyve 1850–1853

39 Csenár János: Ősze János Kurrens könyve 1850–1853

„Száz esztendeig nem lesz többé Magyarországon forradalom, erről a fejemmel kezeskedem!” – jelentette ki Haynau. Hogy szavát állni is akarta, tanúság Ősze János könyve. Nincs benne szó kivégzésekről, nem olvasunk bosszúról, Ősze János megjegyzései is hiányoznak, de ezekből is világossá válik előttünk, miképp akarta beváltani Bach belügyminiszter, a bresciai hiéna ígéretét.

Mindenekelőtt is feltűnik a kurrensok számának emelkedése. 1850-ből 108, 1851-ből 139, 1853-ból 113 bejegyzést találunk, nyolc-tízszeresét a táblabíróvilág-korabeli és két-háromszorosát a szabadságharc alatt kiadott kurrensoknak. Már a katonai közigazgatás sem takarékoskodott a rendeletekkel, Bach bürokráciája meg éppen nem!

Tömegével olvassuk a körözéseket. Kurrentáltak mindenkit, akinek bármi köze is lehetett a forradalomhoz.

„Több Politikai vétségbe esett egyének jelesül, kik gróf Lamberg altábornagy¹⁽⁸⁸⁾ meggyilkolásában részt vettek elfogatása elrendeltetvén, azok személyleírásuk ezennel közöltetik:

1. Kolosy György Erdélyországi kövesdi születésű 25. rk. nőtlen Pesti deák, később Görgey táborában Honvéd kapitány. Középtermetű hosszúkás képű vörnyeges pofa szakállú, magas homlokú, gesztenyeszín hajú, karikáslábú, szürkeszemű.
2. Dienes Lajos Pesti vakok intézeténél segédtanító 30 éves Rk. nőtlen, magas nyulánk, hosszúkás tsinos arcú, fekete képű és bajuszú és szakállú, magyar- német- tót és latin nyelvet beszél.
3. Weber Sándor 22 éves Szinnyi Abauj megyei születés héber vallású, nőtlen boltsegéd, magastermetű, tsinosképű, szőkehajú, kék szemű, vékony szőke bajuszú...” és így tovább a nevek.

A körözések áradata 1850 tavaszán indul meg. Oldalakon keresztül csak ilyesmiket olvasunk.

„A Magyar forradalomban résztvett Erdélyből megszökött egyének jegyzéke. Bató József ügyvéd, – Krisztay Mih. ügyvéd – Minarist Károly Honvéd Major – Karatsai Alex gróf volt véstörvényszék elnöke – Brassay tanító – Vidas Gregor lelkész – Zakáts Johán tanító – Bardotz Joh. tanító – Tarcadi Mih. tábori pap – Burián Paul könyvtáros – Teleki Alex gróf – 3 Betlen grófok honvéd tisztek – Böthy Eugen –

Kemény Wolf – Gál Alexander – Sebestyén Károly plébános – Kendefy Sámuel kapitány – Dénes János jegyző – Forró alezredes – Vörös Ádám őrmester, Cseh János ezredes. Szt. Miklós Marty 31 én Szabó m. k. biztos.”

Alex! Gregor! Jahan! Paul! Eugen! Wolf! Alexander! Mondanunk sem kell, hogy Elek, Gergely, János, Pál, Jenő, Farkas, Sándor volt a körözöttek neve, csak az ügybuzgó cseh beameterek németesítették meg őket.

Ám lassan fogynak a tömeg-listák! Derék beametereink most már takarékoskodnak a kurrentálásokkal. Látszik, hogy tovább szeretnék élvezni ezt az állapotot s ezért okos beosztással élnek... egy rendelet... egy körözés. Ilyenformán.

„Előfogat szolgáltatandó nemcsak katonai, hanem közigazgatási célokra is.”

S mindjárt utána:

„Megyaszay István párttűző és hajóskapitány felkerestetni rendeltetik.”

Nyomban rá a Böhm Sámuel Nagy Martoni Izraelitától ellopott ingók jegyzéke következik, majd a változatosság kedvéért egy intézkedés a dühös kutyák kiirtásáról és megint:

„Novozielsky Lajos lengyel szökevény magyar párttűzésben résztvevő köröztetik.”

Befejezésül pedig:

„Végre miután tudomásomra jutott, hogy az utcákon szabadon Dohányoznak ezennel az utcákon és udvarban való dohányzás kemény büntetés alatt megtiltatik. Kelt. Sz. Miklóson ápr. 16 án Szabó János m. k. biztos.”

Némelyik körözésen elgondolkodik az ember!

„Czerjovits – igazabban Popper nevű Varasdról latin levéllel ellátott Veronában is megfordult, később a Magyar párttűzőknél Békefy név alatt volt egyén felkerestetni rendeltetik.” Ki volt ez a Czerjovits – Popper – Békefy?... Hős vagy kalandor?

40Aztán:

„Prinner Károly Halei és bizonyos Éliás nevű magyar egyének több *communisticus hirdetményeket* hordoznak magukkal és a lázító irományokat maguk szerkesztik és kiosztják.” (1850. júl. 22.)

Ime, korunk eszméinek korai hirdetői! De elkésett prófétákkal is találkozunk.

„Bizonyos kalandor al-zarándoknak ki magát János apostolnak nevezi népvészélyes politicusi s vallási tanokat terjesztget – 50 éves, arcza perzselt a naptól, haja tömött szürke. Termete szikár, öltönye növendék pap, latin imakönyvei vannak.” (1850. júl. 22.)

Közben-közben eltűnt katonákat keresnek:

„Felkeresendőek ezek: Faber Ferentz, Vucelic Ilia, Reblie Simon, Vicelic Bazil, Pertljaga Janko, Iskra János, Zanella János, Lasich Teodor, Verelich Jakab, Ratkovich Bartholome, Klaudnicki Basil, s. a. t.” (1850. június 1.)

Jellasics szerezsánjai ... Vajon melyik pihen ezek közül a Rőjtöki Nagyerdő ifjú tölgyfája alatt? És vajon az alábbiak merre alusszák örök álmukat?

„Cs. orosz katonák, Pardutz Antal, herceg Paskovich féle és Pohlegka Ferenc a' Briensch féle vadászezredből valókról hollétekről tudósítás. Mártz. 5. ére Eszterház febr. 20 án 853. Szabó m. k. biztos.”

Külön figyelmet érdemelnek a betiltott hírlapok, könyvek, röpiratok. Egyik-másik címe önmagában is beszél!

Ápr. 26. 850.

„Veszedelmes hírlapok u. m. – Kossuth Windischgretz – Nemzeti Őrsereg Csata Dalai – Uram bátyám és Ötsém, szomorú versek – Magyarok új világa – A száműzött király és család – Kamarilla pokol mívei – Bitskei csata – Szt. Tamás ostroma – Ujvidék szomorúsága – Pest vissza vétele – Új Szegedi csata – Harczra magyarok – napi események – Gróf Zichy Ödön kivégeztetése – Bejtika pri Andalhate – Gróf Latour – A szökött hóhérok – Nátha elleni versek – Madarska Mlumnica Sura vass hitveje peluto – Erdély elvesztése és Bem – Versetzi győzödelem – Ő felsége az ifjú király az a kistábor első csatája – Báró Jellachich históriája – Rózsa Sándor – imádság békességért – Nagy Kossuth Lajos élet leírása – elfogattassanak.”

Jun. 1. 850.

„Egy fölségsértő röpiratka magyar – német – frantzia és angol nyelven szerkesztve Új Yorkból Prágai János, Szalay László, Forner Cornel, Vimmel s többek aláírásával az országba szétküldetett, ezek beszédendők és a Biztosi hivatalnak adandók át.”

Jul. 4. 850.

„Arthur Görgei Tagebuch einer ungarische Dame, Ludvig Kossuth Szózat a' néphez, tudósítás. Londonban megjelenő Globe hírlap levelezői iránt tudósítás.”

Pár évvel később már jutalom is jár a felfedezőknél!

Márc. 11. 853.

„...Kossuth és Mázzini által nyilvános lapokba közzétett csábító felhívások (:proclamatikok:) alattomos uton is szándékoztatnak elterjesztetni... A ki ilyen gonosztevőt fel fődöz 50 pengő Ft-al lesz jutalma.”

Hiszen jó, jó! Megértjük, hogy Szalay László röpiratait, a Nagy Kossuth életrajzát vagy a „Kamarilla pokol míveit nem olvashatta a jámbor magyar, de hogy a „Nátha elleni versek”-et is betiltották!... De hát akkor mivel kúrálta magát egy kiadós meghülés esetén? Ugyan mivel gyógyítgatta magát?

„1850 ik Sept 6 tól kelt leg felsőbb rendelet értelmében f. é. május 1. től kezdve bélyegtelen naptárt és kártyát tartani nem szabad...” (St. Miklós junius 20. 1851. Szabó.)

Rendelt talán magának kalendáriumot Bécsből...

„Bétsben közhasznú birodalmi naptár 1851 ik évre fog kiadatni, az ára 20 kr. pengő.” (Szt. Miklós Sept. 30. Szabó.)

Ám mi hasznát látta egy ilyen bécsi naptárnak? Benne volt ugyan „az égbeli jelek, tsillagok, plánéták

járása”, de mi haszna! ... ha édes hazánkban akkor más csillagok jártak!

*

Állandóan keresik a fegyvereket. Olvastuk már a katonai parancsnokság „irgalom nélküli agyonlövétéssel” fenyegetődző parancsát, a völcseji Bach-huszár 1849. nov. 7-én kiadott hirdetését, amelyben „szomorú következményekkel” ijesztgeti a fegyverrejtegetőket. Nos alig két hónap múlva – november 11-én – már egy újabb hosszú hirdetményt jelentet meg, amely már nemcsak az engedély nélküli fegyverekről szól, hanem ezt olvassuk: „Mindazok kik fegyvereiket engedelemmel bírják magukat a hadi parancsnokságnál jelentsék.” A továbbiakban elrendeli, hogy „a bárhol létező fegyverek is helységenként két példányban összeirandók... ideértve a Komáromból hazaérkezett honvéd tiszteknek akkoriban meg hagyott oldal fegyveriket is, sőt ezen rendelet alól még a’ magyar dísz öltönyökhöz hordani 41 szokott kardok sem vétetnek ki.” (Völcsej nov. 11. 849. Kéry.)

Tavasszal megint keresik a fegyvereket és rendezik a díszkardok ügyét: „A kardokra nézve a mennyire hivatali öltönyhöz számítandó, oldalfegyverül v. betsesebb családi hagyományul tekinthetők – külön engedmény levelek nem adatnak ki, de az illyféle kardoknak meghagyásából még nem következik azoknak szabadon és nyilvánosan viselhetése...” (Kelt Szt. Miklóson ápr. 22 én 1850. Szabó János m. k. Biztos).

Három év múlva végre feltalálják a bélyegilletéket, s ezzel a puskatartás nyugvópontra jut.

H i r d e t é s.

Miután Bő-Sárkány helység lakosai a néhai Wysz brigádnak a lázadók általi megtámadtatásakor a cs. k. seregek — törvényes királyuk seregei — iránt ellenségesen viselkedtek, s utóbbi időben ismételve tűzfegyverekkel ellátva az általam rendelt átjárások helyreállításának erőszakosan ellene szegülének: ez országbeli lakosok lázadási garázdamerényeiknek véget vetendő kénytelenítettem a nevezett helységet, eléggé megérdemlett büntetésül, fölggyújtani és megsemmisíttetni: a mi e parancs következtében f. hó 21-kén vegre is hajtaték: csupán a templom marada intézett védelmi rendszabályok által a tüztől, zsákmányolástól és mindennemű illétlenségtől megóva.

A midőn ezt intő példaul nyilvános tudomásra adom, föl hívom ez Ország minden becsületes lakosait hogy ne csak minden a cs. k. seregek iránti ellenséges eljárástól tartozkodjanak, hanem királyuk zászlója köré, seregjeljenek s így erejekhez köpest segédkezet nyujtsanak, e kárhuzatos állapotnak véget vetni s az országnak az annyira szükséges békét megszerezni.

Hadi főszállásomon Pozsonyban, június 22-kén 1849.

Haynau báró,

cs. k. tábornaszernagy és hadi főparancsnok.

Hirdetés.

„Az 1853-évi január 1-től a Cs. k. ker. Katonai Parancsnokság által kiadandó fegyveres engedmény levelek 30 pengő Fr-os billeg alá esnek.”

Ámbátor még akkor is vannak bajok!

„Gyakorta megtörténik – olvassuk –, hogy fegyver engedély levéllel ellátott erdőkerülők és többféle egyének fegyvereiktől kóborlók által erőszakosan megfosztattak...”

De ez már más lapra tartozik! Ez már holmi betyárokkal függ össze...

Érdekes kurrens az alábbi:

„Cs. kir. főbiztos rendelettel közöltetik, Kálozdy Gróf Zichy Ödön gyilkosai által árverésileg eladott ékszereknek és a' vevőknek jegyzéke oly meghagyással, hogy a' vevők mint a' híresztelés ellenére elmulasztott beszolgáltatása miatt bűnösök, az ékszerek lefoglalása mellett rögtön be fogattassanak.” (Sz. Miklós ápr. 16. 850. Szabó)

42Zichy Ödönt Görgey akasztatta fel, mert kocsijában Jellasics kiáltványait találták meg. Vagyonát elkobozták. Legértékesebb családi kincsei Madarász László pénzügyminiszterhez, onnan kalandos úton Omer pasához, a török főparancsnokhoz kerültek, majd a szultánon keresztül visszajutottak a család birtokába. A kisebb értéktárgyakat elárverezték. Ezeket keresik.

*

*Könnyű a németnek
Adót exekválni,
Nehéz a magyarnak
Kossuth Lajost várni!*

Ezt fújdogálták akkoriban a jó röjtökiek, a derék muzsajiak, de csak úgy nagyon csendesen a kertek alatt. „Bormiretskélés?” Hol volt már a bor? Vigyázott arra a zsandár, a finánc, no meg a regále bérlő! Az utcákon meg doboltak a kisbírók, név szerint Horváth József és Ábrahám József, úgyis mint Röjtök és Muzsaj helységek negyedik esküdtjei.

„A folyó adónak, úgy a régi hátramaradásoknak beszédése folyó 14-én a Cs. k. Katonaság kirendeltettvén, az már működését Fertő Szt. Miklóson meg is kezdte, ottan ha az adótartozást egészen behajtotta folytatja helységenként, azon katonaságot az illető helység ingyen szállás és tartással tartozik ellátni, mégis minden egyes tartozásban lévő adózótul annyiszor amennyiszer az adót követelni fogja a' 3 Frt ezüstben részére kifizetni tartozik...” (November 15. 852. Kollár biztos.)

Az Eszterházán júl. 12-én 853-ban kiadott kurrens tovább tökéletesíti ezt az adószedési rendszert:

„Ö cs. kir. Apostoli Felségének legmagasabb határozványa következtében köztudomássá adatik, hogy a' késedelmes adófizetők ellen katonai executio alkalmazásakor azon lakosok, kik régi adó, vagy a' folyó adónak ideji részletét még le nem fizették, azoktól katonai executio útján is beszédendő, mely alkalommal Strázsamestertől lefelé naponként 3 Ft pengő executionális költséget tartoznak fizetni, hozzá járul még az is, hogy a' beszállásolást és tartást is ingyen tartoznak viselni... Ott ahol az executio hosszabb időre terjed 7 napok lefolyta után a' pénzbeli fizetés 6 Fr pengőre emeltetik fel.”

Executorok, fehér waffenrockos, fekete harisnyás cserepárok siserehada lepte meg a falut. A katonákat beszállásolták a hátralékosoknál s ezek aztán ott lopták a napot, ettek, ittak, lebzseltek, míg a gazda ki nem izzadta a restanciát.

De vajon mit csináltak ott, ahol semmit sem találtak?... Erről is fennmaradt egy anekdota, amely persze úgy tudja, hogy a peresztegi cigánysoron történt az eset.

Nos hát a cigánysor is kapott egy cserepárt s keményen megparancsoltatott Csicsi primásnak, hogy bőven lássa el étellel-itallal. Déli harangszókor a cserepár ebédet kért.

– Szívesen, szívesen! – tessékelt kunyhójába vendégét Csicsi és leültette a földre. Aztán elővette hegedűjét, s elhúzott egy rövid nótát, mondván:

– Ez a leves.

Megint húzott egy nótát, de ezt már egy kissé megcifrázta.

– Ez a csuszpájz.

Végül rázendített a Gotterhaltera s odakiáltotta a bámész cserepárnak:

– Ez a pecsenye! Eb, aki jól nem lakott!

Azt mondják: estére a cserepár megszökött a cigánysorról.

Látjuk, hogy némi fogyatékosága ellenére is tökéletesnek volt mondható ez az adószedési rendszer. Persze, hogy egy ilyen tökéletes rendszerhez tökéletes executorok is tartoztak!

„Szombathelyen, Sárvárott és Körmenden 600 forint fizetéssel adószedő hivatalok fognak felállítani, a folyamodók a Vas Megyei Cs. kir. kormánybiztossághoz menjenek, 848–849-dik évi maguk viseletük meg érintendő. – 1000 p. forint cautio fizetés letétel mellett. Kelt Fertő Sz. Miklóson Sept. 9. én 850 Szabó m. k. biztos.”

Hát igen! Első a tiszta múlt! A feddhetetlen negyvennyolc-negyvenkilences magaviselet: a második a tiszta kéz, ezt pedig biztosítja a kaució!

*

Láttuk eddig is mi mindenre terjedt ki a Bach-rendszer közigazgatásának figyelme. Szabályoztak mindent, nemcsak a dohánytermesztést, a drótostótokat vagy a száزرétű-pacal-marhadög fellépése esetén való eljárást, hanem az utcákon való dohányzást éppúgy, mint a kalendáriumokat vagy a díszruhák viselését. S minthogy e rendeletek mindegyikéhez büntető szankció is tartozott, elgondolhatjuk, mennyi alkalom adódott, hogy bűnbe keveredjék a magyar.

„Mindazok, kik a' náluk lévő Kossuth bankjegyeket eltitkolják, ugyszintén a' birtokukban lévő mundért... kik a' lázadási jeleket hordozzák ... kik a' jóérlmü egyéneket szóval bántják... izgató beszédeket tartanak... álhíreket terjesztenek... kérdésre fognak vonatni és szigoruan büntettetni.” (Nov. 22. 850)

431852-ben látszólag javul a helyzet. Május 8-án közli Szabó biztos, hogy kisebb büntények a Cs. k. hadbíróság jogköréből a Cs. K. katonai parancsnokra lettek átruházva, jelesül: „...nyilvános helyeken ingerlő és revolutionális énekek éneklése... a kicsapongás a színpadokon... forradalomra vonatkozó képek, festmények tartása... – és természetesen újból és újból – „Magor vagy úgynevezett Kossuth bankjegyek eltitkolása.”

Kossuth bankó! Érzékeny pontja volt ez a rendszernek. Még 1854-ben is kurrentálják.

„Ministeriális Rendelet. A Magyar Forradalmi párt által kibocsájtott Bankjegyek beszedése elrendeltetvén annak folytán mindenki a' ki illy bankjegyek birásában van az Eszterházi kir. Szolgabirói Hivatalnál tüstént adja be – különben a büntetés felfedezés esetében 3 hónaptól egy évre szabatik meg és hússzoros értéket fizetend az olly el titkolt bankjegyekről cs. k. kellendő pénzben. Tudósítás a' kihirdetésről

Eszterházán május 30. 854. Márkus József m. k. szolgabíró.”

Az alábbi kurrens a totó- és lottójátékosokat érdekli!

„...a külföldi Lotteria jegyekk szerzése tilalmas lévén kik illy jegyeket bírnak, és az illető hivatalhoz bé nem adják, kikutatásuk esetében az eltitkolás büntetést von maga után...”

Ezek után nem csodálkozhatunk az alábbi magas parancsolaton sem:

„Ő Cs. kir. Fenségétől az Ország Helytartójától érkezett parancs következtében, különösen az ifjúság soraiban divatban jött széles fekete szalagokkal ellátott kerek pörge kalapoknak viselése minden sorsbéli különbségre való tekintett nélkül kemény büntetés fenyítéke alatt eltiltatik – meghagyatik a községek Elöljáróinak, hogy Ő Fenségének ezen magas parancsát a legnagyobb nyilvánossággal közhírré tegyék, egy uttal figyelmeztessék a lakosokat, hogy e tekintetben a rendelet megtartására való ügyelettel a’ cs. kir. Rendőrök bizatvák meg, és hogy az érintett magas parancsolat megszegői a’ makatskodásból eredhető kellemetlen következményeket ön maguknak tulajdoníthatják. Kelt Eszterházán Martius 26-án 852. Kollár m. k. főbiztos.”

Tudnivaló, hogy az a rebellis Kossuth hordott ilyen feketeszalagos pörge kalapot. Ne csodálkozzunk tehát, hogy a rendeletet egyenesen „Ő Cs. K. Fensége, Albrecht Fő Hertzeg” nevében adták ki! Bizony meg lett a foganatja, mert rendre eltűntek a fekete kalapok és feltűnedezték a ... barnák.

De a „bakhuszárnak” is van szeme! Megszületik az újabb „Kormányi rendelet.”

„...továbbá a’ Cs. k. ker. katonai Parancsnokságnak azon rendelete szerint, miszerint a’ széles fekete szalaggal ellátott pörge kalapoknak, úgy nem különben a’ *barna pörge kalapoknak* viselését kemény büntetés fenyítéke alatt tiltja, – azokat kik illy kalapokat viselnek a kalapok lefoglalása mellett névszerint feljelentsék...” (Márc. 11. 853.)

Executio! Büntetés ezért, börtön amazért, Damokles kardja függött állandóan a magyar fölött. A földönfutóvá, bujdosóvá lett szegény ember mit tehetett, bevette magát az erdőségekbe, az Alföld pusztaságaiba, beállott betyárnak.

E betyárvilág kialakulását is nyomon követhetjük a könyvben. Az első adat:

„...néhány meg félemlített komáromi volt honvéd tisztek a’ besorozástóli félelmük miatt a’ Bakonyi erdőségekbe Kosztolányi volt Honvéd őrnagy [2\(89\)](#) kóbor csoportjához csatlakoztak, ilyenek elfogatandók.” (Márty 31. 850.)

Egy 1852-ből való bejegyzés. Dátum nélkül.

„Egy rabló csapat a szomszéd Megyében üzőbe vétettvén tartani lehet, hogy az Sopron Megyébe is átjöhetne, ugyan azért figyelmeztetnek a Bírák hogy az esetbe, ha itt is mutatkoznának nyomban minden legkisebb eredmény felül jelentéseiket ide beküldjék...”

1853-ban már erőlyes rendszabályokat kell hozni ellenük.

„A Sopron megyei Cs. k. Főnökségnek január 18. ról 223 ik szám alatti meghagyásával – a Cs. K. kerületi kormánynak 137-ik szám alatt kelt rendelete, mely szerint az ország több részeiben veszileztetett személyes és vagyonbeli bátorság helyre állítása tekintetéből az ország Kormányzósága Albrecht Cs. K. Fő Hertzeg Ő

Fensége mult évi December 1. ről 5301 szám alatt ki bocsátott magas rendeletével szigorúbb rendőri szabályoknak életbe léptetését szükségesnek látván, mely újabbi Rendszabályok e' megyére nézve következendőkbe pontosulnak össze jelesül..."

E jólsikerült körmondat után így *pontosulnak* az egyes szakaszok. Az 1. szerint a községi előjárók útlevel elnyerésére szolgáló bizonyítványt csak az illető helységben otthonos egyéneknek adhatnak. A megye területére szóló útleveleket a járási bizottságok állították ki, de persze csak olyan egyéneknek „kiknek maguk viseletére nehézség fenn nem forog.” „A Megye területén kívül való utazásra szolgáló útleveleket csak a Megyei Főnökségek adhatnak.”

Ez a pont gyakorlatilag annyit jelentett, hogy jó magyarjaink csak a másvilágra utazhattak útlevel nélkül, egyébként be voltak zárva saját falujukba.

A 2. 3. 4. szakasz a csárdákat és korcsmárosokat rendszabályozza... „A' gyanút gerjesztő személyeket... ki magát kellően igazolni nem képes... bé fogadni ne merészkedjenek ...a' Cs. k. Csendőrségnek bejelentendők... ide állítandók... elmulasztás esetében... pálcza ütésekkel fognak meg fenýítettetni.”

Az 5. pont a gonosztevők feljelentéséért jutalmakat állapít meg. Ime az árjegyzék!

„a) Valamely közönséges úton álló rablók vagy pedig veszedelmes tolvajoknak feladásáért – 100 Ft.

b) Valamely különösen veszedelmes rablók, vagy olly egyének, kik több rendű czimboráival elkövetett rablásokról esméretesek, feladásukért – 300 Ft.

c) Rablótársaság vezérjének feladásáért 500 Ft.

d) Az egész rablótársaság, vagy legalább 10 tagjának feladásáért 1000 Ft.”

(Eszterháza Január 30. 853.)

Kundmachung.

Zu Folge Erlasses des hohen k. k. III. Armee-Commandos dato Pesth am 7. Juli l. J. Nr. 77 sind die im Bereiche dieses Militär-Distriktes bisher hinausgegebenen Waffenzettel einzuziehen.

Dafür werden neue Waffenscheine in veränderter Form und unter meiner Fertigung ausgestellt, und hiermit alle früheren Waffenzettel als ungültig erklärt.

Es liegt daher einem jeden Besitzer eines beliebigen Waffenzettels ob, ohne Zeitverlust sein diesfälliges Ansuchen um Erlangung eines neuen Waffenscheines um so gewisser bei der zuständigen politischen Behörde zu überreichen, als nach Ablauf des in der vom hohen III. Armee-Commando unterm 1. Juli l. J. erlassenen Kundmachung bis Ende August d. J. anberaumten Termins ein jeder, welcher nicht mit einem neuen Waffenschein versehen im Besitze einer Waffe betreten wird, unnachsichtlich der kriegsrechtlichen Behandlung verfällt.

Nedenburg, am 17. Juli 1851.

Der Commandant des Nedeburger Militär-Distriktes
Ferdinand Baron Schreuding,
Feldmarschall-Lieutenant.

Revisor in Gehalt.

A fegyverviselési engedélyt szabályozó rendelet

45 Micsoda izgalmat okozhatott Röjtökön és Muzsajon ez a kurrens! A két falut akkoriban még köröskörül legelők, erdők övezték. Röjtöktől alig száz lépésnyire kezdődött a Nagyerdő rengetege, odébb a bregenci nagy lapság, majd a Pityer köves-bokros pusztasága. A betyárok belátogattak a faluba, különféle megbízásokat adtak a népeknek és főként nagyokat mulattak. Ebergőcön a harmincas években égett le az egykori csárda, melynek mestergerendája még őrzte a betyárok fokosainak nyomát. „Amikor mulattak, a mestergerendába vágták fokosaikat, hogy mindig kéznél legyen, ha kell!” – magyarázta a jó Németh Sándor bácsi. Aztán a Lesvári csárda! ... Már a romjai sincsenek meg, csak a pince helyén egy nagy gödör. De mennyit tudtak mesélni róla a régi öregek! „Hej! sok embert eltettek láb alól ebben a csárdában!” és akihez nagyon bizalmasak voltak, annak még megsúgták: „A betyárok itt tartottak ítéletet az árulók felett, a testüket elásták a pincében.”

A csárda mindenesetre ideális betyártanya lehetett. A lesvári dombról nagyszerű a kilátás, szemmel lehetett tartani a tájat akár Sopronig is. A csárdából pedig – ott a bregenci legelő alján, közvetlen a Nagyerdő

szélén – bármelyik pillanatban el lehetett illanni.

Ami pedig az eltűnt embereket illeti... bizony igaz lehet! A háború alatt a lesvári repülőtér németjei bunkert ástak a csárda helyén. Az ásó nyomán koponyák, csontok fordultak ki a földből. Jelentették is az előljárásának.

Meg kell jegyeznünk még azt is, hogy a nagyerdő utolsó betyárja 1934. február 26-án halt meg Rőjtökön 94 éves korában. Annak idején három másik ihásztársával (az egyik valami Kurcsy nevezetű lozsi ember volt) betörték Ligvándon gr. Niczky Lajos kastélyába. Leütötték a grófot és szerették volna elszedni tőle a birkák gyapjának árát, de sajnos a pénz már nem volt nála! Szerencsájükre a gróf nem halt meg s így elkerülték a kötelet. Szalay életfogytiglani börtönnel úszta meg. Letöltötte a 15 évet, utána megint folytatta régi mesterségét, de most természetesen csak az ihászságot. Az egyre szűkülő lesvári, bregenci legelőkön terelgette nyáját egyik dombról a másikra Nagy tisztességben és becsületben öszült meg, s mikorra meghalt, épp elfogyott a legelő is, a birka is a rőjtöki határból.

Ezek után világos, miért volt olyan nagy izgalom a két helységben. A lakosság nemcsak hogy ismerte a betyárokat, hanem egyesek – tán nem is kevesen! – személyileg is érdekelve voltak a betyárságban. Különösen a pásztorok! Az ihásznép éven át kalézt [3\(90\)](#) a legelőkön, úgyannyira, hogy meg sem lehetett különböztetni, ki az ihász, ki a betyár.

Persze tisztában volt ezzel a császári közigazgatás is. Többször is megpróbáltak rendet csinálni.

„Mindennemű pásztoroknak, és Juhászoknak a kormány lapban foglalt minta szerint bizonyítvány kiadandó. Okt. 8. 850. Kollár Ferentz m. k. jbbeli. Fő Biztos.”

Így 1850-ben. Két év múlva pontosan ugyanazon a napon, 1852. okt. 8-án a cs. kir. ker. főispán újból intézkedik, hogy „pásztorlevelek készíttessenek, és ezekkel a pásztorok elláttassanak.”

1853. febr. 3-án a kerületi biztos rendelkezik, hogy a pásztorok névjegyzékét február 14-ig kell elkészíteni s jelentést kér arról, hogy az érdekeltek el vannak-e látva pásztorlevelekkel?

De mindez nem használt. A betyárok gombaként bújtak elő a földből, a fosztogatások, rablások egyre szaporodtak. A kormányzat erre döntő lépésre szánta el magát. Kitalálták, hogy a vezért kell elfogni, őt magát, a népdalok hőst, a gazdatok nyomorgatóját, a szegények gyámolítóját. Véltek, ha börtönben ül majd a betyárkirály, de kiváltképpen, ha holló károg majd Rózsa Sándor feje fölött, akkor egy csapásra megszűnik a betyárvilág s kiadták:

„A Kormány alattvalóinak Személye és vagyona teljes oltalmának biztosítása végett semmi áldozatot nem kímélve, e célra már terjedelmes rendszabályokat létesített, melyek eddig, a leg üdvösebb eredményeket termették.

Most az e' honbani rabló garázdálkodás vezére Rózsa Sándorra ki a' felforgató párt által már a ' vészteljes forradalom alatt mű eszközü volt kiszemelve, 's kinek kétségbeesett gonosztévő maradványaival ismét a' Kossuthféle utóbbi terveket kell vala elősegíteni, hogy az országban újabb bártortalanságot terjessen kézrekerítési jutalmul

10,000 pengő, vagyis

25.000 váltó forintnyi – öszveget

tűz ki.

46E jutalmat, bár mi sorsú legyen, az nyeri el, ki akár maga akár másokkal egyesülve, saját tevékenysége, vagy a' biztonsági közlönyökhöz, a' cs. k. katonasághoz teendő bizonyos följelentés által ezen rablónak elfogatását és kézre kerítését eszközöndik.

E' jutalom annak is kiadatik, ki önvédelmi jogában vagy Rózsa Sándornak üldözése közben annak megölésére kényszerült.

A' jutalom kifizetése, a' hatóságok további határozatainak bevárása nélkül, a' leg közelebbi rendőrségi Szárny parancsnokságnak vagy Megye főnökségnél a' fenálló utasításokhoz képest történik.

Rózsa Sándor Személyes Leírása.

Mintegy 40–42 éves, közép inkább kistermetű, erős és zömök, sötét hajú és komor tekintetű, bajuszt és barkót visel.

Pest, mártius 26. án 1853.

A Magyarországi

Cs. k. katonai és polgári kormányzóság által.

A miképeni eljárásról jelentés teendő. – Bíró lakra ki függesztendő.”

10 000 pengő vagy 25 000 váltó forint! Óriási összeg! Száz közönséges kapcabetyár vérdíja! Terményben átszámítva 800 bécsi mázsa búza vagy 2000 magyar akó bor avagy egy szép kis birtok ára. Aki megkapja annak holtig biztosítva van a betevő falatja, akár borban fürödhetik minden nap.

No, erre csak jönnek az... árulók! De nem jöttek... A nép nem árulta el hősét. Odafenn nem értették, a magas kormányzóság urai azt gondolták, hogy tán a hirdetményben van valami hiba, tán a személyleírás hiányos s újból kiadták.

„Sopron Megye Cs. KI. Főnökének 2833 szám alatt. Rózsa Sándor személyes leírása.

Ezen egyén mintegy 40–42 éves közép sovány testalkotású földre sütő szürke szemű, melyek csillognak, mint mikor a matska egeret les – haja sötét szölke puha elől hosszú, úgy hogy egész homlokát bal felé fésülve befonyva be fedi, hosszú lelógó világos szölke bajuszú és szakállú – ábrázatja keskeny és sovány vonyított orrú lukjai kevésbé előre vonultak – ajaka kevésbé széles, feje kitsin és előre álló – szóval a beszédet lesütött szemmel halgatja, balkezével bajuszát tekergeti, szobában és mások jelenlétében morcz, – járása és mozdulatai huszáros, csendes magaviseletéből majd alig gyanítható hogy olly jó lovag és biztos lövő legyen. Eszterházán junius 16-án 853. Szabó m. k. Biztos.”

Erre sem történt semmi! A népek aggódva hallgatták a pusztából érkező híreket s rebesgették, hogy a Sándor itt bujdosik valahol a Dunántúlon. Kikerülve a határba, messze az ég alján vágató lovasokat véltek látni... biztosan betyárok menekülnek arra... tán Rózsa Sándor... némelyek látták is... Ő az, csakis ő!... Hogy libeg gyócsinge, gyócsigatyája...

Esténként aztán mesélgettek róla, sajnálgatták: – Lám futni kell szegény Sándornak!... Lám! lám mégis csak igaz!... át kellett úsztatnia a Dunán... de sej! haj! – s máris megszületett a nóta:

– *Fújd el szellő, fújd el
A Dunának habját,
Hogy ne találja föl senki
Ej, haj, Rózsa Sándor nyomát!*

*

Eddig a könyv fele. A másik fele egy újabb tanulmány keretébe kívánczik. Az eddigiekből is megismertük a táblabíróvilág patriarkális közigazgatását, *negyvennyolc* forradalmi lángolását, *negyvenkilencet*, a reménység és kétségbesés évét és ami utána következett: az üldözést, a szenvedést, az elnyomást, a Bach-korszak kicsinyeskedő álnokságát s láttuk, hogy a nép természetes ellenállásából hogyan alakult ki a betyárvilág.

Mindezekén túl megismertük a kurrenszek szorgalmas másolóját, Ősze János iskolamestert és nótáriust, aki néha nem tudja megtagadni magát, feljegyzí a fontosabb eseményeket, lefirkant egy-egy nyúlfarknyi megjegyzést, amelyeken keresztül tisztább képet kapunk az eseményekről.

Ősze Jánosra méltán emlékeztek nagy tisztelettel Rőjtökmuzsaj öregjei.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Fabricius Endre: Adalék a soproni Fabricius-ház történetéhez

47 Fabricius Endre: Adalék a soproni Fabricius-ház történetéhez

A soproni Fabricius-ház középkori és renaissance részeinek feltárási munkálatait Lauscher Nándor († 1960) az Országos Műemléki Felügyelőség Soproni Építésvezetőségének irányítója 1958-ban kezdte meg és annak helyreállítási munkálatai serényen folytak éveken át. Ebből az alkalomból kell, hogy a figyelem a ház múltjára, a házzal kapcsolatos események felé is forduljon. Sopron város gazdag levéltárában a ház régebbi múltjára adatok bizonyára vannak, melyeket erre hivatott szakember megfelelő feldolgozásban az érdeklődő nagyközönség elé tárhat. A közelmúltban a házzal kapcsolatos eseményeire vonatkozó adatait az akkor élt személyek elbeszélései, feljegyzései nyújthatják. Nagypám, Fabricius Endre (1823–1902) elbeszélései, valamint a családi iratok adatai elegendő alapot nyújtanak arra, hogy a Fabricius-ház közelmúltbeli történetét az alábbiakban vázoljam:

A soproni Fabricius-ház 1769-ben Reisch Tóbiás tímármesteré volt, akitől azt ez évben Conrád András phil. és med. dr. és neje gr. Attens Katalin vették meg, akik a ház I. emeleti utcai 5 szobás lakását lakták. Conrádéknak egy Dorottya nevű leányuk volt, aki 1759-ben született és 1790-ben Donner Zsigmond orvos neje lett. Az esküvői ünnepség a szülői házban, tehát a Fabricius-házban folyt le. A házasságból két gyermek, Ferenc és Lujza született, akiknek házitanítója az 1798-ban ev. polgári iskolai tanárként Sopronba jött Bredetzky Sámuel tudós pedagógus, író, a későbbi evang. püspök volt. Bredetzky házi tanítói tisztét itt 1802. szeptemberig töltötte be, mikor Krakkóba hívták az evang. esperesi tisztség betöltésére. (Dr. Horváth Ödön: Bredetzky Sámuel élete. Budapest, 1924. 178. l.) Donner Zsigmondné 1800-ban özvegyé lett, majd 1803-ban szintén elhunyt, és a házat kiskorú gyermekei gyámjától 1805-ben Spiess Antal vette meg 15 000 Ft-ért, akitől viszont ugyanezt a házat egy év múlva, 1806-ban Fabricius Endre, akkor soproni ügyvéd 17 000 Ft-ért vásárolta meg.

A ház Sopronban a Városház tér (Rathausplatz) 54. sz., utóbb 6. sz. alatt állott, melyhez 22 hold szántó és 32 kapás szőlő tartozott. Az ingatlan beépített része 183, bástyakertje 52 és bástya alatti kertrésze (Zwinger), ahova a bástyáról falépcsőkön lehetett lejutni, 67 négyzetöl kiterjedésű volt.

Fabricius Endre eredetileg Zólyom megyei család leszármazottja volt. Dédapja, Éliás (Illés) a Zólyom megyei Tóth-Lipcse gombkötő mesterséget folytatott, s 1692. jan. 21-én Tóth-Lipcse szab. várostól származási bizonyítványt kapott, mely szerint „Patre nobili ac circumspecto condam Gabriele Fabritzio, Matre autem honesta foemina Justina hic in Libero Regio Oppido prognatum esse”. Elmondja az okirat, hogy a város azért állította ki, mert Éliás más városban óhajt letelepedni, azért szükséges a hiteles származási bizonyítvány, és a város tanácsa kéri, hogy nevezett bárhol is telepedjék le, fogadják mint nemes, tisztességes és keresztyén szülő gyermekét. A bizonyítvány szerint rokonai voltak Gally András, Polonyi Mátyás városi szenátor. Illés ezen bizonyítvánnyal Sopronba költözött, ahol a városi tanács 1692. március 12-i ülésén részére a települési és mesterjogot megadta, és 1694. febr. 12-i ülésén a város polgárai sorába iktatta, mint „néhai tóth-lipcsei Fabricius Gábor és neje Justina törvényes házasságából származó fiát”. Ekkor 4 Ft kancsópénzt és 3 Ft kardpénzt kellett lefizetnie. Mint keresett gombkötőmester a Halász u. 23. (ma 7.) sz. alatt volt háza. 1718-ban már nem élt.

Éliás fia, Mátyás (1693–1752) a gombkötőmesterséget apjánál tanulta. 1721-ben a városi tanács a polgárok sorába iktatta és megadta neki a mesterjogot. Zólyom vármegye bizonyítványa alapján Sopron vármegye 1746. jún. 20-án Nemeskéren tartott közgyűlésén a vármegye nemesei sorába iktatta. Sopron város külső tanácsának volt tagja és a városi kórház elnöke. Háza volt a Rózsa u.-ban és a Szentlélek u. 9. sz. alatt, üzlete a Grabenrunde nevű piactér 49. sz. alatt, mely utóbbit fia, Gottlieb örökölte. 1721-ben kötött házasságot Graf Ilona-Borbálával, aki örökölte a Szentlélek utcai házat, amely 1776-ban leányáé, Annáé, férjezett Töpler Kristófnéé.

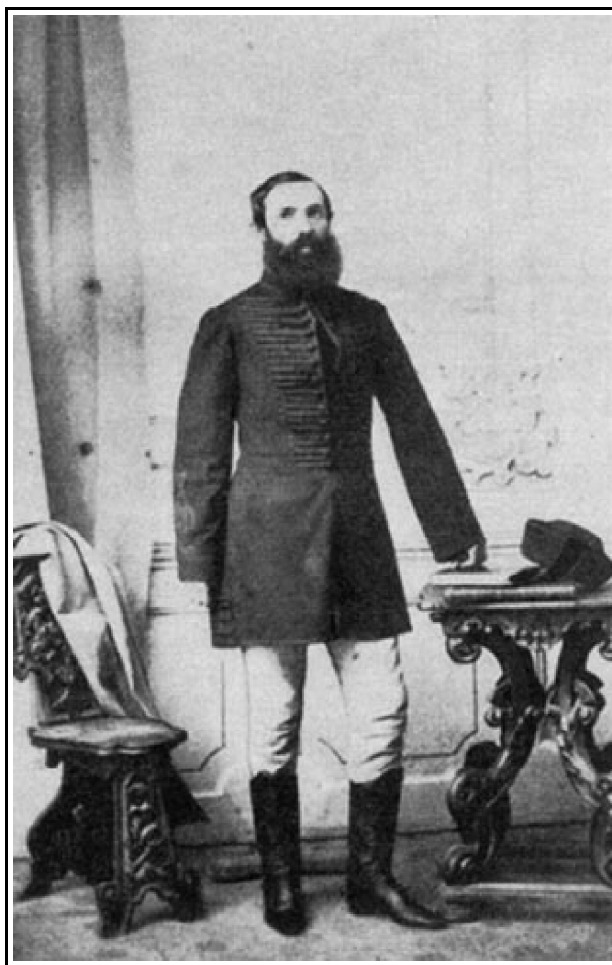
Theofil (Gottlieb) – Mátyás fia – (1740–1786) apja mesterségére készülve, 1755–58-ban ⁴⁸Nemescső községben Horváth János gombkötő-paszományos mesternél inaskodott, majd az előírt vándoréveket kitöltve, 1763-ban visszatért Sopronba, ahol a polgár- és mesterjogot elnyerte és atyai házában nagyobbított üzletben folytatta mesterségét, mely oly jövedelmet hozott, hogy a Konrady dülőben gyümölcsöst, a Tiefenweg dülőben szőlőt, a Löwerben pedig gesztenyést szerzett, mely utóbbit halála után Reisch Ede soproni tanácsnok, ettől Schwartner Imre soproni ev. lelkész vett meg. Szenvedélyes méhészt volt és az elsők közé tartozott, akik a mézet nem a méhek megfojtásával szedték ki. Erről 1788-ban a következő munkája szül: „Nützliches Andenken des Gottlieb Ehrenreich von Fabricius Römischer Bürgers in Oedenburg über die Bienenzucht für alle ehrliche Menschen in allen Gegenden sie seien wo sie wollen.” 1767-ben vette feleségül Straner Katalint. 1777-ben a Korcsma u. 518. sz. alatti Straner-ház egyharmadát 3 170 Ft értékben kapta. Neje 1774-ben elhunyt, másodszor Kuhn Klárával kötött házasságot, és így sógora lett Kuhn Gottlieb soproni neves ötvösmesternek. Második neje féktelen költekezésével anyagi romlását idézte elő, úgyhogy az előbb tekintélyes férfiú szinte kétségbeejtő helyzetbe került. Theofil 1786-ban üzleti útra indult Németországba, ahonnan többé nem tért vissza. Utolsó levelét Nürnbergből írta, azután nyoma veszett.

Fabricius Endre Sopronban született, mint Fabricius Theofil gombkötőmester és Straner Katalin fia. Szorgalmával és tehetségével már az elemi iskolában kitűnt. Ugyancsak mesterségre készült és alsóbb tanulmányai befejeztével asztalosműhelyben kezdte meg pályáját. Baleset folytán 15 éves korában karja úgy megsérült, hogy mesterségének gyakorlása szinte lehetetlenné vált, így – apja már nem élén – a soproni evang. egyház sietett anyagi támogatással további tanulása lehetőségének biztosítására. A soproni evang. líceumban tanulmányait befejezván, 1794–96-ban a pesti egyetem joghallgatója, majd Pesten

ügyvédjelölt.

1798-ban nyert Pesten ügyvédi oklevelet, és hazatérve Sopronba, ügyvédi irodát nyitott, majd 1801-ben Asbóth János Gottfried soproni evang. lelkész leányával, Dorottyaival házasságra lépett, aki azonban 1804-ben elhunyt. 1803 tavaszán sógora, Németh László győri evang. tanár ajánlatára Kazinczy Ferenc nála kívánt megszállni. (Kazinczy levelezése III. köt. 60. l.) 1805-ben a francia hadsereg közeledése alkalmával Sopron vármegye részéről kiküldött határbiztos Fejéregyháza, Feketeváros és Sérc községek körletében, amikor a franciák hadmozdulatait kellett figyelnie és azokról jelentést küldenie. 1805. októberében másodszor nősült. Néhai rosenecki Weckher József Sopron vármegye fizikusa, hg. Esterházy udvari orvosa és neje Pannenperger Erzsébet árváját vette el Kismartonban. Jórészt a neje hozományából 1806-ban vette meg 17 000 Ft-ért Spiess Antaltól a Sopron Városház tér 54. sz. alatti házat, melynek I. emeleti utcai lakásába be is költözött. Fabricius Endrét 1808-ban Sopron sz. kir. város tanácsnokává választották, mikor is 59 szavazatból 49-et kapott. 1809. március 29-én Sopron városa francia megszállás alá került, s ekkor a Városház téri ház I. emeleti lakásába számos magasrangú francia tisztet szállásoltak be, többek közt Dessaix tábornokot, Moudehard ezredorvost, Testé tábornokot, utóbbi a győri ütközetben megsebesülván, Fabricius Endre soproni lakásán nyert oly gondos ápolást, hogy felgyógyulása után hálából Napóleont tüzetisztí egyenruhában ábrázoló olajfestésű képet ajándékozott dédapámnak. Ez a kép 1945-ig volt a család tulajdonában, utoljára a megajándékozott dédunokájának, Fabricius Béla mérnöknél Budapesten, ahol a kép az ostrom alkalmával bombatalálat következtében elpusztult.

Fabricius Endrét 1815-ben Sopron sz. kir. város kapitányává, majd Zólyom vármegye táblabírájává választották. 1821-ben mint városi szenátor Wagner Ferenc polgármesterrel Sopron város kegyúri jogának visszaállítása érdekében Bécsben, Ferenc császár és királynál kihallgatáson jelent meg. 1823. febr. 3-án Sopron sz. kir. város polgármesterévé választották, ekkor 58 szavazatból 41-et kapott. Ugyanez év március havában a soproni evang. egyház elnöke lett. Utóbbi tisztségben az 1823. aug. 23-i konventgyűlésen az evang. líceum újjáépítését javasolta. Miután javaslatát elfogadták, építőbizottságot hívott össze, és a szükséges költségek előteremtéséhez a legerélyesebben fogott hozzá. 1824. szept. 30-án az újjáépülő ev. líceum alapkövét, [49](#) mint a soproni ev. konvent elnöke letette. Az alapköben elhelyezett okmányt magába foglaló szekrényke felírása a következő volt: Herrn Praeses Andr. von Fabricius dem unermüdeten Beförderer, Herrn Emerich von Ihász dem Rastlosen leiter dieses Bauses widmet dieses Andenken die Bau-Kommission". A befalazott alapkö-üregre elhelyezett óntábla a következő felírást viselte: Gloriose regnante Francisco I. Imperatore et Rege, Lycei civium Ev. A. C. Sopron studio, labore, sumptibus erecti spect. ac gen. d. Andreas Fabricius Lib. Reg. Civ. Soproniensis consul, qua coetus ev. praeses haec fundamenta posuit die XXX. sept. Anno MDCCCXXIV." Az elkészült új líceumi épületet 1825. okt. 4-én díszes ünnepség keretében avatta fel és az építőbizottságot Városház téri lakásán ebédn látta vendégül. Ugyanezen évben Sopron vármegye táblabírájává választotta, ebben a minőségben részt vett a megyegyűléseken.

Fabricius Endre

Polgármesteri ciklusa lejártával – a városi szabályzat értelmében az evang. vallású polgármestert katolikus vallásúnak kellett felváltani – 1827-ben másodszor is városkapitánnyá lett. 1832-ben Sopron sz. kir. város országgyűlési követévé választották, és az országgyűlés megnyitására Pozsonyba érkezett I. Ferenc királyt üdvözlő díszküldöttség tagja volt. Az 1836-i országgyűlésen ugyancsak Sopron város követe volt. 1838-ban a breslaui természettudományi akadémia (Carolina Academia) tiszteletbeli tagjává választotta. 1840-ben a soproni ev. líceum felügyelője. 1841-ben a Sopron-Vasi Szederegylet alapító tagja, és mint ilyen Széchenyi Istvánnal többször tárgyalt. 1846-ban a soproni Casino Egylet alapító tagja. Ugyanez évben a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók VIII. közgyűlése – melyet 1847-ben Sopronban tartottak – előkészítő bizottságának tagja és ugyanakkor, mint a városi tanács hivatalból legidősebb tagja, polgármesterhelyettes. 50 Városkapitányi tiszte lejártával, mint Sopron város tanácsnoka, a város kereskedelmi ügyeit kereskedői biztosként irányította. Városház téri lakásán 1847. ápr. 9-én hunyt el és a líceum mögötti evang. temetőben volt családi sírboltban temették el.

Elhunytával a soproni Fabricius-ház övegyéé, szül. Weckher Erzsébeté lett, aki a ház első emeleti ötszobás lakásában lakott leányával, Paulával és annak férjével, Dorner Frigyes soproni bornagykereskedővel, aki a soproni és ruszti borokat külföldre szállította és borait a Fabricius-ház pincéjében tárolta.

Özv. Fabricius Endréné Weckher Erzsébet 1863. márc. 7-én hunyt el, mikor a Fabricius-ház, mint örökségi rész leányára, Paulára, Dorner Frigyesnére szállt, aki 1816-ban a Fabricius-házban született és ugyanott esküdött 1846-ban férjével, aki ugyancsak ott 1870-ben hunyt el. Dornerné mint özvegy és gyermektelen asszony, férje halála után nem maradt egyedül a családi házban, mert öccse, Fabricius Endre költözött hozzá, együtt lakták az I. emeleti utcai lakát.

Én 1890. szept. elején kerültem Sopronba, mint az evang. líceum I. osztályos tanulója, mikor még nagynéném, Dornerné élt, de nem nála laktam, hanem a Fabricius-ház udvari II. emeleti lakását bérlő Krausz Károly városi tisztviselőnél mint kosztosdiák. Természetesen naponta látogattam nagynénémet és nagyapámat, s így az I. emeleti utcai lakást, de az egész házat is jól megismerhettem. Sopronra vonatkozó első emlékem az ősi Fabricius-ház, melynek a tér felé eső homlokzatán középen két ablakos zárt kiugró volt, ettől jobbra és balra egy-egy ablak. A kapubejárat a baloldali ablak alatt volt. A kapu fölül ívalakú, kétszárnyas volt, úgyhogy kocsi is járhatott be, de a kapu közepén, a két szárnyban szintén ívalakú gyalogbejáró volt kisebb ajtóval. A kapun belépve boltozatos kapualj következett, mely az eléggé szűk udvarra vezetett. A kapualjból jobbra, az utcai földszinti kétszobás lakásba ajtó vezetett, melynek lakója ebben az időben Gömbös tanító volt. Ugyancsak a kapualjból jobbra lépcső vezetett az emeleti utcai lakásokba. A lépcsők téglából készültek, faburkolattal. A lépcső pihenőjétől egyszárnyú ajtó vezetett az I. emeleti utcai lakásba.

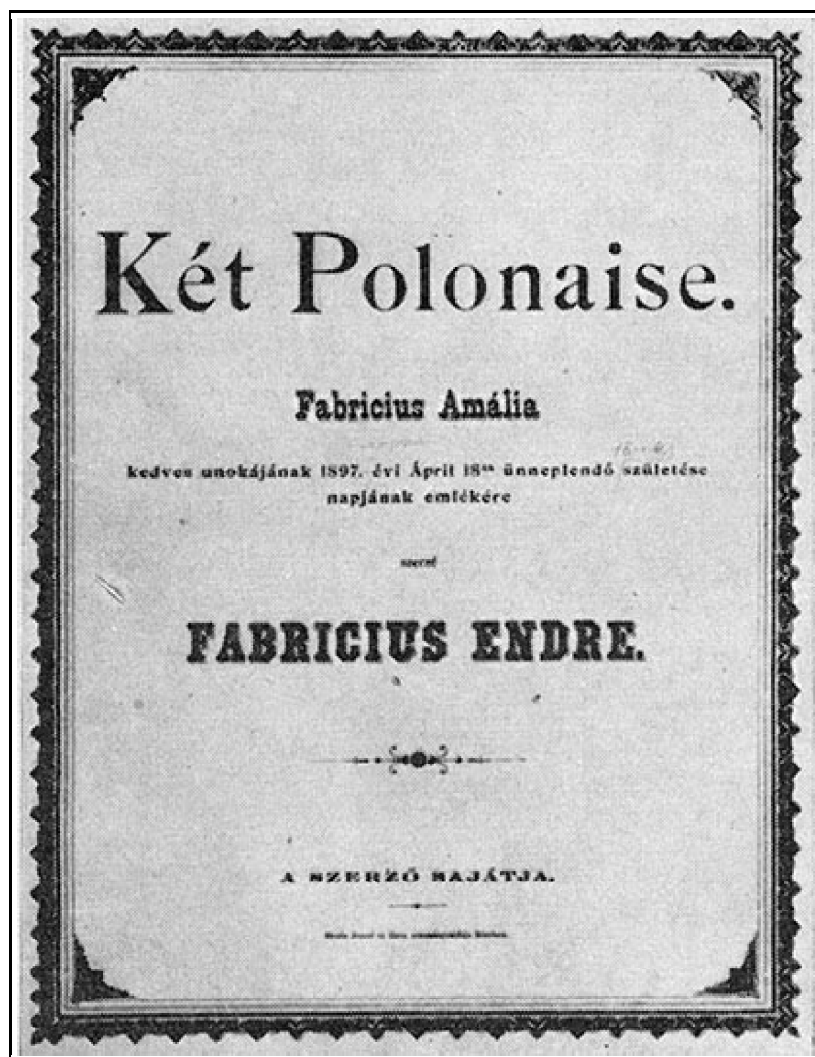
Benyitva az I. emeleti lakásba, egy kőkockákkal borított folyosó következett, mely világítását az udvar felőli ablakból kapta. Az L alakú folyosó hosszabb részén üveges ajtó nyílt a konyhába, amely így elég sötét volt, annak dacára, hogy az üveges ajtón kívül egy, a folyosóra nyíló ablak is volt. A rövidebb folyosórészen, az utca felé három ajtó nyílt, melyek a három utcai szobába vezettek. A rövidebb folyosószárny jobboldali részén egy ajtó nyílt az udvari szobához és e folyosószárny végén volt a klozett.

A folyosó hosszabb szárnya végén, két lépcsőn át ajtó vezetett egy nagy boltozatos udvari szobába, melyből a folyosói ajtóval szemben nyílt egy másik ajtó, mely egy tágas, téglapadozatú helyiségbe vezetett, amelyben balfelé ismét ajtó nyílt, mely az udvarra vezető lépcsőt zárta le, tehát ebbe a helyiségbe egyenesen az udvarról is be lehetett jutni. A helyiségnek a szoba felőli ajtajával szemben egy vasrácsos ajtaja volt, mely a bástyára vezetett. A bástya kis kertet alakítva, ahonnét falépcsőkön lehetett a bástya alatti területre, az ún. „Zwinger”-be jutni, amelyben egy hatalmas díófa állott, egyébként csak gyeppel borította. A díófát – nagyapám elbeszélése szerint – gyermekkorában ő ültette.

A ház udvaráról loggiás lépcső vezetett az udvari első- és második emeleti lakásokba, melyeknek bástya felőli falai mintegy két méter szélesek voltak. Ezen lakások – emeletenként egy-egy – két szoba, konyha és kamrából állottak. Az emeleten a lakásokban a loggiás folyosóról nyíló ajtó kis téglapadozatú előtérbe vezetett, melyből jobbra és balra egy-egy ajtó egy-egy szobába nyílt. A szobák bástya felőli részén lévő ablak mintegy két méter mélységű fülkét alkotott, másik ablak a folyosó felé nyílt. A baloldali szobából két lépcsőn át egy tágas kamrába lehetett jutni, melynek ugyancsak a bástya felől volt ablaka, de feleannyi nagyságú, mint a szobáké. A konyhába a bejárat ajtóval szemben két lépcsőn át lehetett jutni.

A ház utcai emeleti ötszobás lakásában régi, még jórészt dédapámtól, a soproni polgármestertől maradt bútorok, biedermeier íróasztal, kanapé, álló óra, consolasztal, szekrények voltak. A második emeleti utcai lakásban dr. Reichenhaller Kálmán városi főjegyző, az udvari első 51. emeleti kétszobás lakásban a két idős Dorner kisasszony, néhai Dorner Frigyes unokanővérei, akik varrásból tartották fenn magukat és szegény sorsukra való tekintettel nagynéném, özv. Dorner Frigyesné, Fabricius Paula lakbért nem kívánt tőlük, az udvari második emeleten a már említett Krausz Károly városi hivatalnok nejével, Petz Lujzával, két

leányával, Jusztival és Elzával laktak.

Özv. Dorner Frigyesné 1895. máj. 26-án halt meg a soproni Fabricius-házban. Végrendeletében a családi házat öccsére, Fabricius Endrére hagyta, aki 1823. márc. 28-án született Sopronban a Fabricius-házban. Gyermekéveit és középiskolai tanulmányait a Fabricius-házban töltötte. Mint a soproni evang. líceum tanulója, tagja és 1840-ben alelnöke volt a líceumi Magyar Társaságnak, a líceumi tanulók önképző-körének és tagja volt az ugyanott működő Német Társaságnak is. E társaságok ülésein, záró ünnepélyein saját költeményeit, szavalatait adta elő. Mint Petőfi kortársa az akkor Sopronban katonáskodó Petőfivel baráti kapcsolatba lépett és az evang. líceumi ifjúsági könyvtárból kivett könyveket Petőfinek adta kölcsönbe. (Sopronvármegye 1923. dec. 25. sz.) Nagypám soproni diákkoromban többször beszélt Petőfihez fűződő baráti kapcsolatáról. Petőfi modora – mondta nagypám – nem volt megnyerő, inkább rideg, de a líceumi fiatalság őt mégis felkarolta, mint volt selmecbányai diákot, részvétellel viseltetvén sorsa iránt és rideg közlegényi sorsát iparkodott enyhíteni. Nagypám a líceumi fiatalság „Deákkúti Vármegye” nevű és vigalmi célokat szolgáló szervezetének is tagja, sőt egy ízben alispánja is volt. A táncmulatságok

alkalmával mint jó hegedűs az ifjúsági zenekarban működött. Soproni diákéveit nagyapám 1841-ben fejezte be, mikor a pozsonyi jogakadémia hallgatója lett. 1842-ben ott a pozsonyi Szépliteratúrai Intézet kezdeményezője volt és a jogászbálra „Honi csillagok” címmel keringőt szerzett. Ugyanakkor kir. táblai jegyző Högyész Pál mellett.

Jogakadémiai tanulmányait sikeresen befejezve sógorához, Schiller Károly pesti ügyvédhez ment ügyvédi gyakorlatra. 1843. máj. 11-től 1844 máj. 31-ig ismét Pozsonyban tartózkodott mint Martiny Frigyesnek, Sopron város országgyűlési követének irnoka. 1844-ben Pesten ügyvédi oklevelet nyert és Pesten nyitott ügyvédi irodát. 1848/9-ben a pesti nemzetőrség III. zászlóalja 2. századának őrpáncsnoka ⁵²volt. Az abszolutizmus által követelt újabb ügyvédi vizsgát 1854-ben letette. 1859-ben Pest-Lipótvárosi közjegyzővé nevezték ki, mely 1861-ben megszűnván, újból ügyvédi hivatást folytatott. 1860-ban a soproni ev. líceum philosophiai osztályának negyedik tanári állása javadalmazásához 600 Ft-os alapítványt tett. Pesti ügyvédi irodáját 1867-ben szüntette meg és előbb Pesten, majd 1876-tól Sopronban élt nyugalomban nővérénel, özv. Dorner Frigyesnénel a soproni Fabricius-házban.

Nagyapám nyugalomba vonulása után az irodalomnak és zenének hódolt. Költeményei két kötetben „Sinnen und Minnen” címmel 1884-ben Sopronban jelentek meg. A berlini „Die Zukunft” című szépirodalmi kritikai folyóirat egykorú bírálata szerint „költeményeiben a valódi lírai momentum mellett itt-ott derűs humor, sőt csipős sarcasmus is van, a strófák Heinére és Lenaura emlékeztetnek, versei a költészet valódi gyöngyei” (Die Zukunft, Berlin, 1884. évf. 9. és 18. szám). Mint kiváló zongoratehetség Liszt és Beethoven szerzeményeit kotta nélkül játszotta. Zeneköltéssel is foglalkozott, nyomtatásban 32 zongorára írt zenedarabja jelent meg, melyek évek során át a soproni Fabricius-házban születtek.

A tűzörség a Városmajorban 1920 körül

Nagyapám a soproni Fabricius-házat még életében tanulmányi alapítványként kötötte le oly célból, hogy annak kamatait ösztöndíjként szegénysorsú, jól tanuló diákok élvezhessék. Az alapítvány kezelésével a soproni evang. egyházat bízta meg, amely a megbízatást el is fogadta. Nagyapám elhunyt 1902. febr. 2-án Sopronban az ősi Fabricius-házban.

Halála után a Fabricius Endre-féle alapítványi házát a soproni evang. egyház vette kezelésbe és évek folyamán számos tanuló élvezte 1949-ig az ösztöndíjakat. Az 1900-as évek elején a soproni ev. egyház a házhoz tartozott bástya alatti 67 négyszögöles kertet a csatlakozó telek tulajdonosának eladta, aki ezt a területet beépítette.

Nagyapám neje, Szontagh Amália volt, kivel Pesten 1848. máj. 1-én lépett házasságra. Sógora, Szontagh Frigyes 1848/9-es honvédhuszárnagy mint osztrák államfogoly Kufsteinban 1854-ben halt meg. Gyermekei voltak: Endre ügyvéd Nyitrán, majd Budapesten, Béla államvasúti mérnök Budapesten, Amelie, Walkó Lajosné és Margit, Kiss Ödön soproni ügyvéd neje.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kelényi Ferenc: Móra Ferenc Sopronban

53 Kelényi Ferenc: Móra Ferenc Sopronban

Nem messze Soprontól, *Felsőlvőn* kezdődött el *Móra Ferenc* pályafutása, midőn 1900. április 28-án, a pesti egyetemi évek koplalásai és fagyoskodásai után, alapvizsgás tanárként megkezdte működését az ottani gimnáziumban, ill. tanítóképzőben.

Ő maga nem sokszor és nem szívesen emlékezik vissza írásaiban felsőlövői tanárkodásának az eseményeire. És hogy ez a „tanári pálya” – eddigi életrajzíróinak az adataitól eltérően – milyen rövid, mindössze *alig két hónapos volt*, azt éppen folyóiratunk egy régebbi számában hoztuk nyilvánosságra.^{[1\(91\)](#)}

Nagy-nagy csalódását és kiábrándulását a szíve mélyére zárva távozott Móra Ferenc az ország legnyugatibb csücskéből a Tisza mellé, s csak az *Én szép tanárkorom* című elbeszélésének a végén vallja be, hogy „majd megszakadt a szíve”, mikor alig 21 éves fejjel végleg búcsút mondott a katedrának.^{[2\(92\)](#)}

A nagy tiszaparti város, amely már addig is nemegy magyar író indított el a hírnév útján, Móra Ferencet is korán magához ölelte és végleges otthont biztosított számára, hogy jövőre írói pályája teljesen összeforrjon Szegeddel. A *Félegyházi Hírlap* egykori verselgető diákja, a diplomás természetrajz-földrajz szakos tanár a jónevű *Szegedi Napló* redakciójában Mikszáth, Gárdonyi, Thury Zoltán és Tömörkény István hajdani íróasztalának az örököseként azok legnemesebb írói hagyatékának is folytatója lett. A verses mesék, elbeszélések, ifjúsági regények során át (melyek gyermek- és ifjúsági irodalmunk mindmáig legfénylőbb gyöngyszemei közé tartoznak) jut el az *Ének a búzamezőkről* remekbe szabott parasztábrázolásáig, az *Aranykoporsó* történelmi mozzanatának lírai és egyben drámai megragadásáig, mélységes humanizmusáról és igaz demokratizmusáról valló elbeszéléseinek a rendszerrel szembeni határozott állásfoglalást, tiltakozást tükröző témaválasztásáig, a Földhözragadt Jánosok nyomorának világgá kiáltásáig.

* * *

Huszonegynéhány éves korában már nemcsak a Tisza táján, hanem országszerte kezdik megismerni a nevét. A második világháború előtti tanulóifjúság természetesen nem találkozhatott a középiskolában Móra

műveivel – hiszen még Adyról is alig emlékeztek meg az irodalomkönyvek –, de egy-egy haladó szellemű irodalomtanárunk jóvoltából Sopronban is olvashattuk a harmincas években *Könnyes Könyvét*, *Ének a búzamezőkről* és *Aranykoporsó* című regényeit, majd elbeszéléseit; sajnos, azok legtöbbjét már csak posthumus kiadásban.

Élénken emlékszem: még a félévi bizonyítványt váró izgalom is eltörpült ahhoz a „Móra-láz”-hoz képest, amely az irodalomkedvelő soproni diákság körében jelentkezett 1933. januárjának végén, mikor a helyi lapok hírt adtak Móra Ferenc Sopronba érkezéséről.

A két magyar nyelvű soproni lap eltérő címmel ugyan, de szó szerint megegyező szöveggel közölt 1933. január 26-án tudósítást a jelentős irodalmi eseményről. A *Sopronvármegye* „*Móra Ferenc Sopronban*”, a *Soproni Hírlap* pedig „*Az Irodalmi Kör szombati estjének eseménye: Móra Ferenc felolvasása*” címet adta híradásának, melynek bevezetése így hangzik:

„A Frankenburg Irodalmi Kör érdekes eseményt készít elő, Móra Ferenc soproni látogatását. Az országos nevű író most üli írói működésének harminc éves jubileumát. Ez alkalommal Budapesten és lakóhelyén, Szegeden kívül már az ország több városa is ünnepelte, s a szegedi tudományegyetem díszdoktorává választotta. Egyike a legzamatosabb, legmagyarabb magyar íróknak, Mikszáth Kálmán és Tömörkényi István utóda. Regényeit, elbeszéléseit, cikkeit általános szeretet kíséri, s legutóbb az «Aranykoporsó» című nagyszerű regényével 54hódítja a magyar olvasóközönséget.

A Frankenburg Irodalmi Kör érdeme, hogy Móra Ferenc Sopronba ellátogat s itt előadást tart. Az irodalmi kör vezetősége most készíti elő ezt a kivételes és nagy sikerrel kecsegtető irodalmi eseményt, hogy az illusztris író soproni fogadtatása és ünneplése méltó legyen Móra Ferenc irodalmi jelentőségéhez.

Móra Ferenc szombaton, 28-án jön Sopronba s ugyanaznap este a Frankenburg Irodalmi Kör második alapszabályszerű estje keretében lép a közönség elé.”

Megtudjuk még azt is a cikkből, hogy az Irodalmi Kör estje műsorának első felében az 50 éve elhunyt *Arany János* emlékét idézi, majd a város polgármestere üdvözlí Szeged nagy fiát, akinek az előadása elé városszerte oly nagy várakozással tekintenek.

Másnap január 27-én „*Franz Móra in Oedenburg*” címmel az *Oedenburger Zeitung* is tudatja német nyelvű olvasóival néhány soros kishírben Móra Sopronba érkezését.

1933. január 28-án, az irodalmi est napján a *Sopronvármegye* terjedelmes vezércikket szentel *Mészáros Sándor* tollából „*Arany emléke és az Arany koporsó*” címmel a nem mindennapi irodalmi eseménynek. Mészáros Sándor, a Frankenburg Irodalmi Kör akkori alelnöke elismerten a legjobb soproni irodalomértők közé tartozott. A klasszikusok iránti rajongás sajátosságosan ötvöződött benne az új, a modern iránti kitűnő érzékkel. Írásai széleskörű és elmélyült irodalmi tájékozottságra, jó irodalmi ízlésre vallanak, ugyanakkor azonban erősen kiütözik szellemtörténeti nézőpontja, nacionalista beállítottsága, kissé újbarokkos stílusa, mely ennek a cikkének is jellemzője. Így kezdi:

„Talán a véletlen logikája és nem a pusztá véletlenség hozza magával, hogy az estén, amelyet a Frankenburg Irodalmi Kör Arany János emlékezetének szentel, Móra Ferenc is közreműködik, az «Arany koporsó» jeles írója.

Azt hisszük, erről a kapcsolatról érdemes beszélni. És kegyeletünk, amikor babérággal közeledik Arany monumentális nagysága felé, egy új transzformátor bekapcsolásával csak kiemeli és világosabbá teszi a

szellemi energiatelepet, amelyet Aranyváltozatlanul ma is jelent nekünk. Noha azóta új falat húztak Góg és Magóg kertjén keresztül, új ajtóval új szépségek felé, jobbról és balról, az Arany-korabeli szemeknek ismeretlen Ady-ciprusokkal, miknek sötét kandeláberei fellobognak az égre...”

Arany János költői pályáját elemzi a továbbiakban meglepően modern szemlélettel, majd így folytatja – a mai szemnek és fülnek már erősen szokatlan pátozzal és képgazdagsággal – nem éppen Móra életműve lényegének megragadásával:

„Az út Aranytól és a színmagyar Móra Ferenc-regényben ugyanaz és ugyanazokkal az ősi eszközökkel alkot. Aki el tud nézelődni Arany epikáján és lyrai mezőin, ugyanazt látja, mint az «Ének a búzamezőkről» című Móra-könyvben. A magyar föld, a magyar élet, a magyar lég isteni tájképét. A nyári barázdában tömör orgonapont dallamának zsongása, a kalászos és pipacsok légiesen könnyed emelkedő akkordjai, felette szikráz a magyar nyár és mindez a virágzás és zene a magasból szökőkutak módjára hull vissza a pacsirtadatok széptomló hullámaiban.

Móra Ferenc azt folytatja, amit Arany abbahagyott. A lyrát a Buzamezőkben, az époszi stílt az Arany koporsó módszerében és eszközeiben. Az anyaggal való bánás, a muzeális történeti stíl, az epizódokban való kiélés, Toldi szerelmének vallomásai és a boszniai királylány daloló rajongásai álmolovagjához és az Arany koporsóban a nobilessima poémája hőse iránt az első kötet 68. oldalán: ezek szinte követelőznek az egybehasonlításért.

A babérágból, melyet Arany felé nyújtunk a mai estén, adjunk egy levelet a magyar stílus írás kiváló művészenek, íróvendégünknek is.”

Ugyanezen a napon mindkét magyar nyelvű soproni újságban – megint csak eltérő címmel, de teljesen azonos szöveggel – olvashatjuk az Irodalmi Kör estjének műsorát. „*Ma tartja második estjét az Irodalmi Kör*” – tudatja a *Soproni Hírlap* közleményének a címe, „*Irodalmi Kör mai estjének műsora* – közli a *Hírek* rovatban a *Sopronvármegye*.

Megtudjuk belőlük, hogy – az akkori szokás szerint – késő este, fél 9 órakor kezdődik az ünnepség a *Kaszinó* (mai Liszt Ferenc Művelődési Ház) nagytermében. ⁵⁵Első számként *Téby Mihály* karnagy vezetésével Arany-dalokat énekel a *Soproni Magyar Férfidalkör*, aztán *Bujdos Balázs* paptanár mond emlékbeszédet Arany Jánosról. *Zupancsics-Hübner Miklós* gondokaszólója után *Moizner Margit* budapesti hangversenyének snót hallhatja a közönség, majd szünet következik.

Az est második felének bevezetőjeként a város polgármestere üdvözlö *Móra Ferencet*, utána „*A magyar paraszt*” címmel hangzik el az író előadása, végül Moizner Margit énekszáma zárja be a műsort.

A közlemény arról is hírt ad, hogy Móra Ferenc csak az esti vonattal érkezik Sopronba, fogadásáról az Irodalmi Kör elnöksége gondoskodik, s hogy tiszteletére a műsor után a Kaszinó éttermének különtermében társasvacsora lesz.

1933 elején az 1928 óta tartó katasztrofális gazdasági válság Sopron lakosságára is még rettenetes lidércként nehezedett. A filléres napszámbérek, a munkanélküliség, az alacsony fizetések, az állástalan diplomások csoportjának légióvá növekedése időszakában bizony nem volt csekély összeg a Frankenburg Irodalmi Kör estjeinek *1 pengő 50 filléres* belépődíja. Ez magyarázza – miként a korabeli napilapok híreiből megtudjuk –, hogy a harmincas évek elején nem egy színvonalas rendezvény alkalmával erősen foghíjas volt a nézőtér.

Az Irodalmi Kör vezetőségének és a szegénysorsú ifjúságot felkaroló tanárok jóvoltából mégis számos soproni diák élvezhette ingyenesen a Kaszinó karzatáról ezeket a felejthetetlen emlényomokat hagyó esteket.

1933. január 28-án este is ott szorongtunk a karzatnak az ablakok felőli legtávolabbi zugában. A máskor gyakran „levegős” földszinti nézőtér most zsufolásig megtelt, s „fizetőket” is irányítottak föl a karzatra.

Közel 30 esztendő távlatából – miként diákkorom többi irodalmi estjéről is – mindössze egy-két villanásnyi emlékem maradt. Bujdosó Balázs Arany-nekrológiának nem a mondanivalója, hanem sajátos patetikus előadásmódja ragadott meg, vagy inkább talán csak az ellentét, amit ezzel szemben Móra Ferenc megjelenésének és természetes közvetlenségének a varázsa jelentett. És most, hogy a soproni lapoknak az estről adott tudósításait elolvastam, ismét megelevenedett a kép: Móra fehér feje, a hang, Vecsernyés Illés rég elfelejtett históriája...

A *Sopronvármegye* 1933. január 29-i, vasárnapi számának 5. oldalán egyhasábos cikkben számol be „A Frankenburg Irodalmi Kör estjé”-ről. Az 52 soros tudósításból 17 sort szán Mórának:

„...Az est fénypontja Móra Ferenc előadása volt. Az őszfejú, szépbeszédű író úgy lekötötte színes, zamatos, természetes szabadelőadásával a lenyűgözött hallgatóságot, hogy észre sem vettük, hogy éjfélre jár az idő, mire pompás paraszttörténetének a végére ért. A Vecsernyés Illés históriája belemarkolt a szívekbe és a képzeletünk elkalandozott a magyar búzaföldekre, amelyeknek termését veri a világválság, de amelyekről – úgy éreztük, – hogy minden pusztuláson és veszedelmen keresztül nem veszhet el fajunk szívós fenntartója, a magyar paraszt...”

Az *Oedenburger Zeitung* vasárnapi számában mindössze pársoros tudósítás jelent meg az irodalmi estről, a *Soproni Hírlap* pedig a *Napi Hírek* rovatban tudatja:

„A Frankenburg Irodalmi Kör tegnapi estjéről anyagtorlódás miatt legközelebb számolunk be.”

Két nappal később, 1933. január 31-én pótolja mulasztását, s „*Arany János és Móra Ferenc a Frankenburg Irodalmi Kör estjén*” címmel méltatja az irodalmi eseményt. Miként bevezetőjében írja:

„A Frankenburg Irodalmi Kör szombati estjén bőséges és olyan rendkívül értékes műsorral szolgált hűséges közönségének, amely az egymással versenyző és egymásra licitáló műsorok sorában is kivételes helyet érdemel. Megérdemelte a zsufolt termet, s az emberek őszinte, szívből származó lelkesedését...”

Röviden emlékezik meg az est műsorának első részéről, majd így folytatja:

„Viharos taps köszöntötte a dobogóra lépő, őszfejú, nemes arcélú Móra Ferencet. 80 percig beszélt áhítatos csendben arról, hogy mi az ő helye a magyar irodalomban, hogy micsoda témákkal akart Sopronba jönni, melyiket miért vetette el és végül a magyar paraszt jellemzésére elmondta Vecsernyés Illés történetét. Igaz, hogy a magyar paraszt kulturálatlan, mondta, nyakas, zárkózott, 56csak a maga törvényét ismerő, de talán olyan idők következnek, amikor a magyar parasztnak éppen ezekre a tulajdonságaira kell támaszkodnunk. Nehéz volna megmondani, hogy ebben az előadásban minek örültünk legjobban. Vajjon az istenáldotta költő ihletének-e (kopolyakút-hasonlat) vagy a ragyogó humornak, vagy a páratlan előadóművésznak, vagy Móra Ferenc magyarságának? Mindegyiknek. Mindenesetre hangsúlyoznunk kell azonban, hogy így csak nagyon kevesen tudnak magyarul. Ennyit zamattal, ennyi eredetiséggel. Kevesen a magyar irodalom berkeiben...”

A tudósító nem fűz kommentárt Mórának „de talán olyan idők következnek...” – megjegyzéséhez, azt hiszem azonban, az olvasók egyértelműen megérthették belőle az öles újsághírekben jelzett sötét európai politikai események előrevetődő árnyékára, a készülő második világháború szelére való határozott célzást.

Móra Ferenc nem felolvasott, hanem *szabadelőadást tartott* az irodalmi esten. Előadása tehát nem lehetett pontos mása sem „*A magyar paraszt*”, sem az „*Illés megtette a törvényt*” című írásának.³⁽⁹³⁾ Mindenesetre soproni szereplése, mondanivalója demokratikus állásfoglalás volt a maga módján, remek írói-előadói készségének sajátos eszközeivel. Mert Vecsernyés Illés nemcsak Móra Földhözragadt Jánosának, hanem Ady Mesebeli Jánosának is édes testvére...

* * *

Nem sikerült kiderítenem, hogy Móra Ferenc soproni szereplésekor meddig tartózkodott városunkban. *Berecz Dezső*, a Frankenburg Irodalmi Kör akkori főtítkára sem emlékszik már rá. Valószínű, hogy az akkoriban is sokat betegeskedő író még másnap visszautazott Szegedre.

Aztán – tudomásom szerint – már csak egyszer távozott el Móra a Tisza mellől a soproninál is hosszabb útra, mikor ugyanaz év nyarán – miként hajdan Arany János – Karlsbadban keresett betegségére gyógyulást. Még 55 éves sem volt, majdnem pontosan egy évvel felejthetetlen soproni szereplése után, 1934. február 8-án elhunyt.

A *Soproni Hírlap* 1934. február 8-i számában még ezt írja:

„*Móra Ferenc*, a kiváló magyar író állapota válságosra fordult. Reggel óta eszméletlenül fekszik szegedi lakásán.

Az egész város aggodalommal figyeli a nagybeteg író állapotát.”

Három nappal később már a temetésről számol be:

„*Móra Ferencet*, a magyar irodalom nagy halottját tegnap temették el Szegeden óriási részvét mellett. Az újságírók ötven tagu küldöttséggel vettek részt a temetésen. Baranyai főispán és Pálffy h. polgármester vezetésével a város, Széki rektor vezetésével pedig az egyetemi tanárság.”

A lapnak ugyanebben a számában *Berecz Dezső* írt „*Móra Ferenc halálára*” címmel rövid megemlékezést, melyet teljes terjedelmében érdemes idéznünk, mivel több érdekes adatot közöl Móra soproni tartózkodásával kapcsolatban.

„*Móra Ferencet* egy esztendővel ezelőtt látta vendégül a Frankenburg Irodalmi Kör. Akkor még teljes erejében volt. Nemes arcéle, ezüstösen ősz haja olyan volt a dobogón, mint egy szent apostol képe. Móra Ferenc a magyar föld, a magyar nyelv szerelmese volt. Ezt a szerelmét tördelte versekbe, novellákba, regényekbe, ennek hódolt akkor is, amikor a földet törte és elmúlt századok, évezredek emlékeit kutatta.

Költészetének egyik legszebb hasonlatát Sopronban mondta. Az üdvözlésekre ilyenféleképpen válaszolt:

– Nem vagyok én nagyember, csak afféle kopolyakut vagyok az irodalomban. Tetszik tudni, mi az a kopolyakut? Az Alföldön vannak régi, kiszáradt kutak. A kávjuk bedőlt, betemette őket a homok. Néha egy-egy réti virág nyílik az ölükben. Akkor mondta a pásztorgyerek: ni, itt is kut volt valamikor...

Az irodalmi kör emlékkönyvébe néhány sort írt:

»Aforizmák, melyeket el mertem mondani ma este:

Ne tegyünk szemrehányást Éva ősanyánknak azért a kis almaesetért. Örülünk, hogy nem a kigyóval kínálta meg Ádámot. Mert ahogy ősapánkat és [57](#)magunkat ismerjük, Ádám azt is megette volna.

Különben is mit jelent ez az egész bünbeesés? Azt, hogy Ádám mindjárt mert vétkezni, mielőtt volt valaki mellette, akire a maga bűnét rákenhette.

Aforizma, amit nem mertem elmondani:

Ha a férj és feleség közt válóperre kerül a dolog, nehéz köztük igazságot tenni, mert rendesen hibásak – mind a hárman.«

Aláírás: Móra Ferenc, a szegedi paraszt.

E sorok alatt van a fényképe. Szájában az életében elmaradhatatlan szivarral. Rajta még egy sor: Visszatérésem zálogául, ciklámenszüretkor...

Bizony nem tért vissza többet. Ciklámenszüretkor már magában hordozta a halált.

Teste a szegedi kriptában fekszik. Lelke pedig itt él mindazok szívében, akik valaha olvasták vagy hallották. Ezek a szívek virággal szórják tele az emléket.”

Az *Oedenburger Zeitung* is méltatja Móra Ferenc életművét, a *Sopronvármegye* pedig 1934. február 10-i számában G. H. aláírással „Ének a búzamezőkről” címmel közöl szép, lírai tónusú nekrológot.

Ez a kis írás is idézze halhatatlan emléket!

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Nováki Gyula: Adatok a soproni vár rondelláinak történetéhez

Nováki Gyula: Adatok a soproni vár rondelláinak történetéhez

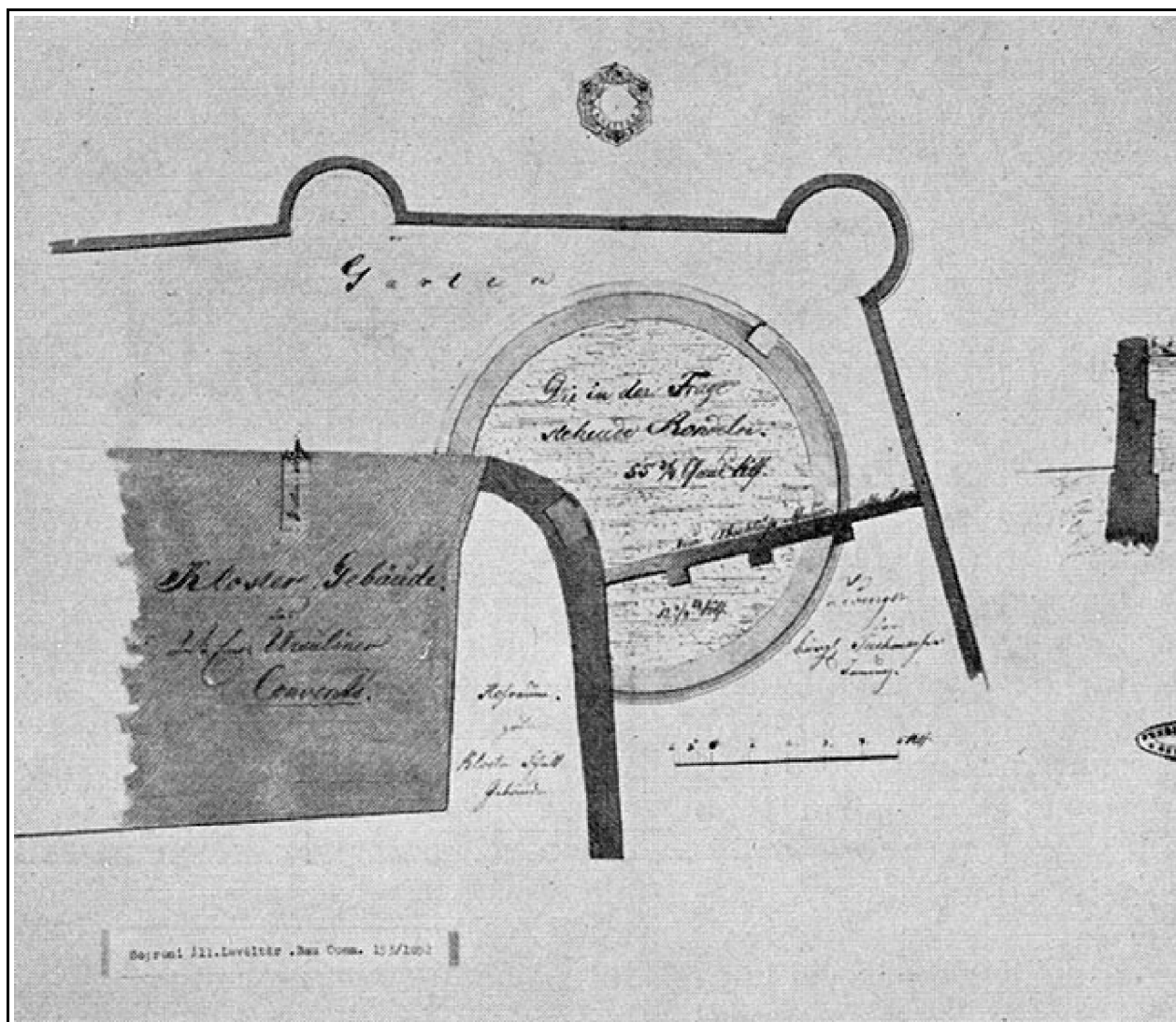
A soproni vár legfiatalabb létesítményei, a várfal elé messze kiugró rondellák közül csak a ma is álló Szent György rondella ismeretes. A vár történetével foglalkozó szakirodalom is csak ezt említi, valamint az ennél valamivel fiatalabb ó-olasz rendszerű bástyát, amely a Liszt Ferenc Kultúrház területén állott. A régi városképen azonban több esetben látni a Szent György rondellához hasonlókat, melyek ma már nyomtalanul eltűntek.

Az Orsolyita-rend terjeszkedésével kapcsolatban sikerült néhány adatot megtudni az egyik rondelláról. Az orsolyiták 1747-ben költöztek Sopronba. Gyorsan terjeszkedtek, mert 1750-ben már két házuk volt,^{[1\(94\)](#)} majd az iskola és zárda bővítésére 1744-ben megveszik a várfal egy részét és kertet alakítanak ki belőle,^{[2\(95\)](#)} mely úgy látszik a vár DK-i sarkában álló nagy rondelláig tartott.

1847-ben az orsolyiták a vár DK-i sarkában álló, a posztós céh által használt nagy rondella átengedését kérik, egyben egy rajzvázlatot is mellékelnek (Hild Ferdinándtól). A rajz szerint a rondella területe 68 öl, amelyből az orsolyiták részére 55 öllet kellene átengedni. Itt a bontást még nem említik, de nyilván így

gondolták.³⁽⁹⁶⁾ 1852-ben a rend konventje ismét beadvánnyal fordult a tanácshoz, melyben most már az említett rondella lebontását is kéri.⁴⁽⁹⁷⁾ A rondella egyik oldalán az orsolyiták kertje volt, a másik oldalon, a Ny-i irányban folytatódó várfalon pedig a posztósok szárították a várfal aljában lévő kallómalomból kikerülő posztót. A beadvány kiemeli, hogy a rondellát nem használja senki, a város tulajdonát képezi, tehát senkinek a magánérdekét nem érinti a dolog, a kolostorkert és az épület egyes helyiségei között viszont akadályozza a közlekedést. Mint fontos körülményt említik azt is, hogy a rondelláról belátni nemcsak a kolostorkertbe, de az udvarba is és a cellák ablakaiban, ami a klauzúra szabályaival ellenkezik. Ezenkívül a zárda iskolájának is kicsi már a kert, a rondella lebontása ⁵⁸ révén jelentősen bővülne a hely a fiatalság részére. A lebontásból származó anyagot pedig az újonnan építendő leányiskola részére kéri átengedni. A beadványhoz mellékelt rajz (1. kép. Hild Ferdinándtól) szerint az orsolyiták kertje még magába foglalta a középső várfal saroktornyát, majd a rondella mentén egy szűk részben végződött. A terv szerint a rondella lebontása után ezt az utóbbi falat folytatták volna az épületig, a bástya egykori területén.

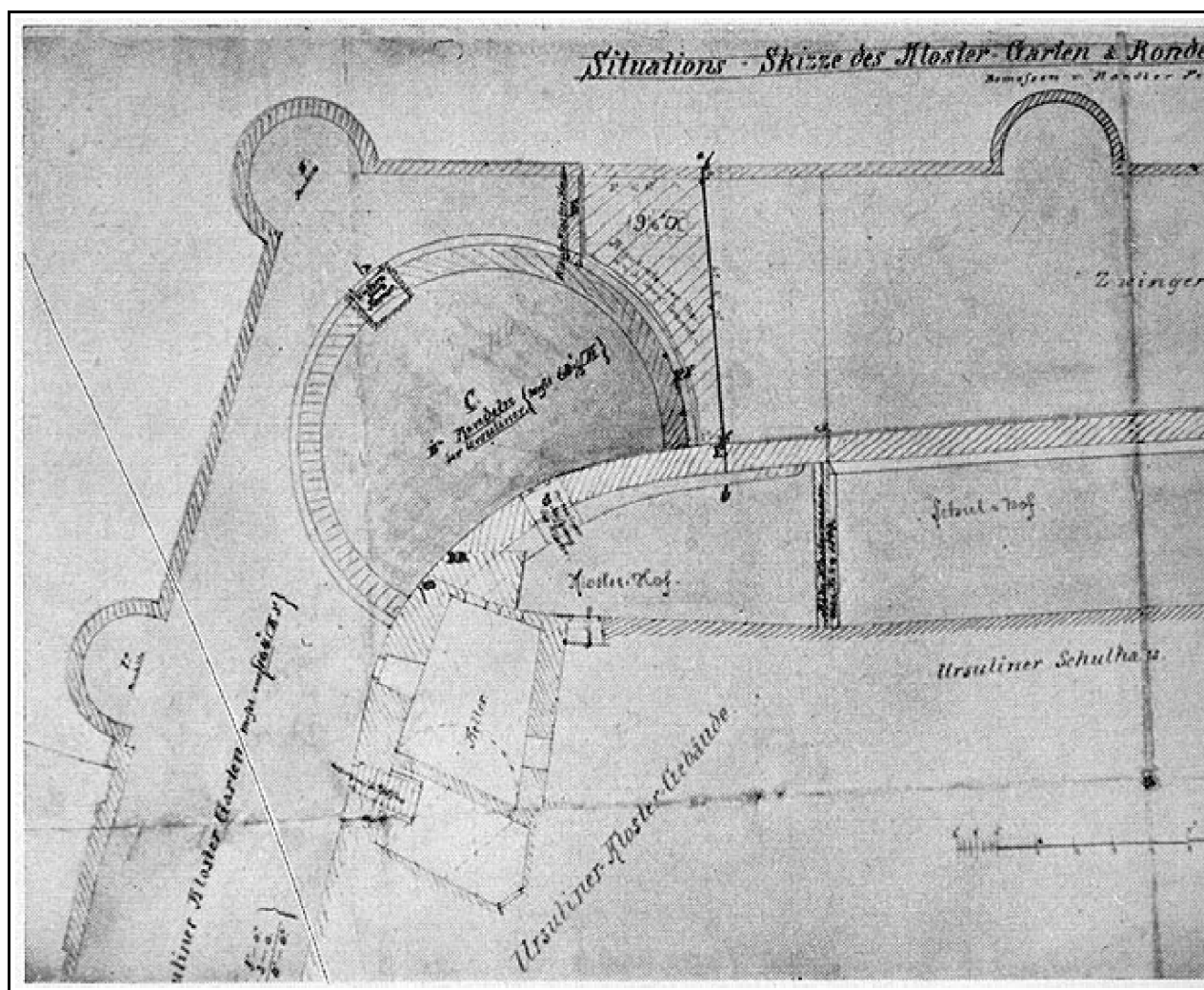
A bontásra azonban a beadványt követő években még nem került sor, mert az említett posztós céh iratai között van egy, az előzőknél részletesebb, 1859-ből (Handler Ferdinándtól) származó helyszínrajz, mely ugyanezzel a kérdéssel foglalkozik (2–4. kép.). Ezen a rondella még mint meglévő építmény szerepel. Az orsolyita-kert zárófala azonban kijebb van tervezve, vagyis a lebontásra kerülő rondella helye teljesen az orsolyiták birtokába megy át. Ezután már hamarosan sor kerülhetett a bontásra, mert az új zárdaiskola építése is megkezdődött.

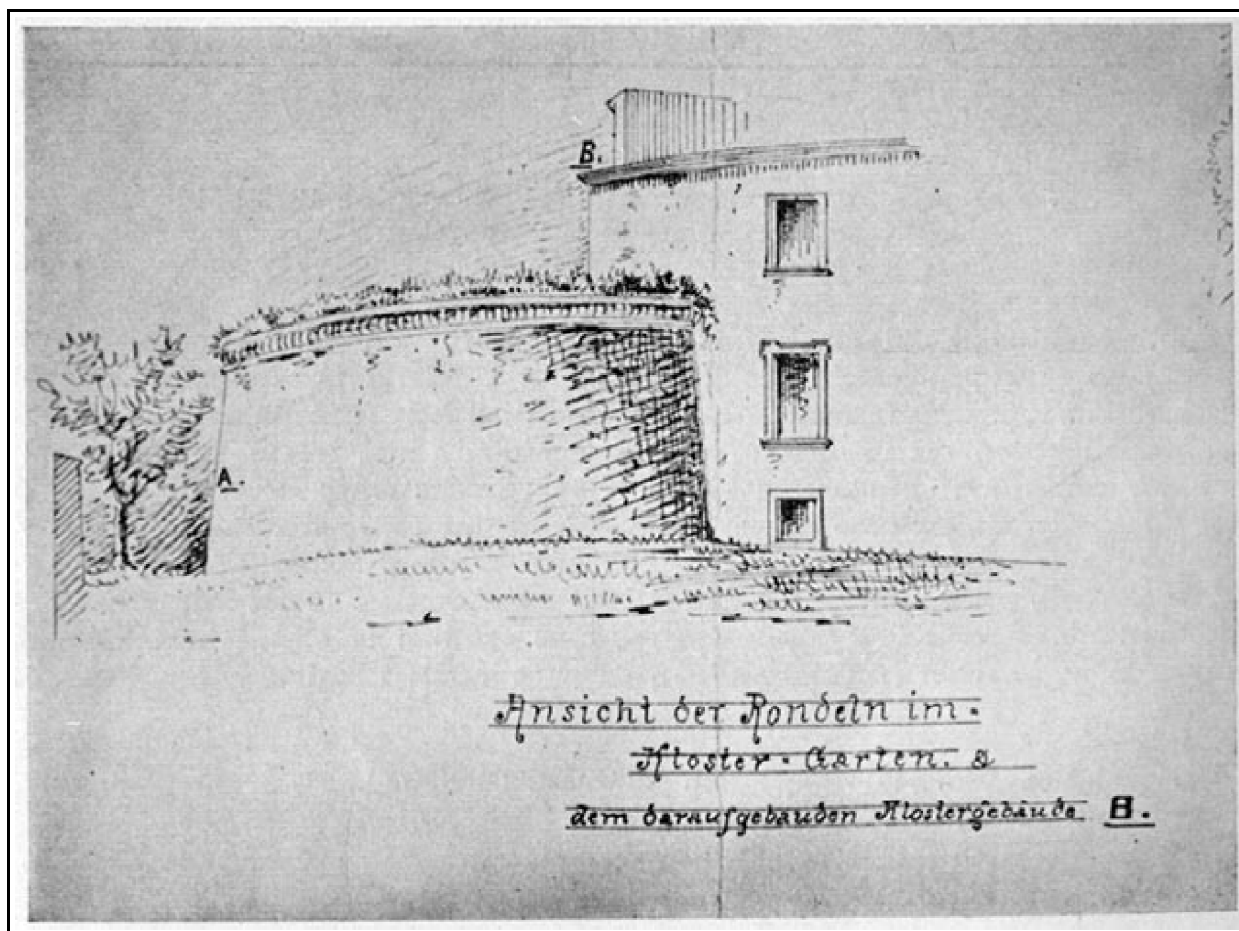
Az osolya-kerti rondella helyszínrajza 1852-ből (Soproni Állami Levéltár)

A rondella méretét is megismerhetjük az említett rajzokból. Belső átmérője kb. 17, falvastagsága felül kb. 1,10 m volt. Ha összehasonlítjuk a Szent György rondellával, melynek belső átmérője 16,5, falvastagsága 3,5 m, akkor láthatjuk, hogy azzal kb. egyenlő nagyságú volt, mindössze a fala épült vékonyabbnak. Stratégiai szempontból még megemlíthetjük, hogy a Szent György rondella a középső várfal kis tornyai közé került, az orsolyita-kerti azonban a belső várfalhoz csatlakozott, ahol addig semmilyen hasonló kiugrást nem találhatunk. Egyébként az 1622-es tervrajz szerint ennek megfelelő rondella volt a vár DNy-i sarkában is. [5\(98\)](#)

A tárgyalt rondella pontos építési idejét nem ismerjük. Az ehhez hasonló nagyméretű rondellák Nyugat-Európában már a 13–14. században megtalálhatók.

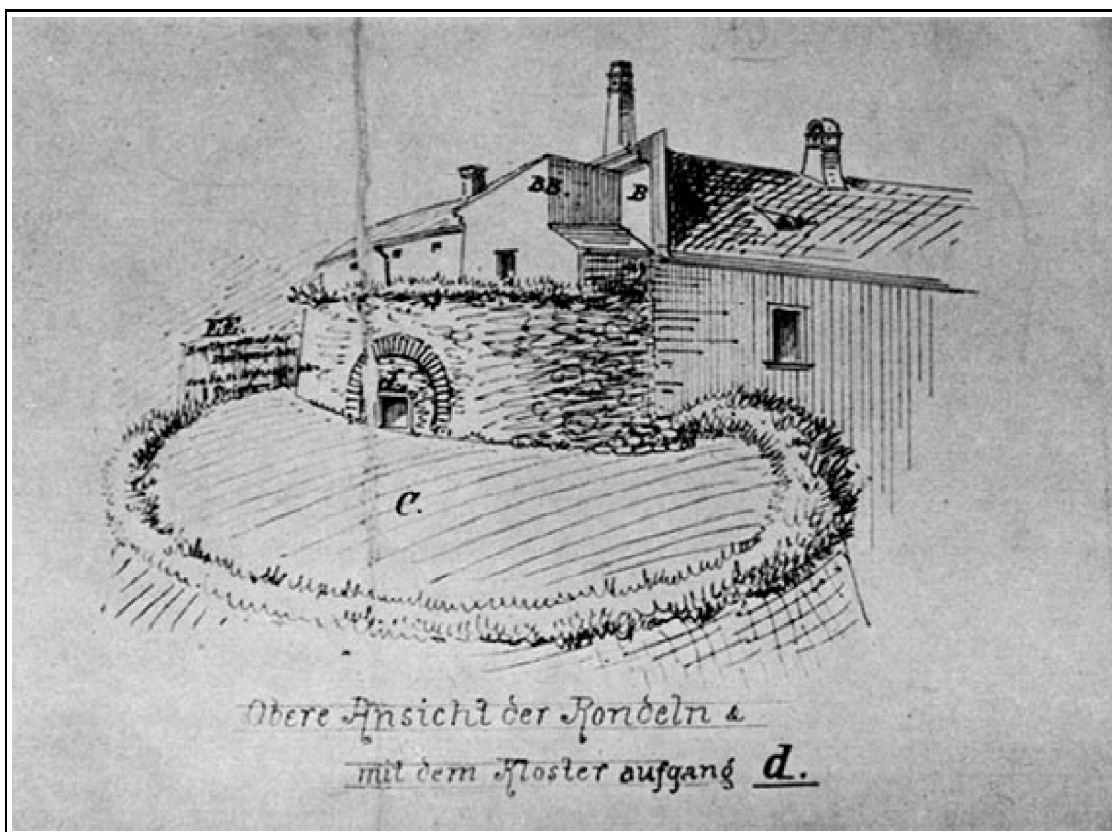

59Az orsolya-kerti rondella helyszínrajza 1859-ből
 (Dávidházy István tulajdonában)

Az orsolya-kerti rondella oldalnézete 1859-ből
(Dávidházy István tulajdonában)

60 Magyarországon azonban csak a 16. század eleje óta.⁶⁽⁹⁹⁾ Ugyanennek a századnak a 2. felétől kezdve már egyre inkább az ó-olasz, majd az új-olasz rendszerű bástyák következnek.⁷⁽¹⁰⁰⁾ A bécsi haditanács a mohácsi vész után korszerűsítette a magyar várakat, Sopront azonban nem, mert a tűzfegyverek szempontjából előnytelen volt a fekvése a közeli dombok miatt.⁸⁽¹⁰¹⁾ Így az 1597-es térképen nem is találjuk semmi nyomát korszerűsítésnek, a rajz még az eredeti középkori várfalakat mutatja.⁹⁽¹⁰²⁾ A 17. század elején azonban Lackner Kristóf kezdeményezésére mégis történik valami a fejlesztés terén, de ez – mint erre Gerő L. rámutatott – az akkor már korszerűtlen rondellák építésében nyilvánult meg. Ezeket megtaláljuk a 17–18. századi városképen és Payr György krónikájában is több ízben olvashatunk építkezésekről. Utóbbiak közül most csak azokat említjük, melyek a rondellákkal hozhatók összefüggésbe:

Az orsolya-kerti rondella madártávlati képe 1859-ből
(Dávidházy István tulajdonában)

1614-ben ezt írja: „Ist die pastein beim hintern dor erbaut worden.”¹⁰⁽¹⁰³⁾ Ezt Gerő L. a ma is álló Szent György rondellára értelmezi.¹¹⁽¹⁰⁴⁾ A fent ismertetett orsolya-kerti rondella ismeretében azonban felmerül a kérdés, valóban a Szent György rondellára (bástyára) értette-e ezt Payr György. Ez sincs közelebb a Hátsókapuhoz, mint az orsolya-kerti, sőt egy kissé még távolabb is esik. Maga az a helymeghatározás: „beim hintern dor” már más esetben is eléggé laza következtetésekre adott alkalmat. Így Payr György ⁶¹krónikája 1617-ben a következőkről tudósít: „In disem jahr ist der turm bey dem Hintern tor erbaut worden.” Ezt eddig a Templom utcai elpusztult zsinagóga helyén állott egykori Brückl-toronnyal azonosították.¹²⁽¹⁰⁵⁾ Ilyen nagyot talán mégsem tévedett a kortárs Payr György, hiszen a torony és a Hátsó-kapu között jókora távolság van.

Az említett „pastein beim hintern dor” azonosítását a Szent György rondellával Payr György krónikája még három helyen teszi bizonytalanná:

1627-ben Lackner Kristóffal kapcsolatban írja: „hat er die pastein beim Hintertor erbaut”,¹³⁽¹⁰⁶⁾ 1642-ben: „In disem jahr ist der graben beim hinterthore sambt das tor wnt der pastein fertig worden”¹⁴⁽¹⁰⁷⁾ és végül 1631-ben: „in disem jahr ist die pastein bey der Georiger khirche erbaut worden”.¹⁵⁽¹⁰⁸⁾ Az utóbbi adat egészen pontosan a ma is álló Szent György rondellára érthető, zavarólag csak az hat, hogy az 1622-ből származó tervrajzon jól felismerhető ez a rondella is. De talán még is inkább hihetünk a soproni kortárs pontos hely-megjelölésének, mint a külföldi kortárs rajzának, aki az arányokban

is tévedhetett, vagy egy tervezett, illetve épülőfélben lévő rondellát is belehelyezhetett a tervrajzba.

Az előbbiekkal csak bizonytalanná tettük a Szent György rondella építési idejének eddig elfogadott évszámát, végleges megoldást még nem sikerült találni. Ez lényegében semmit nem változtat a soproni várról eddig alkotott fogalmunkban, mert egy vár történetében nem sokat számít az, hogy egy erődítményrészleg 10–20 évvel korábban vagy később épült-e. Ezzel inkább csak arra kívántunk rámutatni, hogy az említett várfalerősítésekről szóló adatok a fentebb részletezett orsolyita-kerti rondellára is vonatkoznak, melynek így az építési idejét a 17. század első felére tehetjük.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Tardy Lajos: Egy soproni borkereskedő és Besztuzsev-Rjumin kancellár

Tardy Lajos: Egy soproni borkereskedő és Besztuzsev-Rjumin kancellár

A XVIII. század nevezetes magyar borkereskedői – Kéler Pál, Keffala János és a tokaji Stégnerek – mellett feltétlenül érdemes megemlékezni Edlinger Vilmosról, arról a soproni polgárról és kereskedőről is, aki megnyitotta az orosz piacot a soproni borok számára.

A Sopron környéki borok évszázados felvevője Szilézia volt, mely a Mária Terézia trónralépésével megkezdődött örökösödési háború folyamán hadszínterré vált, majd pedig porosz uralom alá került. A poroszok súlyos vámot vetettek ki a magyar borokra, és ezáltal a soproni borkivitel egészen jelentéktelenné vált; a termelők pincéi megteltek a nagy mennyiségű, eladhatatlan borral, amely részére új piacot kellett találni.

Mint mozgékony, tetterős kereskedő, Edlinger nem nyugodott bele évtizedek óta viruló vállalkozásának összeomlásába, és az 1756-ban kitört hétéves háború ellenére útrakel. Üzleti útja során bejárja Lengyelországot, sőt a poroszok által megszállt sziléziai részeket is, majd Grázon keresztül hazafelé igyekszik. Grázban azonban letartóztatják, mivel kitudódott, hogy merrefelé járt, és az ellenséggel folytatott tiltott érintkezéssel vádolják. Minthogy azonban sem csomagjaiban, sem lakásán nem találtak gyanús iratokat és azért is, „mivel mint közrendű emberről ekkora galádság fel sem tételezhető”, a fogságból minden további eljárás nélkül elbocsátották, de azzal a feltétellel, hogy Mária Terézia további rendelkezéséig Magyarország területét nem hagyhatja el.

⁶²Edlinger tehát Sopronban marad – borkereskedői tevékenysége mellett a mészárosmesterséget is űzi –, amikor újabb bonyodalmakba sodródik: egy Kühner nevű bécsi pénzváltó feljelenti, hogy ellenséges országok polgáraival levelez.

Edlingernél újabb házkutatást tartanak, de ennek során mindössze öt olyan levél kerül elő, mely Poroszországból érkezett; ezek is részint üzleti, részint peres jellegűek. Iratai között a komisszáriusok semmi aggályosat nem találtak.

A soproni borkereskedő ügye gr. Nádasdy Lipót magyar udvari kancellár elé kerül, aki megállapítja: Edlinger ugyan jogtalanul járt el, de levelezése kizárólag üzleti jellegű volt. Ezért súlyos következmények terhe mellett meg kell neki hagyni, hogy a jövőben mind pénzügyeiben, mind peres ügyeiben írt leveleit előzetesen mutassa be a soproni „Provincial-Obercommissarius”-nak, aki a leveleket postára fogja adni.

A hajdani Edlinger ház (ma Móricz Zsigmond u. 2.)

Amíg a magyar kancellária ezzel az ügygel foglalkozott, Edlinger soproni házához rendkívül érdekes, 1757. július 22-én Szentpétervárról keltezett levelet kézbesített ki a posta. A levél feladója nem volt más, mint Oroszország és egyben az akkori Európa egyik leghatalmasabb államférfiúja, Besztuzsev-Rjumin Alekszej Petrovics gróf, az orosz birodalom kancellárja. A levélből kitűnik, hogy a mindenható orosz kancellár már régi kapcsolatban állt a soproni borkereskedővel és az is, hogy Edlinger az ő közbelépésére nyerte vissza szabadságát. A kancellária ⁶³egykorú hivatalos német fordításában reánk maradt levél⁽¹⁰⁹⁾ azonban ezeken a magánvontatkozásokon túlmenően érdekes részleteket tár fel a soproni bor oroszországi fogadtatásával kapcsolatosan:

„Monsieur, Ich habe dessen Zuschrift von 7-ten dieses wohl erhalten, und vergnüge mich durch meine Recommendation deren Befreyung bewürket zu haben, welches ich meiner Seithes, so an dieselben, wie an alle Nothleydende von Herzen gerne gethan habe und Sie zu der erlangten Freyheit Glückh wünsche.”

E bevezetés után a kancellár utal Edlingernek arra az ajánlatára, mely szerint az a legjobb minőségű

magyar borból két kis hordót kínál fel. Ezt különös örömmel fogadja; a mennyiség neki elegendő is lenne, annál is inkább, miután ebből a borból meglehetősen nagy készlettel rendelkezik. Nem lát Edlinger számára hasznát abból, ha ő Edlinger részére egy nagyobb udvari szállításra szerezne rendelést (jóllehet ezt könnyűszerrel megtehetné), viszont mégis inkább a saját személyében szeretne rendelést adni, hogy Edlinger ne károsodjék. Kéri is mindjárt, hogy a két kis hordó helyett négy nagy hordót küldjön. Reméli, hogy a kitűnő minőség megtartása mellett – miután tekintélyes mennyiség forog szóban – átalagonként 60 rubelről 50 rubelre fogja Edlinger a bor árát leszállítani. A kancellár egyébként köti magát ehhez az árhoz („und nicht einen Copeken mehr”), hiszen Edlinger nyilván megtalálja így is a számítását. Reméli továbbá, hogy semmi nehézség nem jön közbe és Edlinger a szállítmányt mielőbb, de legkésőbb augusztus 31-ig elindítja, sőt Danzigig személyesen elkíséri, mert ebben az időszakban még ott lesznek az orosz hajók és posta-bárkák. Ha késne a szállítmány, fennállna annak a veszélye, hogy a hajók a borral együtt futnának be téli kikötőbe. Ugyanis a mostani körülmények között a szárazföldi szállítás nemcsak drága, de teljességgel kivihetetlen. A kancellár azt óhajtja, hogy Edlinger Danzigból is küldjön valakit tovább a szállítmánnyal; olyan személyt, akivel a kancellár a szállítmány megérkezésekor az elszámolást is megsejthetné. Legjobb lenne, ha Edlinger maga kísérné tovább a szállítmányt Danzigból. Ebből haszna származna Edlingernek, mivel ez esetben személyesen tárgyalhatnának az udvari és egyéb borszállításokról.

Edlinger borkereskedő üvegserlege

A kancellár a továbbiakban arra vonatkozóan szeretne tájékoztatást kapni, hogy kénezhető-e ez a borfajta anélkül, hogy a legcsekélyebb kárt szenvedné, s kénezés után nem lesz-e kénszaga a bornak. Azt is szeretné tudni: nagy hordóban, vagy inkább antalagban tárolható jobban ez a bor, hogy óborrá váljék. Besztuzsev-Rjumin azonnali választ vár e kérdéseire, – majd sorait francia nyelven zárja le: „Monsieur, Votre très affectionné ami G. A. P. 64Bestoucheff”. Az aláírást azonban még egy utóirat is követi: ebben a kancellár közli, hogy korábban már vásárolt soproni bor” címen egy borfajtát. Ez a bor azonban nem édes borfélé, hanem savanykásabb, de nem közönséges fajta; íze a rajnai és moseli borokhoz hasonlít, de inkább a moselihez, mint a rajnaihoz. Besztuzsev azt szeretné tudni: tulajdonképpen mi a neve ennek a bornak, hol kapható, milyen áron helyben és milyen áron szállítmányban, a költségeket Pétervárig számítva. E kérdésre is részletes választ kér.

Ezek után Edlinger útlevelet kér Oroszországba. A magyar kancellár kéri a titkos kancellária állásfoglalását: engedélyezhető-e az utazás az ismert előzmények után, vagy sem. A magyar kancellárnak

az a véleménye, hogy Edlinger Vilmos Gottliebnek meg kellene engedni az utazást, azzal a feltétellel, hogy ez idő szerint porosz fennhatóság alatt álló területeken nem fog átutazni, még kevésbé fog azokon időzni, hanem Lengyelországon keresztül fog mind oda-, mind visszaútazni. Edlinger valóban megkapta az útlevelet és rövidesen útnak indult Pétervár felé. 1760-ban ismét Sopronban találjuk.

Élete további sorsáról az újabb soproni helytörténészek munkáiból szedegethetjük össze az adatokat. Edlinger a következő 1760-as években még többször megfordult a cári Oroszországban. 1762. január 28-án emlékezik meg egy ilyen útról a közgyűlési jegyzőkönyv. Ekkor ugyanis kémkedés és erkölcstelen élet miatt tartóztatta le a városbíró. Majd az 1763. november 24-i tanácsjegyzőkönyv szerint alaposan rajta vesztett, a vámmellenőr jelentette fel, hogy Edlinger köpenyébe varrva 100 prémet csempészett haza. Úgy látszik, az így támadt pörök felemésztették vagyonát és teljes szegénységben halt meg.²⁽¹¹⁰⁾

Mégis nem maradt korunkra emlékezete látható jelek nélkül. Házáról, mint műbarát hajlékáról, két korabeli forrás is megemlékezik, bár szintén csak azzal, hogy ez már a múlté. 1773-ban magát G. E. von R.-nek író utazó kerül Sopronba, leírja az „egykori” Edlinger-házat, amely olasz módra épült szobrokkal, kariatidákkal és vázákkal ékesen, ugyanígy díszített a fölépcső, a mennyezet és másik három helyiség mennyezetét a bécsi neves Guglielmi festette ki. A szobákban dús aranyozás. Csak kár, mondja az útleírás, hogy szűk utcában áll az épület. Ezt a leírást az 1786-ban megjelent Korabinszky földrajzi lexikon is átveszi.³⁽¹¹¹⁾

Már most melyik volt az Edlinger ház? A legrégebbi telekkönyv szerint a ma ún. Somogyi-ház, a korábbi Domonkos utca (ma Móricz Zsigmond utca) 2. számú ház 1734-ben Edlinger Gottlieb nevén szerepel, aki hősünk apja lehetett, 1748-ban már Vilmos Gottliebé a ház.⁴⁽¹¹²⁾ A pörből kifolyólag 1768-ban árverezték el, akkor Brunano Lénárt kereskedő veszi meg.⁵⁽¹¹³⁾ 1820 körül a még ma is díszes homlokzatot átdolgozták, de ránk maradt az igen szép faragott kapu Ganymedesz elrablásának ábrázolásával, a kapualj és a szomszédos helyiségek stukkódíszé, a lépcsőház szoborfülkéi. Guglielmi festményeinek persze nyoma sincs már. Amikor 1935 körül a Mátyás király utca megnyitása céljából a szomszédos házat lebontották, a hajdani Edlinger-ház odanéző oldalában egy atlaszt találtak, felette korintuszi pilaszter fejével. Ezek a töredékek ma a Liszt Ferenc Múzeumban vannak.⁶⁽¹¹⁴⁾

Edlinger műpártolásának még egy emléke maradt fenn szinte a legutóbbi időkig. 1939-ben a soproni múzeum régi üvegkiállításán Farkas József iparfelügyelő gyűjteményéből látható volt egy 36 cm magas remek fedeles serleg ezzel a felírással: Gottlieb Wilhelm Edlinger. Sajnálatos módon a zárás előtt való napon a műtárgy felett lévő polc lezuhant és szilánkokra törte, csupán fényképe maradt fenn a múzeumban.⁷⁽¹¹⁵⁾

⁶⁵Edlingernek volt egy majorja is a mai Végfordulat 8–10. szám alatt, ez 1736-ban szerepel először a telekkönyvben Edlinger Gottlieb, majd 1757-től Vilmos Gottlieb néven. A csődtömegetől 1762-ben Festetich Kristóf, a „vagyonserző” vásárolta meg.⁸⁽¹¹⁶⁾

Edlinger a maga korához képest rendkívül érdekes jelenség; gazdag ember, pénzét nem sajnálja a művészettől sem, de elhatalmasodott rajta a mértéktelen szerzés vágya, s ez okozta bukását.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: Reviczky Gyula és Sopron

Csatkai Endre: Reviczky Gyula és Sopron

1888/9-ben többször találkozunk az akkor még egyetlen soproni magyar újságban, a Sopronban, Reviczky Gyula neves költőnk egy-egy munkájával. Felületes gondolattal azt hihetnők, hogy a költőnek netán erősebb soproni kapcsolatai voltak. Aligha. Ebben az időben a vidéki újságírás gyakran kalózkodott, és a neves fővárosi író valamely másutt megjelent versét vagy novelláját közölte. Néha még azt is odabiggyesztették, hogy az újság eredeti tárcája, ebben a soproni sajtó az 1890-es években néha alaposan elvetette a súlykot, amikor Zola és Maupassant *eredeti* novelláját közölte. Persze a közönség szempontjából csak dicséretes volt a nagyok kiváló munkáinak terjesztése, mert a helyi vagy megyei termés többnyire a „szébb-lelkű” nők elmefuttatásából, ízetlen novellákból állott, amelyekben csak bájos és művelt leánykák, duhaj, de jóvágású fiatal emberek szerepeltek, itt-ott egy-egy kicsapongó férj, akit azonban a házas asszonyka jó útra térített stb. A verseket jámbor szerelmi suttogások jellemezték.

1888 legnagyobb részében Németh Ferenc szerkesztette a „Sopron”-t. A szabadságharcban részt vett, nemegyszer értékes visszaemlékezéseket is közölt, de a szépirodalmi részbe valami nagyobb lendületet nem vitt. Nem szabad, hogy megtévesszen valakit, aki a Sopron-ban böngészik, Gárdonyinak felettébb gyakran megjelenő neve novellák alatt. Gárdonyi akkor Győrött volt újságíró és e korból való novelláival a legkevésbé adta annak jelét, hogy valaha a legjobbak közé emelkedik. Lapos, szentimentális, humortalan dolgok ezek és jól esik tudni, hogy Gárdonyi maga is szégyellte ezeket, különösen mivel összegyűjtve akkoriban ki is adta, hogy egy-egy ilyen könyvecske révén valami jövedelemhez jusson.⁽¹¹⁷⁾ Kapott-e a soproni „másodvirágzás”-ért némi tiszteletdíjat nem tudni, de feltételezhető, mert a laptulajdonos irodalompartoló ember volt, név szerint Gaár Vilmos.

Kerek száz évvel ezelőtt született Győrszigeten, május 6-án. Sopronba 1884-ben került mint ügyvédjelölt, de tanított a kereskedelmi iskolában is. 1888-ban ügyvédi irodát nyitott. Itt egy kis statisztikai munkája meg is jelent könyvalakban. 1895-ben az igazságügyi minisztériumba került, később kúriai bíró lett. Számos jogi munka szerzője.⁽¹¹⁸⁾ Sopronban született Vilmos nevű fia Budapesten jónevű festőképpen szerepelt.

1888. szeptember 29-én Németh hirtelen megvált a Soprontól és másnap már a laptulajdonos, Gaár lett a szerkesztő. És ezzel a lap szintje a széles látókörű, irodalombarát vezető révén egyszeriben magasabb lett. Már ez év október 24-én megjelent az első Reviczky-vers: *Hogyha vársz még. Az Emmához* című rövid ciklus hatodik és egyúttal utolsó háromszakaszos darabja. A ciklus kesernyés hangon előadott szerelmi történet, halállal fenyegetőzik az ifjú szerelmes, ha érzelmeit nem viszonzozza a leány, megjelenik az okos mama, aki nem tartja ⁶⁶kecsegtetőnek a házasságot, megkezdődik a pletyka, lemondó levél a lány részéről és végül a Sopronban közölt vers: ha a leány vár vagy tíz évet, a költő lesz a férje, még elviszi Velencébe is, holdvilágos esténként ismétli ott majd a holtomiglant, hanem hát:

„...addig én szerelmem,
Megöregszünk mind a ketten.”

Képzeltető, hogy fogadták a szirupos szerelmi zöngeményekhez szokott olvasók ezt a csattanót. Reviczkynek Emma nevű leány volt egyik ifjúkori szerelme, de ez a szerelmi összefoglalás későbbi és valószínűen nem a Sopron-ban jelent meg először. Hanem Gaár törekvéseiben az akkori ismertebb írókat kívánta lapjában szerepeltetni és mint jogász, bizonyára szerződést is kötött velük, mert 1889. január

elsején így köszöntötte újságja olvasóit:

„Szerkesztőségünk rövid ideje alatt szerencsések voltunk a tehetséges munkatársak egész csoportját megnyerni. *Rendes* munkatársaink a következők: Ábrányi Emil, Gárdonyi Géza, Glay Frigyes, Hevesiné Sikor Margit, Pajer Mihály, Porzsolt Kálmán, *Reviczky Gyula*, Thirring Gusztáv.”

Ábrányi Emil nagyszerű Rostand-fordításaival tette nevét igazán elismertté, színpalhasogató ünnepi versei ma már mesterkéltnek hatnak. Gárdonyi Géza ekkor már Szegeden volt hírlapíró. *Figurák* című ott megjelent kötetében, amelyhez Mikszáth írt vállveregető előszót, egypárat felvett a Sopron-ban megjelentek közül is. Glay Frigyes kismartoni születésű tollforgató volt, később Szombathelyen élt, ha jól tudom, bíróképpen. Éppen 1889-ben jelent meg *Költemények* c. kötete a Litfass-nyomda termékeként. Hevesiné Kapuvárt élt mint Hevesi János polgári iskolai tanár felesége, Győrött született, korában kedvelt író volt és nemcsak vidéki, hanem fővárosi lapok is ajtót nyitottak egyébként nem nagyon jelentős novellái előtt. Pajer Mihály a szomszédos Szentmargitán volt plébános. Porzsolt Kálmán több sikeres színdarab szerzője, a budapesti Népszínház kevésbé sikeres igazgatója, 1889-ben fiatal kezdő, később a Pesti Hírlapnak vezércikkírója és hurrázója. Thirring Gusztáv a később világhírű statisztikus neve szülővárosában jól ismert.

Ebben a sorban szerepelt tehát *Reviczky Gyula* is. Sőt e hirdetéssel egy számban „Év elején” címmel Heine-re emlékeztető kesernyés vezércikket hoz tőle a lap. Minthogy nagyon naphoz kötött írás, nem tételezem fel, hogy korábban másutt megjelent volna, legfeljebb azt, hogy egyidőben máshová is odaadta az író, ekkoriban már nagyon beteg volt, szüksége volt a pénzre. Az biztos, hogy prózai írásait nem gyűjtötték össze és így az újívi cikk teljes közlése nem indokolatlan.

„Ha szellemes csevegő volnék, ami hál Isten nem vagyok, avval kezdeném cikkemet, hogy például elbeszelnék egy adomát az oly kegyesen partivált Bizay³⁽¹¹⁹⁾ életéből, vagy elmondanám, hogy legújabb állítások szerint a Shakespere neve alatt ismeretes drámákat nem a strattfordi mészáros fia, hanem Verulami Baco írta,⁴⁽¹²⁰⁾ vagy pedig felvetném a kérdést, igaz-e, hogy Tugenyev a nihilistákkal rokonszenvezett. Kezdeném így is: Mikor a nagy Napóleon oroszországi hadjáratára indult... vagy pedig: mint Sarah Bernhardt⁵⁽¹²¹⁾ ... avagy: Én is megnéztem a szingalokat,⁶⁽¹²²⁾ mikor Budapesten jártak... Mert szellemes csevegőnél a legelső szabály, hogy előadásaiban lehető nagy vargabetűket kanyarítson, s mentül később és váratlanabban fogjon tárgyához. Az „in medias res” nála elavult szabály, mit holmi nevetséges vaskalaposok találtak fel s a közmondások közt is legkevésbé szereti azt, amely így hangzik: „Legjobb az egyenes az út.” Inkább azt a másikat tartsa szem előtt, hogy „minden út Rómába vezet”, úgy okoskodván, hogy akár az üllői, akár a ⁶⁷kerepesi útról,⁷⁽¹²³⁾ akár a császárfürdőből indul el, végre mégis csak kiér a váczi utcára, akár Bizayval, akár Verulami Bacoval, akár Phaedral, akár Napóleonnal, akár a szingálokkal kezdi meg csevegését, végre mégis oda lyukad ki, ahová akar. Mert mit tegyen a szegény csevegő, akinek 5–6 kutanyelvet apró betűkkel kell tele írnia, ha fejében az eszméknek parányi csírája sincsen, ha egyáltalán nincs mondanivalója! A céltalan kerülgetésekkel legalább fogy a tér és a hosszú térre eresztésének fogásának meg van az a haszna is, hogy ételnek látszik a híg leves.

Bocsánatot kérek, hogy én is ily tárgyamhoz nem tartozó dolgokat darálok, mert hiszen eleve kijelenttem, hogy nem vagyok „szellemes csevegő”. Nos hát ez egyszer én is ez irodalmi kérészek hibájába estem: nincs mondani valóm. Tárgyam soványsága oka, nem én.

Az új esztendőről akarok elmélkedni. Új esztendő? Hát mi az új esztendő? Folytatása a réGINEK. Minden úgy lesz, amint volt; a nevek változnak, a lényeg marad. Az emberek új reményekkel kezdik, régi

csalódásokkal végzik. Új jövevények lépnek a világba, új küzdelmekre; fáradtak lefekszenek örök pihenésre. Az éhség és szerelem tovább fogja hajtani az emberiség millióit; a gyáva tömeg meghajol a siker előtt, az élelmes zörgetőnek megnyílik a boldogulás ajtaja s a szerénységet s egyenes lelkűt visszakergetik a kutyaórába. A régi unalmas, elcsépelet, a világ kezdete óta nyikorgó nótá vigasztalan refrénjével. Alles schon da gewesen.⁸⁽¹²⁴⁾

Ime csak ennyi mondanivalóm van az új év elején. Mondtam, hogy tárgyam rendkívül sovány és sokért nem adnám, ha csevegő zsurnalisztáink tehetségével bírnék és semmivel hasábokat tudnék teleírni zamatos és keresett magyar stílusban, adomákkal, idézetekkel, szójátékokkal, tájszókkal fűszerezve. Még megérném, hogy népszerű ember váljék belőlem és konkurenciát csinálnék... no nem akarom megmondani, hogy kiknek, mert sokan vannak ők, annyian, mint az ég madarai, a tenger homokszemei.

Meg aztán hálátlanság volna azokat a jólelkű csevegőket bántani. Mi poeták jóltevőinknek tekintjük őket, mint az üresség és eszméletlenség villámhárítói. Mert akinek életében nem volt egy gondolata sem, akinek fejében eszme, szívében érzelem akkorka sincs, mint az i betűn a pont, az ma már nem rigmusokat kántál (mint hajdan), hanem cseveg.

Isten szaporítsa meg tehát a csevegők számát, hadd hulljon a férgese és tisztuljon a költők gárdája... Azért is midőn Arany Jánossal azt kívánom: Adjon Isten, ami nincs Ez új esztendőben ... Hozzágondolom, szaporítsa a csevegőket is és nyisson a lapokban mentől több teret csevegéseikre, mert ha nem írhatnak szellemes karcolatokat, okvetlenül verseket fognak írni. Quod deus avertat.”⁹⁽¹²⁵⁾

Reviczky nevével 1889. július 27-én találkozunk ismét a Sopron hasábjain. Ezúttal is a kontár írók ellen hadakozik a „Siralmas nótá” című költeményében: „Kézmíves írók a fejére nőnek A nótás kapakaszakerülőnek, Aki jóléteből, hírből kiszorítva Türelemmel csak vár vár, mint a birka” – ezek a zárósortok. A közlésnek azonban a szomorú fonákja, hogy ekkor Reviczky már halott volt, július 11-én hunyt el eléggé elhagyatva. Maga a vers nem volt újkeletű és persze nem a Sopron közölte először. A sajtóságos az, hogy a helyi lap egy szóval sem emlékezett meg „lekötött” költőjének haláláról a tényleges halálozási nap körül és a vers közlésekor sem említették a szomorú körülményt, ellenben csak később, augusztus 10-én jelent meg a tárcá ezzel a címmel: Reviczky Gyula emlékezete, Théri S. J. névjelzéssel.

Járt-e Sopronban Reviczky, bizonytalan. A nemzetség igen szétágazó volt. A költő halála évében lakott egy Reviczky Sopronban: Aurél törvényszéki jegyző, akit abban az esztendőben Illavára helyezték át.¹⁰⁽¹²⁶⁾ Hogy azonban a költő családi ágával tartottak-e a többiek kapcsolatot, valószínűtlen. A költő apja, Kálmán, hírhedt tékozló volt, elherdálta a maga vagyonát, a feleségét, sőt kiskorú Gyula fiát is. A költő pedig nagyon ⁶⁸demokratikus szellemű ember hírében állott: maga is örökös nyomorral küzdött és szava nem a felső tízezerhez szólt, hanem azokhoz, akik az egész világon sorstól sújtottak voltak.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Füves Ödön: Adatok a soproni görögök történetéből

Füves Ödön: Adatok a soproni görögök történetéből

A török uralom megszűnte után hamarosan nagy számban telepedtek meg a magyar városokban szerb telepesek. Nyomukban a gyors meggazdagodás reményétől fűtve megjelennek a görögök és makedónok. Nagyobb tömegben a keleti kereskedelmet megkönnyítő passarováci béke után lepték el a magyar

városokat, úgyhogy a XVIII. sz. közepe táján már nem volt egyetlen jelentősebb magyar város sem, ahol a kereskedelem döntően nem a görög kereskedők kezében lett volna.¹⁽¹²⁷⁾ A törökországi görög kereskedelem fő központja Bécs volt. Az osztrák fővárosba irányuló kereskedelem vízi úton Pozsonyon, szárazföldi úton pedig Mosonon, ill. Sopronon keresztül bonyolódott le. A XVIII. sz. vége felé kezdett mind jelentősebb lenni a Nagykanizsa–Sopron–Bécs útvonal is, bár ez mindvégig jelentéktelen maradt az előzőkhöz viszonyítva. A bécsi kereskedelmi út mentén fekvő Sopronban is – más magyar városokhoz hasonlóan – a XVIII. sz. 20-as, 30-as éveiben jelentek meg a görögök. Csatkai Endre a „Rácok és görögök a régi Sopronban” c. cikkében²⁽¹²⁸⁾ vázolja a soproni görögök tevékenységét és életét. Az ott közöltek megerősítik a magyarországi görögök történetének kutatása közben újabban talált adatok is.

A soproni görögök kétségtelenül főképpen disznókereskedéssel foglalkoztak. Szoros kapcsolatban álltak a zimonyi görög sertéshízlaló társasággal (kompániával) s évente kb. 80 000 sertést szállítottak Zimonyból Sopronon keresztül Bécsbe.³⁽¹²⁹⁾

A pesti görög egyházközség egyik, a XVIII. század utolsó évtizedéből származó kézirata 19 magyar várost sorol fel, ahol görög alapítású templom vagy kápolna volt.⁴⁽¹³⁰⁾ Ezek között találjuk Sopron nevét is. E tudósítás alapján megállapíthatjuk, hogy a soproni görög kápolna II. József uralkodása alatt épült. Csaplovics János 1821-i tudósításában olvashatjuk,⁵⁽¹³¹⁾ hogy a kis létszámú görögöknek saját kápolnájuk van. Ez a Csatkai szerint Kis u.11. sz. alatt lévő imaház nem sokáig működhetett, mert a soproni tanácsjegyzőkönyv 1839. évi 2814-es számú határozatában Karamath János zimonyi kereskedő bizonylatot kér, hogy Sopronban már „seit 69langer Zeit keine griechische Kapelle existiere”.⁶⁽¹³²⁾ A soproni görögök gazdagságára fényt vet az a tény is, hogy kis számuk ellenére pópát is tartottak, aki „az ő rítusuk szerint istentiszteletet tartott.”

Bár a soproni görögök nagy része műveltség tekintetében alacsony fokon állt, akadt köztük azonban néhány, aki képezte magát és érdeklődött a tudományok iránt. Így pl. a Meletiosz-féle görög nyelvű egyháztörténet⁷⁽¹³³⁾ előfizetői között olvashatjuk a soproni Petrosz Pulovics nevét is. Néhány görög az ev. líceumban tanult. A már ismert Gyorgyevics Demeteren, Kulovics Ferencen és Csokorlán Istvánon kívül a soproni líceumba jött tanulni Dionisziosz Popovics budai görögkeleti püspök fia is. Popovics püspök – eredeti nevén Papajannuszisz – Makedóniából származott. Kozániban mint pap és tanító működött. Ott született Chariton nevű fia, aki később Euphronius Raphael nevet vette fel. Dionisziosz Popovics 1790–1828 közt viselte a budai püspöki méltóságot. A görögországi Kozáni város könyvtárában van egy irat,⁸⁽¹³⁴⁾ amelyet 1795. aug. 30-án Sopronban állítottak ki arról, hogy Chariton Popovics, a püspök fia „in schola rhetorum” két éven át jól tanult és jól viselkedett. A bizonyítványt Daniel Stanislaides és Jonathan Wietoris írta alá. Ugyancsak a kozáni könyvtárban őrzik Chariton Popovics négy soproni vonatkozású iskolai jegyzetét is:⁹⁽¹³⁵⁾ *Historia naturalis in compendium revocata per Auditores classis III. Sopronii 1792.*”, *„Religionem a theologia a distinctam quod essentiales et fundamentales articulos ad arta membra revocatam recensuerunt III. Coll. Sopronienses auditores minores. Anno 1793. Sopronii.*”, *„Logicam cell. Federi notis animadversionibus dispunxerunt auditores classis III. Sopronii 1794.*”, *„Instit Philos. Sectio praeliminaris... 1795. Sopronia*”. Popovics Chariton 2 évi soproni tartózkodás után Sárospatakra majd Késmárcra ment tanulmányai folytatására. Utána Pesten, Bécsben, Temesvárott és Csernovicban tanított az ottani görög iskolákban. Közben sok tudományos könyvet is írt, úgyhogy a szórványgörögség egyik szellemi vezére lett. Az egyik kéziratban Popovics felsorolja magyarországi barátait, Sopronból a következőket említi: Dimitriosz Kácanosz, Paulus v. Baietz, Therese v. Artner, Samuel Torkos, Joh. Mich. Asbóth, Doris Asbóth, Petrus Raitsch, Eleonóra v. Artner, Jonathan Wietoris, Daniel Stanislaides, Susanna Stanislaides.

A soproni görögök a magyarországi görög telepesek életében fontosabb szerepet nem töltek be. Ez elsősorban azzal magyarázható, hogy létszámuk mindvégig csekély volt. Fényes Elek statisztikája¹⁰⁽¹³⁶⁾ szerint 1840-ben 18 görög élt Sopronban. Ugyanez a Fényes E. a Geográfiai szótárában, amely 1851-ben jelent meg, már nem említi óhitűeket Sopronban. Ezek szerint több mint száz éve, hogy a görögök eltűntek Sopronból, amelynek állatkereskedelmét kb. egy évszázadon át ők tartották a kezükben.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / L. E.: Különös hang Ferenc József első soproni látogatásával kapcsolatosan

70 L. E.: Különös hang Ferenc József első soproni látogatásával kapcsolatosan

A Habsburgok soproni látogatásával kapcsolatosan többnyire nagy parádék folytak a városban. A nép számára – egyéb szórakozás és látványosság híján – persze nagy napokat jelentett az efféle. Az igazi érzület tán 1683-ban tört fel, amikor a bécsi ostrom idején Thököly kezében volt Sopron, és ugyancsak becsmérlő kifejezések hangzottak el az uralkodóról nyílt utcán, ahogy erről a Csányi-krónika nagy kedélyesen (és nyilván belső megelégedéssel) beszámol. A polgárisan gondolkodó II. József soproni látogatása előtt 1770-ben intést kapott a tanács, hogy semmi ünnepséget nem szabad rendezni. Azt persze nem tilthatta meg, hogy elutazása után aranybetűkkel leírják a tanácsjegyzőkönyvbe itt-időzése alatt viselt dolgait. Uralkodása alatt unokaöccse, a későbbi I. Ferenc utazott át a városon, akkor is megjött az utasítás. Mikor azonban ő lett az uralkodó, akkor alaposan kitettek a soproniak magukért, éppen úgy, mint mikor öccsei látogatták a várost. Annál érdekesebb, hogy az 1840-es években, amidőn már az 1848-as demokrácia előszelei behatoltak a város falai közé, egy Habsburg-látogatás szintén nagyobb hivatalos ünnesség nélkül zajlott le. Igaz, hogy csak három gyermekről volt szó, köztük a későbbi Ferenc Józsefről, Miksáról, a majdani mexikói császárról, mégis V. Ferdinándnak, a királynak az unokaöccsei voltak. Nevelőjükkel az országot járták. A rendelkezés veleje ez volt: *„különös nagy tisztelettel ne fogadtassanak.”* De még így is elég parádét írtak elő a városnak. A lovas polgárőrségnek meghagyták, hogy az ifjakat a Magyar-kaputól, ahová Cenk felől érkeztek, a Bécsi-kapuig „benyargalva elkísérjék”. „Egy század gyalog zene nélkül a piacon” álljon fel, hárman fogadják a város vezetői részéről „hódoló” tisztelettel. A járás szolgabírója már nagyobb izgalomban lehetett és átírt a városnak, hogy a hidak rendben legyenek a város külső területén, mire a tanácsjegyzőkönyv megnyugtató végzést ad: „A szükséges rendelkezések már előre meg tétetvén, ezen levél tudományul szolgál.”

Nagyobb vizet tehát nem zavart a látogatás, a krónikások röviden emlegetik csak. Mint érdekességet írjuk meg, hogy István nádor, azaz szintén Habsburg, 1847-ben történt látogatása alkalmából a brennbergi bányászoknak október 2-án a városba kellett tisztelgésre bejönni (Tanácsjegyzőkönyvek 1843: 3414, 3439; 1847: 4485).

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Mann Miklós: Adalékok Sopron megye történetírójának életéhez

Mann Miklós: Adalékok Sopron megye történetírójának életéhez

Nagy Imre kúriai bíró, akadémikus, több oklevéltár – köztük Sopron megyéé is – szerkesztője, a Sopron megyei Németkeresztúron született 1822-ben.¹⁽¹³⁷⁾ Felsőbb iskoláit Sopronban végezte, hol 1838–40-ben bölcsészhallgató volt. Ekkoriban írogatott, fordítgatott színdarabokat, lírai költeményeket; több költeménye a soproni „Magyar Társaság” érdekműgyűjteményébe került. Itt ismerkedett meg *Petőfi Sándorral*, ki „...Sopronban létekor idejét többnyire velünk és köztünk tölté el s költeményeit közlé velünk.”²⁽¹³⁸⁾ Petőfi ebben az időben „legközelebb állt Orlayhoz és lakótársaihoz, kik közül kivált Nagy Imrét, a későbbi történetírót és Lantay Sándort szerette.”³⁽¹³⁹⁾ Hatvány, a költő és Nagy Imre közötti szoros barátságot ⁷¹is megemlíti.⁴⁽¹⁴⁰⁾ Ezt igazolja az a körülmény is, hogy az egyetlen fennmaradt levelet – mely Petőfi katonai életének szenvedéseit híven rajzolja – a költő éppen Nagy Imréhez intézte.⁵⁽¹⁴¹⁾

Az 1848-as év a Sopron vármegyei tiszviselők között találta, ősszel pedig a nemzetőrök közé állt be. Mint a soproni nemzetőr század tagja, vett részt a Dobravánál lezajlott csatában.⁶⁽¹⁴²⁾

A szabadságharc után jogi pályán működött. Az 1860-as évek elején Kőszegre került táblai ülnöknek. Ekkor vált szorosabbra kapcsolata Ráth Károly akadémikussal és Véghegy Dezső joggyakornokkal. Ők hárman alakították meg 1863-ban a *Dunántúli Történetkedvelők* tudományos társaságát. Ez a társaság, mely a Magyar Történelmi Társulat elődjének szerepét töltötte be, igen komoly és értékes munkát végzett, s több területen is előkészítette a talajt a Történelmi Társulat megalakulásához.

Az összejöveteleken a tagok tudományos értekezéseiket olvasták fel. Nagy Imre – a társaság egyik vezetője – szinte minden alkalommal szerepelt, többször Sopronnal kapcsolatban tartott előadást. Így például az 1864 februárjában Csöngén tartott összejövetelen a Sopron környéki XIII. századi, már elpusztult magyar helységek történetét ismertette.⁷⁽¹⁴³⁾ 1865 februárjában a répceszemerei gyűlésen a Fertő tavában állítólag elsüllyedt falvakról szóló adatok cáfolatát nyújtotta,⁸⁽¹⁴⁴⁾ míg a következő év végén ugyanott a Sopron vármegyei elpusztult helységek neveit ismertette.⁹⁽¹⁴⁵⁾

A Történetkedvelők harmadik összejövetelükön, 1864-ben elhatározták: további munkásságukat arra irányozzák, hogy az egyes vármegyék monográfiáinak megírásához adatokat szerezzenek. Az első jelentkezők egyike Nagy Imre volt, ki *elvallalta Sopron vármegye monográfiájának megírását*.¹⁰⁽¹⁴⁶⁾

A Történetkedvelők orgánuma a Győri Történelmi és Régészeti Füzetek című kiadvány volt. Nagy állandó munkatársként működött. Itt jelentette meg 1863-tól kezdve *Sopronnal kapcsolatos cikkeit* is: „Mayd, Zazloph... Sopron megyei régi helységekről”¹¹⁽¹⁴⁷⁾ és „Sopron város délnyugati környéke a XIII. században.”¹²⁽¹⁴⁸⁾

A Történetkedvelők igen sokat segítettek Pesty Frigyes akadémikusnak, hogy sikerüljön tervét – egy történelmi lap alapítását – megvalósítani. Mikor megtudták, hogy Pestynek sürgősen szüksége van értekezésekre, Nagy azonnal cselekedett!¹³⁽¹⁴⁹⁾ S midőn a történelmi lap – a Századok – 1867-ben végre megjelent, a Történetkedvelők újból szívesen foglalkoztak a folyóirat népszerűsítésével; előfizetőket szereztek, példányokat továbbítottak¹⁴⁽¹⁵⁰⁾ és maguk is mint szerzők közreműködtek.

A Történetkedvelők utolsó összejövetelükön – 1867-ben – elhatározták, hogy beolvadnak az általuk előkészített Magyar Történelmi Társulatba.¹⁵⁽¹⁵¹⁾ Nagy Imre tagja lett az igazgatóválasztmánynak, és ⁷²igen komoly ténykedést fejtett ki a Társulat erősítése érdekében. Több – a Nemzeti Múzeum

kézirattárában őrzött – levele tanúskodik eredményes tagszerző munkájáról.¹⁶⁽¹⁵²⁾

Munkásságát megbecsülve az Akadémia levelező tagjává választották. Székfoglaló értekezése szintén szeretett megyéjével kapcsolatos: „A Lajta mint határfolyam” – nagy sikert aratott.

1883-ban a Magyar Történelmi Társulat Sopronban tartott vándorgyűlést. Az augusztus 22-i ünnepélyes gyűlésen hangzott el Nagy Imrének *Sopron múltjáról* szóló értékes előadása.¹⁷⁽¹⁵³⁾ A kutatásokat a történészek csoportokba osztva végezték. Nagy Imre a ligvándi bizottság elnöke lett,¹⁸⁽¹⁵⁴⁾ s ezért ő állította össze a gr. Niczky-családnak Ligvándon, az urasági kastélyban őrzött levéltára megvizsgálására küldött bizottság jelentését.¹⁹⁽¹⁵⁵⁾

A múlt század 80-as éveiben a Tisza-féle reakciós nemzetiségi politikai következtében mozgalom indult a helységnevek *magyarosítására*, illetőleg a régi történelmi emlékü helynevek visszaállítására. Emiatt a megyék törvényhatóságai gyakran fordultak a Történelmi Társulathoz.²⁰⁽¹⁵⁶⁾ 1887-ben a Társulat Nagy Imrét bízta meg a Bars megye idegen hangzású községneveinek visszamagyarosítására alakult bizottság elnöki tisztségével.

Sopron megye alispánja már két évvel ezelőtt levelet intézett ez ügyben Nagy Imréhez.²¹⁽¹⁵⁷⁾ Az alispán közölte, hogy elrendelte a megye területén fekvő, de nem magyar hangzású községek nevének megmagyarosítása céljából tárgyalások megindítását. Az egyes községek nyilatkozatait átadták a Sopron történetével foglalkozó Stessel Józsefnek,²²⁽¹⁵⁸⁾ hogy történeti szempontból mondjon véleményt. Stessel viszont Nagy Imrére hivatkozott, s ezért az alispán elküldte Nagynak jegyzeteit azzal a kéréssel. „...a kérdéses ügyben becses véleményét velem szintén közölni szíveskedjék...”

Ugyanakkor Sopron vármegye kiadóhivatala is Nagy Imre bevonását kérte a tárgyalásokba, utalva arra, hogy „Míg megyénk monográfiáját nem bírjuk és ennek kapcsán régi geográfiaink helyneveire nézve kellően tájékozva nem leszünk, illetőleg míg megyénk múltjának alapos ismerői, jeles tudósaink, Nagy Imre és Paur Iván urak, mint illetékes bírák ez ügyben, nem nyilatkoztak: addig a községnevek magyarosításának kérdését biztosan és helyesen megoldani nem lehet.”²³⁽¹⁵⁹⁾

Tehát újból felmerült a megye *monográfiájának* kérdése, melynek megírását Nagy Imre több mint húsz éve elhatározta.

A tárgyalások megkezdődtek ebben az ügyben is. Sopron megye törvényhatósági bizottságának 1885. május 19-én tartott tavaszi közgyűlésén bemutatták Nagy Imre levelét, melyben közölte feltételeit, amelyek teljesítése esetén vállalkozna a megye történetének megírására. Ugyanakkor ismertették az állandó választmány véleményét, mely szerint a mű költségeinek fedezésére a nemesi pénztár nem képes. Ezért javasolták, „a megye közönsége a történet megírására irányult szándékáról egyelőre mondjon le.”²⁴⁽¹⁶⁰⁾ Ennek ellenére a közgyűlés határozata így hangzott: „...tekintve, hogy ezen pénztár hasonló kulturális céloknak szolgál, tekintve, hogy a történet megírása által azoknak és azok őseinek emel emléket, ⁷³kik ezen nemesi pénztárt megteremtették, tekintve, hogy az adott alkalommal kötelessége a megyének multja megírására áldozatot is hozni, – elrendeli, hogy a nemesi pénztár kamataiból e célra évente 1000 Ft-ot kihalasztva azt a történelem megírására szánt alaphoz csatolja, mindaddig, míg a költségek fedezésére szükséges összeg meg nem lesz...”²⁵⁽¹⁶¹⁾

Ugyanakkor felkérték Nagy Imrét: nyilatkozzék újból feltételeiről. Nagy júliusban válaszolt, ismertette feltételeit, valamint közölte, hogy a nyáron Sopronba utazik személyes tárgyalások végett. Ez meg is

történt, de sajnos ugyanakkor az alispán, az érdekeltek Soprontól távol voltak.²⁶⁽¹⁶²⁾

A tárgyalások végül is sikerrel jártak, hiszen *1889-ben megjelent Sopron vármegye történetének I. kötete*. Ez a kötet 443 oklevelet tartalmaz, az 1156 és 1411 közötti időkből. Az oklevéltár ismertetője – Pór Antal – szerint²⁷⁽¹⁶³⁾ „...oklevéltáraink közt alig van egy, mely adatai gazdagságára nézve e kötetet meghaladná.” Ugyanakkor hiányolja, hogy a kötetnek nincs név- és tárgymutatója.

Két év múlva megjelent az oklevéltár II. kötete. Az összesen 833 oklevél negyvennél több levéltárból került elő, s anyaga Fejérpataky véleménye szerint is igen nagybecsű!²⁸⁽¹⁶⁴⁾

A megyetörténet első köteteinek megjelenése utáni időben folytatódtak a magyarosítással kapcsolatos tárgyalások. Az alispán megküldte Nagy Imrének azon községek névjegyzékét, melyek neveit magyarosítanák – az óhajtott új névvel együtt.²⁹⁽¹⁶⁵⁾ „Amennyiben most már ezen magyarosítás Méltóságod véleménye szerint is foganatosítandó volna, van szerencsém hivatalos tisztelettel felkérni, hogy... véleményét velem közölni szíveskedjék.”³⁰⁽¹⁶⁶⁾

Nincs rá adatunk és nem is valószínű, hogy Nagy még sokáig foglalkozott volna a magyarosítás kérdésével, hiszen ebben az időben már súlyos beteg volt, s emiatt nem tudta befejezni kedves megyéje történetének megírását sem. Eddig is megnehezítette Sopronnal kapcsolatos munkásságát hivatalos elfoglaltsága,³¹⁽¹⁶⁷⁾ családi gondja,³²⁽¹⁶⁸⁾ és egyéb okmánypublikációkkal kapcsolatos tennivalója. 1884-ben kelt leveléből láthatjuk, egyszerre mennyi mindenfélével kellett foglalkoznia. „...Az Anjoukori IV. kötete most kerül ki a sajtó alól, Codex Patrius folytatása vajudik, Zichy szünetel még mindig... A Barcza család címerének megkeresése végett irtam két felé is ... Fejérpataky reám szóta a Kisfaludy család czímerének ismertetését...”³³⁽¹⁶⁹⁾

Utolsó adatunk 1892 végén írott leveléből való és Sopron megye kitűnő historikusának betegségére vonatkozik. „...Én már november hó eleje óta súlyos beteg vagyok, írásomon is láthatod, négy hét óta fekszem. Csak a napokban kelhetek fel pár órára... Négy hét óta nem voltam ki a szobából sem, s így nagy gyűlésünkre sem mehettem el...”³⁴⁽¹⁷⁰⁾ Hosszas betegeskedés után 1894-ben hunyt el.

Akadémiai emlékbeszédében Fejérpataky hangsúlyozta, hogy „Nagy Imre működése a magyar oklevéltan terén, az oklevél publikálás szempontjából új korszakot nyit meg. Fáradhatatlan buzgalma, lelkiismeretes pontossága századok mulasztását 74tette jóvá.”³⁵⁽¹⁷¹⁾ Nagy nem volt feldolgozó történetíró, munkásságát a tízezret meghaladó publikált oklevéltömeg bizonyítja. Viszont a feldolgozást mindig meg kell előznie a gyűjtő munkának, „...valakinek meg kellett vetnie az alapot, amelyre a feldolgozó biztosan épít. Az ily alapvetőnek, önfeláldozó munkásnak biztosítva van helye a nemzeti tudomány történetében.”³⁶⁽¹⁷²⁾

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Maros László: Soproni diákok kollégium nélkül

Maros László: Soproni diákok kollégium nélkül

A magyar közoktatás történetében csupán a felszabadulás utáni kultúrpolitika tette lehetővé a középiskolások szállásának, ellátásának szinte hiánytalan megoldását. Emelkedett a múlthoz képest iskoláink száma, s a legtöbbhöz kollégium és menza is épült. A kérdés városunk életében már századokat ért meg, s a nehézségek felszámolására számos, de rendszerint kis eredményű kísérlet történt.

A 17. és 18. században két gimnázium működik Sopronban: a jezsuitáké és az ev. egyházközségé, ez utóbbi egy ideig latin és magyar tagozattal. A jezsuitáknak megvolt a kollégiumuk, diákságuk is rendszerint nemesi ifjakkból toborzódott, akik egy része saját háztartással magánházban lakott. A rend eltörlésével a kollégium (a Szt. György u. 3. szám alatt) is megszűnt. A nevelés keménységéről már a kapu felirata is számot adott: *hic datur ictus et victus*; itt élelmet és verést osztogatnak. Festetics György néhány tanulónak internátust igyekezett pótlásul berendezni az egyik Szt. György utcai házában, de hamarosan áthelyezte azt Keszthelyre. A nemesi származású diákoknak maradt további elhelyezkedésre a magánosok háza, így Révai Miklós is tartott kosztosdiákokat a Szt. György utca 22-es számú ház udvari lakásában, de azok éppen csak fizetni felejtettek el. A jezsuiták gimnáziumát a bencésrend vette át 1802-ben, de a diákok szállásügye és ételmezése majdnem másfél évszázadig rendezetlen maradt. Az ev. líceumban már a 17. században történnek kísérletek a diákság érdekében, de po. 1713-ban ilyen körülményekről hallunk: „Nekünk nem volt mindegyikünknek külön szállásunk, hanem mindnyájan éjjel és nappal ugyanazon a helyen tartózkodtunk, ott, ahol ti most étkezni szoktatok. Elképzelheted, mit jelentett ez tanulás és egészség szempontjából egyaránt. Ti most szétszítva a polgárok házaiban laktok, ahol kinek tetszik. Az ételt a szállásadók jósága nyújtja. Nekünk nem volt coenánk, nekünk szürkület után nem volt szabad kitenni lábunkat a gimnáziumból. Fekvőhelyünk gyalult deszka és kecskeszőrből készült takaró. Étélünk kevés és szerény, vendégünk ellenben naponta számolhatatlan: legyek, bolhák, csótányok, poloskák, s ezek nemcsak az odahordott ételből lakmároztak, hanem a mi vérünkéből is, pedig ugyis elég kevés volt.”¹⁽¹⁷³⁾

Az ev. líceum 1777-es évről való kimutatásának egyik kérdő pontja: *modus vivendi*, vagyis hogyan vannak a tanulók elhelyezve Sopronban. A kimutatásban és a két anyakönyvben található válaszok eléggé kimerítően tájékoztatnak bennünket a tanulók elhelyezkedéséről. Ezeket a feltételeket találjuk: „*domi, domo. – cambio, – victu conductu, fundatione et beneficio, – instructione.*” A latin szavak jelentését Németh Sámuel, akinek „A Soproni Evangélikus Liceum tanuló ifjúsága a XVIII. században” c. írásából idéztem a fentieket, így magyarázza: *domi* = otthon; *domo* = hazulról kap élelmet; *cambio* = cserében van; *victu conductu* = fizetett ellátást; ⁷⁵*fundatione et beneficio* = alapítványból és jótéteményből; *instructione* = tanításból.

Száz év elmúltával szinte ugyanezek a lehetőségek álltak a Sopronba került vidéki diákok előtt. A Soproni Napló 1899-ben két ízben is foglalkozik az elszállásolással.

Kiránduló diákcsoport a Rozália hegységben 1906 őszén

„A líceum igazgatósága kéri a kosztadókat jelentkezésre, mert csak a jelentkezőket ajánlhatja a diákoknak. Egyébként semmiféle vizsgálatot nem helyez kilátásba” – írja július 20-i számában, majd mintegy jelzi a kezdeményezés sikertelenségét szeptember 7-én: „A kosztos diákokat, ha tehetősnek látszanak, már a vasuti állomáson elkapják... A diákok megfelelő gondos elhelyezése orvoslást igényel.”

A líceum igazgatóságának terve tíz évvel később, 1909-ben valósult meg, sikerült kiadni a soproni szállásadók jegyzékét.²⁽¹⁷⁴⁾ Az előszóban bizonyos ellenőrzést is helyez kilátásba az ügyintéző bizottság. A jegyzék a névsoron kívül néhány szociológiai adatot is tartalmaz. Fejléce a következő kérdéseket teszi fel: név, családi állapot, foglalkozás, vallás, kiadó szobák száma, teljes ellátást ad-e, egyéb juttatások, ár stb. A jegyzék 273 vállalkozót tüntet fel. Jellemző a szobaadók utca szerinti megoszlása:

⁷⁶ Az utca neve	Kiadók	Kiadó szobák sz.	Diákok sz.	ebből teljes ellátásra
Alsólőver u.	1	1	2	2
Balfi út	9	10	16–18	13–15
Bécsi u.	1	2	2–3	2–3

76Az utca neve	Kiadók	Kiadó szobák sz.	Diákok sz.	ebből teljes ellátásra
Csendőr u.	1	1	2	2
Csengeri u.	3	5	8	7
Deák tér	4	5	6	6
Domonkos u.	16	18–19	42–43	17
Erzsébet u.	5	6	10–11	9–10
Eszterházy u.	1	2	4	4
Ezüst u.	4	4	7	5
Előkapu	1	1	2	2
Fapiac u.	1	1	2	2
Fasor u.	1	1	1	1
Fegyvertár u.	1	2	4	4
Flandorfer u.	4	4	6–8	5–7
Győri út	1	1	1	1
Győri indóház u.	1	1	2	2
Halász u.	6	6	11	11
Híd u.	3	3	7	3
Ikva híd	5	5	11	10
Jókai u.	6	7	11	8
Kis u.	5	6	13–14	7–8
Kolostor u.	5	5	14	12
Kossuth u.	1	1	2	2
Kurucdombsor	3	3	7–8	7–8

76Az utca neve	Kiadók	Kiadó szobák sz.	Diákok sz.	ebből teljes ellátásra
Lackner u.	1	1	1	1
Magyar u.	8	8	18	12
Malom u.	2	2	2	2
Mező u.	2	2	5	2
Müller P. u.	1	1	2	2
Nándor fasor	1	1	2	2
Ógabona tér	7	7	16–17	9–10
Orsolya tér	2	3	9	6
Ösvény u.	1	1	2–3	2–3
Ötvös u.	4	4	10	10
Papréti	3	3	7	3
Petőfi tér	4	5	11	–
Patak u.	1	1	2	2
Pozsonyi út	1	1	2	2
Rákóczi u.	12	14	30–31	17–18
Rózsa u.	4	4	12	12
Sas tér	3	3	5	2
Széchenyi tér	11	13	26	18
Szedő u.	1	1	3	3
Szentgyörgy u.	21	25	63–64	51–52
Szentlélek u.	2	2	4	4
Szentmihály u.	2	2	5	5

76Az utca neve	Kiadók	Kiadó szobák sz.	Diákok sz.	ebből teljes ellátásra
Szélmalom u.	1	1	2	2
Szigetköz	1	2	4	4
Színház u.	13	16	26–28	17–19
Szög u.	1	1	3	–
Templom u.	16	19–20	37–40	23–26
Torna u.	1	1	2	2
Új u.	8	10	24	22
77Újteleki u.	17	19	40	19
Várkerület	26	31	75–76	55–56
Végfordulat	1	1	2	2
Zsilip u.	1	1	3	–
Városház tér	4	4	9–10	6
	273	309–311	653–673	456–472

A 653–673 diákot vállaló ajánlattal szemben több volt az igénylők száma. Ugyanis ne számítsuk ide a tanítóképző és a zárdai iskolák tanulóit, mert ezekhez csatlakozott internátus, csak vegyük a többi középiskolát, kiderül, hogy 1909-ben 668 vidéki diák tanult Sopronban.

Az intézet neve	Felvételt nyert tanulók	Vidéki
Líceum	325	212
Reáliskola	303	80
Bencés gimn.	300	160
Polgári isk.	255	149

Az intézet neve	Felvételt nyert tanulók	Vidéki
Kereskedelmi	109	51
Női kereskedelmi	28	16
		<hr/> 668

Ehhez még hozzá kell számítani azokat, akik – bár intézetüknek volt internátusa – nem vették azt igénybe. Így tehát a lista végső összege nem fedezhette a kívánalmakat. Korabeli adatokat kaptunk olyanoktól, akik akkoriban diákoskodtak. Megtudtuk, hogy a bejárók száma nem volt még nagy, inkább csak vasutasok gyermekei számára jelentett anyagi előnyt, akik ingyen utaztak. Úgy szokott tehát történni, hogy akik kiszorultak a listában feltüntetett szállásokról, meghúzták magukat rokonnál, ismerősnél, és azután a szállásadók sem vették nagyon szigorúan, hogy kettő helyett három-négy diákot is bezsúfoltak egy helyiségbe. Az egyik adatközlőnk elmondta, hogy a listán feltüntetett két helyen is lakott. Az egyikben egy idős öreg asszony igen jól főzött, jól is fűtött, de a szoba egyetlen ablaka olyan szűk udvarra nyílt, hogy a szemben lévő lakás ablakába szinte át lehetett nyúlni, ez a szűk udvar egy szitakötő és egy lakatos munkájától volt hangos, az illemhely pedig az emeleti lakásokhoz is az udvar végében csatlakozott. A másik helyen szegődtetéskor még tízórait is ígértek, amely azonban az első héten elmaradt már, a szobát kettőjüknek adták ki, de hamarosan egy rokondiák is betelepedett. Fűteni igen gyéren szoktak, viszont a házi néni foltozó batyujával beült óraszámra, és meg-megújuló kérdezősködésével zavarta a tanulást.

Ha végignézzük az összeállításban az utcákat, könnyen áttekinthető, hogy levegősebb, korszerűbb lakórészekben igen kevés diáknak jutott hely, annál több a zsúfolt részekben, ahol az udvari szobák sötétek és szellőtethetetlenek.

Az ellátást tekintve sem nagyon kedvező a kép. A lakással nem mindenütt járt a kosztolás is. A líceum tápintézete bizonyos sokat segített: 155-en kaptak a líceum 212 vidéki tanulója közül ott élelmet. Ott étkeztek a tanítóképző internátusának diákjai is. Reggeli, ebéd és vacsora járt. Az iskolai értesítő felsorolja, miként folyt az étkeztetés: „Reggelire kapott egy-egy ifjú 0,3 l forralt tejet és egy zsemlyét. A déli és esti étlap megállapítása hétről hétre történt. Ebédre hetenként négyszer-ötször volt húsleves, máskor paradicsom-, tojásos- vagy bableves. Szerda és péntek kivételével minden nap kaptak húsételt, még pedig főtt marhahúst, vágott húst, pörköltet, sertéspecsenyét; tésztával túrós-, mákos-, diós-, darásmetéltet, szilvás vagy szilvaizes gombócot, ünnepek alkalmával rizsfelfujtat, almásrétest, vagy cukrászsüteményt. Vacsorára rántott, bab-, borsó-, rizs-, burgonya stb. levest és tésztát (töppörtös pogácsa, mákos, diós-, szilvaizes kalács, lepény, búza, vagy daragancát, rizs- vagy darakását) vagy kolbászt, sertéssültet, székelygulyást, hurkát, kocsonyát, töppörtöt burgonyával, lipitai túrót, kemény tojást stb.” Adatközlőim szerint a kosztra általában csak olyan panaszok voltak, amelyek mindig voltak és lesznek; a fiatal gyomrok számára mindig kevés volt, egyebekben a bucinak nevezett kenyeret szívesen ették azok is, akik nem étkeztek a tápintézetben.

78A teljes ellátásért kért összeg a magánházakban megközelítette a havi 90–100 koronát. Összehasonlításként közöljük, hogy a tápintézetben az ellátás maga évi 200 koronába került csak. Természetesen sokkal olcsóbban is vállaltak némelyek ellátást.³⁽¹⁷⁵⁾ A kosztadók foglalkozását figyelembe véve elképzelhető,

hogy a diáktartásban nem vezette őket valami jótékonykodási szempont. A legtöbbször meg akartak élni a szoba értékesítéséből és a koszt pénzéből. Azokban a negyedekben, ahol tehetősebbek laktak, ritka volt a lakás, legfeljebb tanároknál. A szállásadók közt 84 magánzónó van, ebből családos 38. Az aránylag magas iparos-számot az magyarázza, hogy többen ezt jelzik foglalkozásképpen – mint varrónők –, pedig inkább lakásadásból éltek. Érdekes jelenség az is, hogy a líceum kiadta listára csak a polgári iskola értesítője hívja fel nyomatékosan a figyelmet. Valami keveset bizonytalansággal használt, ha nem is sokat.

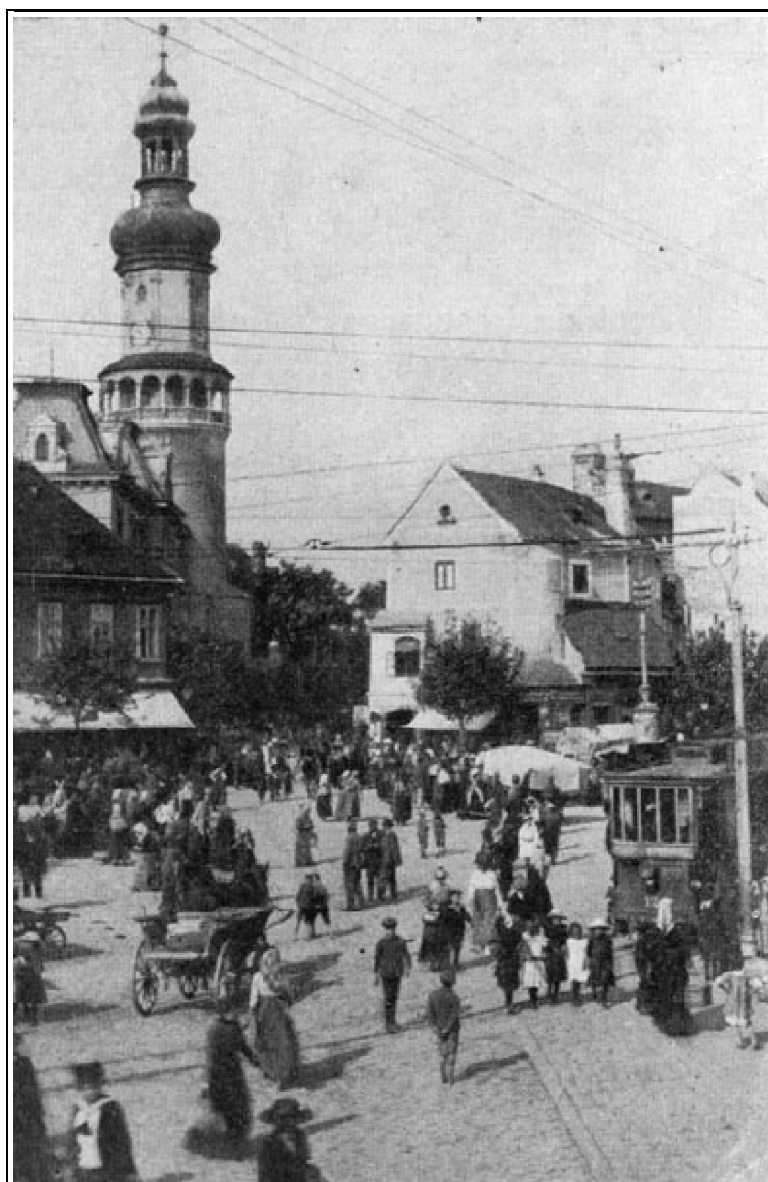
1914-ben kitört az első világháború, a viszonyok még tovább romlottak, az internátusokat hadikórháznak foglalták le, a bejárást a vasutak szűkített menetrendje lehetetlenné tette. Az élelmiszerek állandó drágulása sőt megszerzési nehézségei a kosztadást egyszerűen megszüntették, az egyetlen népkonyha főztijében alig volt valami zsír vagy cukor. Az akkori diáknemzedéknek bizony nem volt rózsás az élete!

A világháború megszűntével is sokáig rendezetlenek voltak a viszonyok. Az inflációs idők sújtották a diákságot is. A Sopronvármegye c. lap 1924. augusztus 31-i száma e címmel: *Jó üzlet Sopronban a diáktartás* cikket közöl, amelyből megtudhatni, hogy mi módon uzsorázzák ki a vidéki diákokat. Lakásért és kosztért havi 500 000 korona készpénzt, 10 kiló főző-, 10 kiló nulláslisztet, 1 kiló vaját, 8 kiló zsírt, 1 kiló diót kérnek. Fűtésért külön számítanak. Egyes kosztadókra jellemző, hogy egy-egy öt-, vagy hattagú család élelmezési gondját az ilyen szerencsétlen vidéki ifjak nyakába varrják. „Az arany szívű kosztosnének örökké derűs, mosolygón szigorú alakja kezd kiveszni Sopronból, és helyükbe termett a másokat minél inkább kihasználó, spekuláló szívtelen üzlet, és jaj annak a szegényke, érzékeny diákocskának, kit ilyen lelkiismeretlen környezetbe ültetnek.”

A líceum lelkes tanára, Hetvényi Lajos már az első világháború előtt szorgalmazta egy korszerű diákotthon építését a minisztériumban, de akkor már háborús gondolkodás volt, s azzal utasították el a soproni tervet, hogy fényűzés, mert nem 30–40 diák alszik és tanul egyteremben. Hetvényi azonban nem nyugodott, és bár a világháború alatt és után gyűjtött összegek elértéktelenedtek, mégis tovább izgatott terve mellett, mely azonban csak halála után vált valóra.⁴⁽¹⁷⁶⁾ 1928-ban már felépült a katolikus középiskolások és főiskolások számára a fényűzően berendezett Szt. Imre Kollégium a mai Dimitrov téren, majd 1934-ben a Hetvényi szorgalmazta líceumi Diákotthon, az utóbbi 40 személyre csak, tehát elkészültek már szűknek bizonyult. Ez a körülmény, valamint az, hogy a Szent Imre kollégium és a líceumi Diákotthon is csak ún. úri fiúk számára volt elérhető, a diákkérdést nem oldotta meg. A Szent Imre Kollégium megszerezte a Kossuth úton a Haller-villát is, főleg kisebb diákjai számára. Természetesen tovább működtek a tanítóképző internátusa, a líceum tápintézete és a zárdák internátusai is.

A második világháborúban erősen megsérült a líceumi Diákotthon és már általános iskolának épült fel. A tanítóképzőt internátusával együtt súlyos bombatámadás érte, le kellett bontani.

Ma már szép számmal vannak diákjaink számára internátusok és kollégiumok, e téren a népi demokrácia a kérdést szinte teljességgel megoldotta. Lehet, hogy akadnak ma is olyanok, akiknek típusát Horatius a *laudator temporis* ⁷⁹acti-ban formálta meg, azaz akik a múltat dicsérik mindig a jellel szemben, de ilyenkor gondoljunk arra, amit 1738-ban az öregdiák a panaszkodó ifjúnak mondott: „Oh ti boldogok, mennyire boldogabbak, mint mi voltunk akkoriban”.⁵⁽¹⁷⁷⁾

Utcakép az Előkapunál 1920 körül

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1959.

**80 SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE
1959.**

**1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1959. / Friedrich Károly:
Művelődési események Sopronban 1959**

**Friedrich Károly: Művelődési események Sopronban
1959**

Sopron 1959. évi művelődési rendezvényeinek összefoglaló kimutatásaiból mindenekelőtt örömmel tapasztalható a város kulturális igényeinek fokozódása. Ez egyébként minden vonalon megfigyelhető. A rendezvények számbelileg egyeznek az előző évekével, ugyanakkor azonban tartalmilag sokkal színesebbekké váltak. A Liszt Ferenc Művelődési Ház, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT), a Liszt Ferenc Klub és az Ady Endre Kultúrház előadásain társadalom- és természettudományi kérdéseket tárgyaltak, és egy-egy ilyen előadáson átlag 50 fő volt a hallgatók száma.

A Műszaki Tudományos Egyesületekben számos műszaki előadás hangzott el. Ezek továbbképzés-jellegűek is voltak. Az Erdőmérnöki Főiskola Művelődési Tanácsának rendezvényei iránt is fokozódott az érdeklődés. A Liszt Ferenc Művelődési Házban lebonyolított rendezvényeken (előadások, hangversenyek, tanfolyamok, kiállítások stb.) a résztvevők száma 103 000 volt.

Javul a kép a színházi fronton. Az előző évvel szemben a 30 színházi előadás helyett már 54 az előadások száma. A győri Kisfaludy Színház műsorában hét operettel szemben hét prózai előadás, sőt egy opera is szerepelt. Az 1958. évi nagyszámú és gyakran nagyon selejtes esztrád-műsorok helyébe a színházban is komoly hangversenyek kerültek. Új szint jelentettek a színházi sport-rendezvények. A filmszínházak műsora

a népi demokratikus országok filmgyártmányainak szaporodását jelzi, a látogatottság is fokozódott.

**1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1959. / Friedrich Károly:
Művelődési események Sopronban 1959 / A főbb események statisztikája**

A főbb események statisztikája

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat előadásait a város területén a következő szám adatok mutatják.

Irodalmi	39	Agrár	4
Művészeti	40	Biológiai	17
Filozófiai	51	Egészségügyi	48
Pedagógiai	43	Fizikai – kémiai	25
Történelmi	45	Matematikai – csillagászati	42
Jogi – közgazdasági	28	Földrajzi	25
<hr/> 246 előadás		Műszaki	21
			<hr/> 128 előadás

**1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1959. / Friedrich Károly:
Művelődési események Sopronban 1959 / A Soproni Szabadegyetem előadásai**

81A Soproni Szabadegyetem előadásai

XI. 11. Kulin György: Az úrhajózás mai állása és kilátásai.

XI. 25. Winkler Oszkár: Sopron építészete az utolsó évtizedekben.

XII. 9. Makkai László: Parasztmozgalmaink összefonódása függetlenségi harcainkkal.

XII. 16. Lőrincze Lajos: Nyelvművelésünk helyzete és feladatai.

**1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1959. / Friedrich Károly:
Művelődési események Sopronban 1959 / Zenei rendezvények**

Zenei rendezvények

A Városi Tanács Liszt Ferenc szimfónikus zenekarának hangversenyei. Vezényelt Horváth József.

IV. 11. De Falla: Bűvös szerelem.

Liszt: Es dúr zongoraverseny (Zempléni Kornél).

Farkas Ferenc: Furfangos diákok.

V. 23. Beethoven: II. szimfónia.

Mozart hegedűverseny, G-dúr (Kovács Dénes).

Beethoven: Karfantázia (Mihálka Margit és a Kisipari Szövetkezetek Énekkara Radó Ferenc betanításában).

VI. 20. Haydn emlékhangverseny.

Oxford szimfónia

Gordonkaverseny (Dénes Vera)

Évszakok. Részletek (Pedagógus énekkar. Törzsök Béla betanításában).

X. 17. Operahangverseny, pesti művészekkel.

XI. 11. Händel emlékhangverseny.

II. Concerto grosso.

Áriák (Sándor Judit).

V. Concerto grosso.

Tűzijáték.

XII. 12. Beethoven: Egmont nyitány.

Brahms: Hegedűverseny (Kovács Dénes).

Schubert: Befejezetlen szimfónia.

Különféle hangversenyek:

IV. 18. Veszprém város ének- és zenekarának hangversenye.

IV. 25. Szonáta est (Metzker Károly és Simon Atala).

IV. 30. Énekkari hangverseny (Kisipari Szöv. énekkar, karnagy Radó F., Pedagógus kórus, Törzsök B., Soproni Ruhagyár, karnagy Kovács Sándor, a Városi Tanács fúvószenekara, vez. Sziklai Adolf.)

**1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1959. / Friedrich Károly:
Művelődési események Sopronban 1959 / Kiállítások a Liszt Ferenc Művelődési Házban**

Kiállítások a Liszt Ferenc Művelődési Házban

IV. 2–IV. 15. Atomháború-ellenes kiállítás (5160 látogató).

VI. 12–VI. 28. A Soproni Ünnepi hetek kiállításai (Kézimunka, Haydn stb., a látogatók száma 12 240).

VIII. 1–VIII. 20. Magyar és olasz festők (385 látogató).

**1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1959. / Friedrich Károly:
Művelődési események Sopronban 1959 / Kultúrműsorok az Ady Endre Kultúrotthonban**

Kultúrműsorok az Ady Endre Kultúrotthonban

III. 2. Ifjúsági Irodalmi Színpad. Daloló hónapok. Modern francia est.

III. 12. Petőfi est.

IV. 17. *Megindult a föld.* A Tanácsköztársaság irodalma (Hárs György, Fehér Pál).

XII. 18. *Röpülj páva.* Irodalmi est.

**1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1959. / Friedrich Károly:
Művelődési események Sopronban 1959 / A Műszaki és Természettudományi Egyesületek
Szövetségének előadásai**

A Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetségének előadásai

Faipari tudományos egyesület; három előadás

Geodéziai és kartográfiai egyesület; egy előadás

Ipargazdasági szakosztály; három előadás

Közlekedés- és közlekedéstudományi tudományos egyesület; hat előadás

82 Mezőgazdasági és élelmiszeripari tudományos egyesület; négy előadás

Műszaki geofizikus tudományos egyesület; két előadás

Műszaki kémikus tudományos egyesület; hét előadás

Országos erdész egyesület; hét előadás

Országos magyar bányászati kutató egyesület; négy előadás

Textilipari műszaki tudományos egyesület; 21 előadás.

Vendég-előadók voltak: Klemens Béla, Dobay Zoltán, Szalay József, Várnai László, Góra Béla, Frischmann Gábor, Vidor György, Egyed László, Mazor László, Hajas József, Halász Aladár, Huszár Endre, Menyhárdt László, Fónyad Tibor, Nagy Jenő, Virág Zoltán, Tóbisch Ferenc, Mihalik Béla, Boróczy Endre, Végh László, Ramaszeder Károly, Nagy Imre, Schmalz József, Füsti Pál, Vámos Magda.

**1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1959. / Friedrich Károly:
Művelődési események Sopronban 1959 / Színielőadások a soproni Petőfi Színházban**

Színielőadások a soproni Petőfi Színházban

87 nap alatt 92 előadás keretében lebonyolítottak 54 színházi, 19 esztrád, 13 sport és hat ünnepi rendezvényt.

**1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1959. / Friedrich Károly:
Művelődési események Sopronban 1959 / A színházi előadások**

A színházi előadások

A Kisfaludy Színház vendégjátéka:

I. 3. *Dankó Pista*. Daljáték.

I. 13. *Életem dala*. Pagogyin színműve.

I. 24. V. 15. VI. 28. *Víg özvegy*. Lehár operettje.

II. 5. *Cleopatra három éjszakája*. Felkai F. történelmi satírája.

III. 6. *Ilyen nagy a szerelem*. Kohout játéka.

III. 15. *Don Carlos*. Schiller tragédiája.

IV. 25. *Majd a papa*. Kállai–Fényes zenés vígjátéka.

V. 23. *Pesti emberek*. Mesterházy Lajos színműve.

VIII. 14. *Mosoly országa*. Lehár operettje.

IX. 29. *Szeretve mind a vérpadig*. Dráma. Jókai regénye után.

X. 6. XI. 24. *Bástyasétány*. Eiseman operettje.

X. 20. *Egy pohár víz*. Scribe vígjátéka.

XI. 10. *Koros ég*. Darvas színműve.

XII. 1. *A princesszin*. Felkai F. vígjátéka

XII. 29. *Bál a Savoyban*. Ábrahám operettje.

**1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1959. / Friedrich Károly:
Művelődési események Sopronban 1959 / A soproni Vasas Művészegyüttes**

A soproni Vasas Művészegyüttes

II. 27. III. 17. *A romok felett*. Egry V. drámájának magyarországi bemutatója. Forstner Éva–Gáspárné–Mészáros Tibor–Korán Jenő–Hetésy László.

VI. 21. 22. VII. 15. *Lampionünnep*. Pfeiffer H. színjátéka. Forstner Éva–Mészáros–Resnák–Schulek Gyula–Korán Jenő.

IX. 23. 24. 25. *Tacskó*. Nicodemi vígjátéka. Sóvári Eszter–Korán–Schulek–Mészáros–Hetésy.

**1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1959. / Friedrich Károly:
Művelődési események Sopronban 1959 / Különféle munkásszínjátékosok**

Különféle munkásszínjátékosok

I. 21. Holly J. szlovák népijátéka.

IV. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. Bánk bán. Katona tragédiája. A soproni Erdészeti Technikum színjátszói.

II. 1. A soproni határőrség színjátszóinak kultúrműsora.

II. 22. Pettyes. Sós Gy. vígjátéka. A MÁV fűtőház KISZ kultúr csoportjának előadása.

III. 14. 15. Anna Frank naplója. A szombathelyi postás kultúrotthon színjátszóinak előadása.

XII. 20. 31. Feleség kis hibával. Bán P. vígjátéka. A Liszt Ferenc Művelődési Ház színjátszóinak előadása.

XII. 23. 24. 25. Mesejátékok. A Textiles színjátszók előadása.

**1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1959. / Friedrich Károly:
Művelődési események Sopronban 1959 / Hangversenyek a színházban.**

83 Hangversenyek a színházban.

V. 6. A Szovjet Rádió zenekara. Vezénylő: Janszonsz.

Csajkovszkij: VI. szimfónia.

Prokofjev: A Romeo és Júlia ballett részletei.

Liszt: Les Préludes.

V. 30. MÁV szimfonikus zenekar.

Strauss–Lehár est.

XI. 28. Haydn-est. Vasas központi Művészegyüttes

A lakatlan sziget. Nyitány.

Medve szimfónia.

A primadonna. Opera.

XII. 12. A rajkó-zenekar hangversenye.

**1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1959. / Friedrich Károly:
Művelődési események Sopronban 1959 / Különféle rendezvények a színházban**

Különféle rendezvények a színházban

II. 15. A Liszt Ferenc Kultúrház művészegyüttesének előadása.

II. 19. Szovjet–Magyar est.

III. 8. Nemzetközi nőnap.

III. 20. A harag napja. Sándor színműve és a Tanácsköztársaság 40. évfordulója alkalmából ünnepély.

III. 21. KISZ kultúrverseny.

III. 21. Lenin-ünnep.

IV. 26. Járási kultúrverseny.

V. 10. Anyák napja.

V. 29. Úttörők ünnepélye.

VI. 14. Hazafias Népfrent. Békegyűlés.

XI. 27. Légtalpi szervezetek előadása.

**1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1959. / Friedrich Károly:
Művelődési események Sopronban 1959 / A Győr-Sopron megyei Idegenforgalmi Hivatal
rendezvényei a soproni üdülők és az állami szanatórium betegei részére:**

**A Győr-Sopron megyei Idegenforgalmi Hivatal rendezvényei a soproni üdülők és az állami
szanatórium betegei részére:**

44 zenés műsor. A Liszt Ferenc zeneiskola növendékei, a város énekkarai, a városi fúvószenekar, a brennbergi sramlizenekar és Szentgyörgyi Kálmán orgonazenéjével. Résztvevők száma kb. 8 000.

79. városismertetési séta, kb. 9 000 résztvevővel.

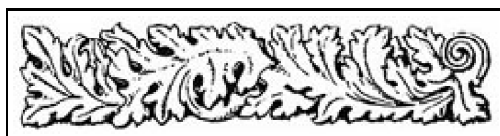
47 vetített-képes előadás.

17 műtermi és képzőművészeti kiállítás látogatása; 1560 résztvevő.

**1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1959. / Friedrich Károly:
Művelődési események Sopronban 1959 / Soproni filmszínházak**

Soproni filmszínházak

A négy filmszínház 395 műsort adott 2364 előadásban, a műsorok közül 127 színes, 268 fekete-fehér volt. 84 nyugati és 311 keleti filmet láthatott Sopron.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Kássa Gábor 1893–1961

**Becht Rezső: Kássa Gábor
1893–1961**

Alig öt héttel azután, hogy Sopron nagy festőjét, Horváth Józsefet a Szent Mihály-temető csendje magába fogadta, 1961. június 2-án festőtársa és barátja, Kássa Gábor felett zárult be az Óbudai-temető sírja.

Kássa Gábor Sátoraljaújhelyen született 1893-ban, de soproninak érezte és vallotta magát, mert a kamaszfiúban itt lobbant fel először a láng, melynek folyton növekvő lobogása betöltötte életét és csak testével együtt hunyt ki. Négy éven át szomszédom volt a líceum padjaiban, szemem előtt keletkeztek első rajzai a tanárokról, délutánonként pedig első képei lent az Angeron vagy fent a Bécsi-negyed görbe utcáiban. Négy éven át és utánuk még a főiskolai szünidőben a Rákóczi utca 1. számú ház második emeletén lévő keskeny szobájában, a „műteremben”, a festék, firnisz, pasztellkréta izgalmas illatában, a mindent elborító rajzok és festmények sűrűjében szőttük terveinket, miközben modellt ültem neki.

Ami akkor vágy és álom volt, abból sok megvalósult, még több szétpattant, mielőtt elérhette volna célját. A béke utolsó éveit éltük és gyanútlan nyomultunk mind beljebb a legvéresebb és legembertelenebb század sűrűjébe. Gábort az első világháború örvénye nem szívta magába. Elvégezhette a Képzőművészeti Főiskolát, ahol *Edvi-Illés Aladár* és *Bosznay István* voltak a mesterei, míg a kecskeméti művésztelepen *Révész Imre* oldalán mélyíthette tovább tudását. Ezek az évek, melyek felett a világégés lángjai és füstfátylai lobogtak, a fiatal művész vívódásokkal terhes érdeklődését siettették, úgyhogy a húszas évek kezdetén már mint ígéretes művészegyéniséget tartották számon, akinek képei ettől kezdve minden tárlaton érdeklődést keltettek.

Döntő jelentőségű esztendő volt életében az 1926-os év, amikor állami ösztöndíjjal Münchenben, Nürnbergben és Rothenburgban, majd Hollandiában volt tanulmányúton, ahol a német és németalföldi mesterek képeinek tanulmányozása és a párás tengeri levegő különös színhatásai művészi látóköreit jelentősen tágitották. Rotterdamban kiállításon mutatta be képeit, melyek között már túlsúlyban voltak a nagyméretű vízfestmények, mivel úgy érezte, hogy ezzel a látszólag könnyebb, valójában azonban nehéz technikával, mely az impressziók gyorsabb és üdébb lerögzítését teszi lehetővé, jobban ki tudja fejezni azt, amit szeme a valóságból átszűr a képzeletbe. Később a tiszta vízfestést fedőfestékekkel kombinálva egy olyan egyéni stílust alakított ki, amely az akvarell könnyedségét a temperafesték révén pregnánsabbá és mintegy tömörebbé, s ezzel olyan témák ábrázolására is alkalmassá teszi, melyeket a közhiedelem addig a súlyosabb olajtechnika számára szokott fenntartani.

A festészet és a grafika minden ágában otthonos fiatal festő először Sopronban volt rajztanár, és az ősi város kifogyhatatlan témákat kínáló utcáin és festői környékén – *Ágoston Ernővel* és a két *Mühlllel* együtt – lázas szorgalommal dolgozott és fejlesztette kifejezőkészségét. 1921-ben Zalaegerszegre, majd 1925-ben a győri reáliskolához nevezték ki. Mindkét hely jelentős állomás fejlődésében, melynek 85. mérvét és gyors

ütemét számos kiállításon nagy sikerrel bemutatott és – az akt kivételével – mindig szélesebb tárgykört felölelő festményei bizonyították. A harmincas évek közepén teljesült régi vágya: Mátyásföldre, majd a főváros legmodernebb tanintézetébe, az óbudai Árpád-gimnáziumba került, ahol egy minden tekintetben korszerű műterem további fejlődésének külső feltételeit biztosította. Az érett férfi szent mohóságával vetette magát a munkába. Még 1935-ben *Borult reggel* című vízfestményével elnyerte a *Balatoni Intézőbizottság ezüstplakettjét* s ezzel bekerült a legismertebb Balaton-festők sorába.

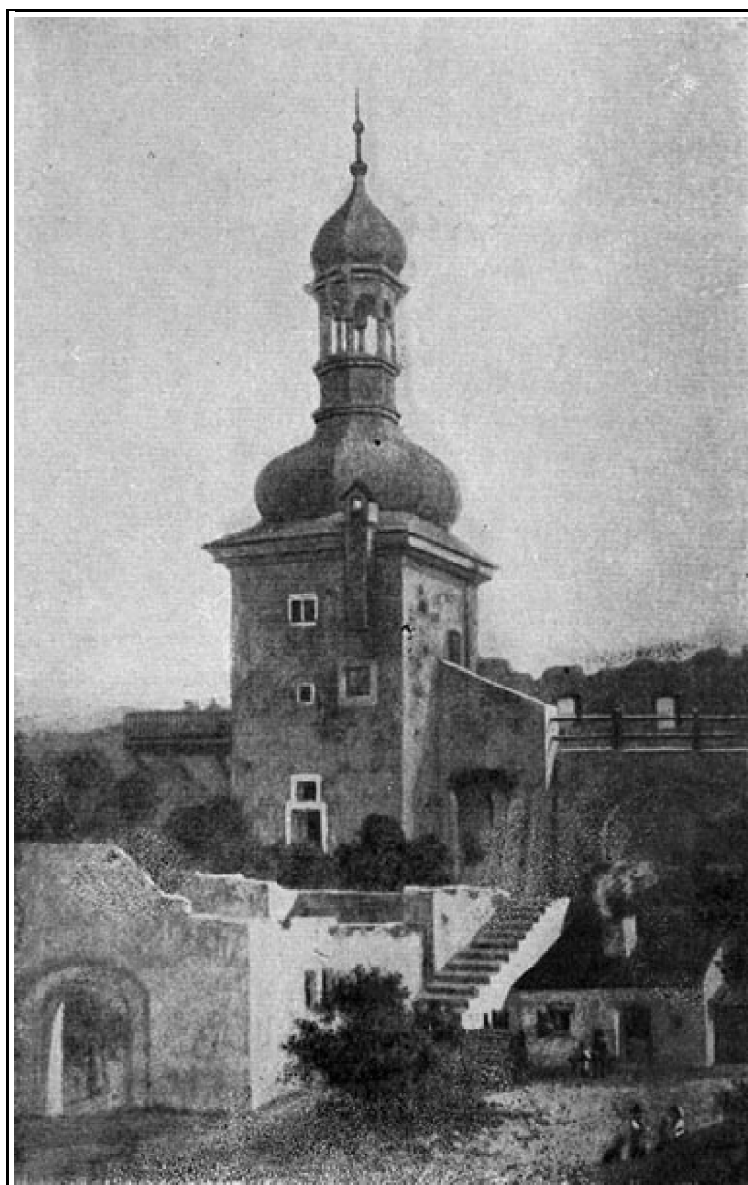
Az alkotás vágyától szinte állandóan túlfűtött életének legtermékenyebb évei következtek. Már az 1937. évi gyűjteményes kiállításán, a „Műterem”-ben feltűnést és elismerést arattak képei, mint a *Cinkotai menyecske*, az *Ócskás-piac*, húga bravúrosan megfestett portréja, az *Olvasó öreg* életteli alakja, *Kárpáthy Jenő* festőművész arcképe. A szünetekben járja az országot, különösen a Balaton vidékét és az Alföldet. Ebben az időben festi az *Alföldi estet*, mellyel 1939-ben a *Zala-érmet*, és az *Alföldi gulyást*, mellyel 1940-ben a *Halmos „Életkép-díjat” nyeri el*. Közben a Nemzeti Szalon arckéпкиállításának kiemelkedő értékeiként méltatja a kritika erőteljes, jellemábrázoló portréit, az 1938. évi téli tárlaton pedig, a Műcsarnokban, különösen havas tájképei keltettek feltűnést. Nincsen tárlat a fővárosban, ahol képei ne aratnának elismerést. 1941-ben Csók Istvánnal és Kárpáthy Jenővel volt közös kiállítása, 1942-ben a Műcsarnok tavaszi tárlatának legjelentősebb képei közé sorolták *Májusfa* és *Megérkezett a komp* című, különösen nagyméretű akvarelljeit. 1943-ban elnyeri az *Állami Akvarell-díjat* és az *Esterházy-díjat*, tagja lesz a zsűrinek és titkára a Magyar Akvarell- és Pasztellfestők egyesületének. Szuggesztív erejű önarcképek, pompás művészportrék (*Hajdu Mihály karnagy*, *László Antal hegedűművész*, *Csellista*), családi képek, melyekben a szeretet és a művészi kifejező erő egymást kölcsönösen fokozzák, alkotóereje teljében mutatják az ötven éves művészt, akire azonban mind súlyosabban nehezedik a háború szörnyűsége.

Az ostrom után, felszállva a pincéből, vérző lélekkel járja a Várnak, a Krisztinának és főleg kedves Óbudájának üszkös romjait. Vádat emel a színek és vonalak felháborodott erejével a háború és az embertelenség ellen, s megrázó sorozatokban örökíti meg Buda sebeit és a hidak roncsait. Ezek a sorozatok ma a Történeti Múzeumban vannak. Az új alapokon újjáépülő országban Kássa Gábor alkotókedve is visszatért, s az elkövetkező években erőteljes ecsetje alól a művek ragyogó sora került ki: arcképek, zsánerképek, csendéletek, melyek közül sokat a Művészeti Alap vásárolt meg. 1960 tavaszán a II. kerületi képzőművészeti kiállításon „a Mészöly hagyományait őszinte lélekkel őrző és továbbfejlesztő, kiváló akvarellista, Kássa Gábor”, ahogy a Magyar Nemzet írta, utolszor mutatta be termését. Az évtizedeken át túlfeszített szív akadozott, alkotó keze már nehezen fogta az ecsetet. De lelke még erős volt, és legyőzte a test gyengeségét, még egy utolsó, csodálatos erőfeszítésre sarkallta. *Gábor Jenő*, festőtársa és meghitt barátja mondja, hogy művészetében ekkor valami egészen új, különös jelenség alakult ki. Fanatikus hévvel rajzolt, mégpedig embercsoportosulásokat eszpresszókban, fürdőpénztárak előtt, baleseteknél, és ezeket a csoportokat csodálatos lendülettel papírra vetett, szárguldo kuszá vonalakból összehányt formákból elképesztő élethűséggel alakította ki.

Amikor 1961. június 2-én szíve megállt, olyan életművet hagyott hátra, melynek alkotóját a szerencsés emberek közé kell sorolni. Az élet az ő generációjának oly kegyetlen bőséggel kijutott megpróbáltatások jelentős részétől megkímélte és külső megjelenésének varázsával s belső értékének gazdagságával embertársai szeretetébe ajánlotta. Művészi fejlődése egyenletes, törésmentes volt, s aránylag korán kiforrott. Persze, őt sem kerültek el az igazi művész annyiszor fojtogató kétségek és csüggeldések, de ezeket derűs életerejével, bölcs humorával és ernyedhetetlen szorgalmával csakhamar önbizalommá gyúrta át. Szeretettől ihletett képeket festett családjának tagjairól, megkapó erővel jellemezte a művészeket, de a mindennapok embereit is, a kanászt, a gulyást, a cigánysoriakat, a horgászokat. Legszenvedélyesebben

azonban a tájat szerette az évszakok és napszakok forgásában. Nemcsak ecsettel, hanem szívével is festett. Lírai természet volt, az ecset lírikusa. Ezért tárult ki [86](#)legteljesebben a vízfestésben a lüktető, élő színek eme legérzelmesebb festési módjában. Hogy emellett az olajnak is mestere volt, arra elég egyetlen példa: Az *utolsó garas* c. remeke. Összeszűkített szemmel nézte a világot, melynek képzelete millió képre bontott. Nem szenvedve, vergődve alkotott, hanem a nemes élvezet mámorában. Nem volt problematikus lélek, nem sokat kísérletezett, nem került a különféle izmusok bűvöletébe: – festett, ösztönösen, saját fénye világánál. Impresszionista volt? Realista? – Meddő kérdések. Vérteli festő volt, aki távol minden absztrakciótól, csupán művészi ösztönére hallgatva, színbőségben, témában, világos, erőteljes kompozícióiban gyökeresen magyar képeket festett, és világító színharmóniáit nem néhány túlfinomult kiválasztott számára teremtette, hanem minden embertársa számára, akiben tisztán él a szépek és nemesnek szeretete.

Kássa Gábor küldetését híven teljesítette. Hátrahagyott műve kötelez, mert létének folytatása. Nem búcsúzhatunk Tőle azzal, hogy szívünkben kegyelettel és hálával fejet hajtunk emléke előtt: többet kell tennünk. Sopronban lévő nagyszámú képeit – kiegészítve néhány későbbi fontos művével – emlékkiállítás keretében ifjúkora városa elé kell tární, hogy alkotó szellemének gyümölcseit szívünkbe zárva híven őrizhessük.

Hauser Károly: A Brückel torony
(A Templom utcában állt a 23. sz. ház helyén)

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL

87 **AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL**

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / Szele Lajos: 39. A soproni hírközlés múltja.

Szele Lajos: 39. A soproni hírközlés múltja.

A Soproni Szemle 1961. évi 1. száma „Tíz éves a Soproni Kempelen Farkas Gépipari technikum” címmel tanulmányt közöl. Ebben olvashatjuk, hogy Sopronban nincs jövője a híradástechnikai oktatásnak, mivel Sopron nem rendelkezik ilyen iparral és tervbe sincs véve, hogy ide telepítenek a közeljövőben.

Ha jövője nincs is, de múltja van a híradástechnikának Sopronban. Erre utal a következő hír, mely a „Képes Családi Lapok” I. évfolyamának 1879. évi 7. füzetében jelent meg.

„A telefont kezdik már használni a gyakorlati életben. A Sopron város tulajdonát képező kőszénbányában, Brennbergben, a napokban állították föl a telefon-összeköttetést Ágfalva és a bánya között. A távolság egy mérföld, és az eredmény valóban meglepő. Ha beszélni akarnak, egy jelzővel jel adatik, mire a tulsó állomáson lévő a jelzővel visszafel. Ekkor megkezdődhetik a beszélgetés, mely minden megerőltetés nélkül történik. A szavakat tisztán és jól hallani. A monarchiában ez az első telefon-összeköttetés gyakorlati célra és hosszabb távolságra. Ugyan e bányában fölállították az elektrikus világítást is, mely hazánkban az első kísérlet. E világításra a villamosság száraz úton dörzsölés által állittatik elő. A fény annyira intenziv, hogy jó száz lépésnyire az apróbetűs hirlapot minden megerőltetés nélkül lehet olvasni.”

Tehát ebből a kis hírből rögtön két fontos dolgot tudhatunk meg. Először azt, hogy az egész monarchiában Sopronban használtak először telefont. Ugyancsak először a hazában elektrikus világítást. Tehát Sopron nemcsak a kultúra terjesztésében járt mindig elől, hanem amint az idézet mutatja, a technikai újdonságok is mindig felkeltették figyelmét.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 40. Soproni részletek egy kaposvári képműállításon.

40. Soproni részletek egy kaposvári képkiallításon.

A képzőművészek Somogy megyei Munkacsoportjának 1960. évi őszi kiállítása október 30-án nyílt meg Kaposvárott. A kiállított 49 kép között számos soproni tárgyú akadt, mégpedig Ruisz György (Kaposvár) három olajfestménye: Ikva-part, Udvar, Művésztelepen, továbbá Soós István két olajfestménye (Sopron, Sopronbátfalvi táj). Az árak 1200 és 2500 forint között mozogtak.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 41. Mi folyt az 1634/35-ös soproni országgyűlésen?

H. F.: 41. Mi folyt az 1634/35-ös soproni országgyűlésen?

Sok szó esik az 1622-ös, az 1625-ös és főleg az 1681-es országgyűlésről. A városban számos emlékhely beszél róluk, a soproni történeti munkák részletesen szólnak róluk. De jóformán csak említik az 1634/5-ös országgyűlést, sem Payr Sándor, sem Bán János nagyobb összefoglaló munkáiban nem találunk bővebb adatot a lefolyásáról, pedig úgy látszik hosszú ideig tartott és egyik évről átnyúlt a másikba. Azt hiszem, Sopron múltjának minden érdeklődő barátja szívesen hallana erről az eseményről bővebb adatokat.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 42. Az 1634/35-ös soproni országgyűlésről

Csatkai Endre: 42. Az 1634/35-ös soproni országgyűlésről

Valóban keveset olvashatunk az 1634/35-ös soproni országgyűlésről, akár urbi et orbi, azaz a helyi irodalomban is, akár a magyar történelmi irodalomban. De oka ennek az, hogy nem volt szerfelett fontos esemény. Az egyik résztvevő, Berényi György naplót írt róla, ezt Komáromy Andor közölte a Történelmi Tár 1885-ös évfolyamában (118. lap.), ugyanő a mondott esztendőben a Századok hasábjain ismertette Berényi életét és egyúttal részletesebben írt a soproni országgyűlésről is. Lehoczky Tivadar Kolossy Tamás számára kiadott utasításokat közöl a Történelmi Tár 1897. évfolyamában az 533. lapon, és ebben is találunk egy és más érdekes dolgot, po. azt, hogy 94 törvénycikket hoztak. Uganycsak ez a követi utatás tanúsítja, hogy ezt az országgyűlést is eredetileg Pozsonyba hirdették meg, és a pestis miatt kellett Sopronban megtartani.

Most Berényinek adjuk át a szót: az országgyűlést november 30-ra hívták össze, de csak december 18-án nyílt meg, mert a király, II. Ferdinánd és neje csak akkor vonult be Sopronba, vele jött a már éppen Sopronban királlyá koronázott fia, III. Ferdinánd és egy Lipót főherceg. Úgy látszik, megütközést keltett, hogy a városon kívüli szokásos fogadtatáson az uralkodó nem fogott kezet a küldöttséggel. Hideg volt. Az ifjabb király meg már másnap visszament Bécsűjhelyre, mert felesége várandós volt. Az érdemleges tanácskozások ismét csak december 22-én kezdődtek, külön gyűltek össze a karok és rendek, külön a főurak. Ezek két úrral izentek a rendeknek, hogy jöjjenek hozzájuk, s együtt mentek az uralkodóhoz és misére kísérték, onnan a szállására. Ez ott lehetett a Kossow-házban, vagy a mellette lévő Esterházy-palotában, mert a város számadáskönyvében szerepel egy tétel dobogó építéséről, amely a király szállásáról a templom karzatára vitt. Az uralkodó trónusra ült és meghallgatta Sennyey István kancellár magyar beszédét, maga azonban latinul felelt és közölte, mennyire szereti a magyar nemzetet. Erre a

„gyűlő hely”-re mentek a rendek és megkezdték a javaslatok tárgyalását. Az evangélikus státusok a vallási sérelmek tárgyalását kívánták, a katolikusok azonban a maguk panaszaival nem kívántak előhozakodni. Így mégis sok szó esett a sérelmekről, jóllehet semmit sem orvosoltak. A protestáns követek azzal fenyegetőztek, hogy otthagyják a gyűlést, ha nem vitatják meg érdemlegesen a sérelmeket, de a katolikus főpapok ellenkezésén hajótörést szenvedett a kívánság. Ehhez járult az is, hogy a király a maga és felesége betegeskedését is felhozta, csak mielőbb végezzenek, s hetek múltán már kérte, hogy vessenek véget az országgyűlésnek. Ámbár Esterházy nádor sok tekintetben az elégedetlenekkel tartott, mégis a végén már ő is fejet hajtott és a megegyezést sürgette, így a protestánsok annyit értek el, hogy az országgyűlés az 1608-i és a soproni 1625-ös törvények további érvényét kimondta, ami persze nem sokat jelentett. 1635. február 13-án sebtében elkészítették a törvénycikkeket, köztük megszavazták a végvárak számára a 30-ad vám felét két éven át. A király következő napon alá is írta és ezzel be is fejeződött az országgyűlés. Berényi így zárja le naplóját „Die 15 Febr. haza indultunk”.

Esterházy Miklós nádornak feleségéhez intézett levelei közül csak egy olyan maradt fenn, amely erről az országgyűlésről szól. Ebben írja 1634. december 14-én Sopronból: „Ide még kevesen jöttek az urakban. Csudálkozom igen alkalmatlan dolgokon s busulok is miattok. Őfelsége pedig hétfőn bizonyosan be igyekszik; Cardinált pedig mára várják be, ki mint értem a rókakint náthás.” (Történelmi Tár, 1901. 279. lap). A nádor előre sejtette, hogy alighanem újratűz Pázmánnyal a következők során. 1635 májusában egy ismeretlenhez írott levelében méltán panaszkodik, hogy akarata nem érvényesült: „engem is mennyire premáltanak légyen, nyilván vagyon Kgdnél.”

89Az országbírónak is megírja sérelmeit, mintha eretnek lett volna, úgy bántak vele; a rossz törvényeknek majd hamar kitetszik a gyümölcse. Pázmány Péter is ellenségesen viselkedett, esztelenségnek nevezte a nádori hivatalt. Ő maga látta, hogy a magas klérussal nem köthet ki, ezért csendben maradt. Pázmány azzal is vádolta, hogy rebelliót akar szítani a papság hatalma ellen. No meg, hogy magánügyeit szorgalmazza az országgyűlésen. A hajdani fegyvertársak közt nyílt szakadék támadt. Pázmány nemsokára meghalt, úgy látszik, a végén mégis kibékültek. (Történelmi Tár 1861. 66–68. lap. Horváth: Kismartoni regeszták). Az országgyűlésnek egy művelődéstörténeti emléke fennmaradt mégis. Az udvar bevonulására Rauch András soproni orgonista bevonulási indulót szerzett, mely megjelent nyomtatásban is, két fővárosi zenetörténeti hangversenyen is bemutatták.

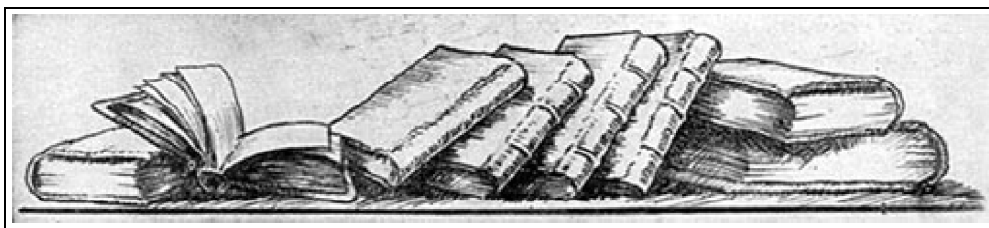
1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 43. Soproni útirajz 1820 körül

L. E.: 43. Soproni útirajz 1820 körül

Sopront nemcsak számos érdeklődő természettudós és egyéb kutató kereste fel, de legtöbbjük útirajzaiban vagy egyéb munkáiban is számot ad benyomásairól. Ezekből egy kis gyűjtemény már 1938-ban megjelent, de azóta is bukkannak fel hosszabb-rövidebb írások városunkról és folyóiratunk is közölt belőlük már néhányat. Ezek számát gyarapítjuk a következő rövid megemlékezéssel, amely Hormayr bécsi történetíró folyóiratában (Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst) 1823-ban január 31-én (14. szám) jelent meg; kár, hogy névtelenül, címe Briefe von Ungarn. Az ismeretlen utazó egyaránt érdeklődött a természetrajz és régészet iránt, útitársa egy festő volt, aki az úton több rajzot is készített, nevéből csak egy M betűt árult el; ugyanúgy nincs pontosan rögzítve az utazás éve, csupán, hogy május 6-án (tehát valószínűleg egy évvel a megjelenés előtt, 1822-ben, vagy legalábbis 1820 körül) indult Bécsből

Pozsonynak, onnan egyenesen Sopronba. A várost eléggé egyhangúnak találták, de a soproniak ma is lobogó gyűjtőszenvedélye már akkor is megmutatkozott Ocskay báró személyében, aki főképpen természetrajzi ritkaságokat gyűjtött, vele mentek az utazók Brennbegbe és még római érmekkel is megajándékozta a gyűjtő őket, de ami érdekesebb közölte velük, hogy a város a római Scarabantiával azonos. A Sopronra vonatkozó rész így hangzik: „Die Stadt schien uns wirklich ziemlich einsam, doch der Thätige findet überall Beschäftigung, wie wir dies an Herrn Baron von Ocskay sahen, der als Freund der Naturgeschichte rastlos die Umgegenden durchstreift, um an einen neuen Käfer, einer unbekannten Maus, oder seltenen Schnecke neuen, reinen Lebensgenuss zu finden. Der Baron begleitete uns hier zum naheliegenden Brennbeg, wo wir unter seiner Leitung das Steinkohlenbergwerk in Augenschein nahmen. Seiner Gefälligkeit verdanken wir auch einige in Ödenburg bey der Grundlage des Fundamentes zu einem Hause gefundene römische Kupfermünzen von Gallienus und Claudius (aus der zweyten Hälfte des III. Jahrh. n. Chr.) Es wird behauptet, dass hier das Scarabantia der Römer war, dessen Ptolomäus L. II. Cap. XV. erwähnt.”

A cikk egészen rövid sorokat szentel a Fertőnek, a Hanságnak, hercegi műnek nevezi a pomogyi gátat, viszont megbotránkozik az eszterházi kastély züllött állapotán.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

90 **SOPRONI KÖNYVESPOLC**

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Mollay Károly: Zsidó történeti emlékek

Mollay Károly: Zsidó történeti emlékek

1. Három kötet fekszik előttem: *Scheiber Sándornak* „Magyarországi zsidó feliratok a III. századtól 1686-ig” (Bp., 1960, 365 lap + 131 kép) című könyve és a „Magyar-Zsidó Oklevéltár” ötödik, pótkötetének két része (Bp., 1959–1960, 515 + 499 lap + 5 + 13 tábla), amely *Grünwald Fülöp* és *Scheiber Sándor* szerkesztésében jelent meg. Mindhárom kötetet a Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete adta ki.

2. A magyarországi zsidóság régebbi történetének tárgyi emlékei alig-alig maradtak fenn, különösen ha az ember összehasonlításuképpen a prágai zsidó múzeum és temető gazdag anyagára gondol. Így a

szakemberek számára is meglepetés Scheiber könyve, amely összegyűjti az eddig eléggé szétszórta kiadott anyagot, kiegészítve a második világháború után előkerült leletekkel és adatokkal. A tárgyi emlékeknél – ahol ez csak lehetséges volt – közli a fényképet, a latin, görög, vagy héber betűs feliratot, magyar fordítását, a lelet múzeumi adatait, a rá vonatkozó irodalmat, majd a szöveg magyarázatához szükséges felirattani adatokat és irodalmat. A kötet avatott kézből így valóban „Corpus Inscriptionum Hungariae Judaicarum”. Mindezt szerencsésen egészíti ki az egyes lelőhelyekre vonatkozó legfontosabb, zsidó vonatkozású történeti adatok összefoglalása.

A római kort egy-egy felirat képviseli Aquincumból (Óbuda), Siklósról, Solvaból (Esztergom) és négy Intercisából (Dunapentele, ill. Dunaújváros), egy mécses és egy gemma Savariából (Szombathely) egy érem Brigetióból (Szőny), továbbá egy pannóniai zsidónak a bulgáriai Oescusban (Gigen) előkerült sírköve.

Gazdagabb a középkori anyag. Scheiber itt külön szól a zsinagógákról, a zsidó temetőkről és a sírkövekről. Bár okleveles adataink vannak a középkori esztergomi, budai, pozsonyi, soproni, nagymartoni (Mattersburg, ma Burgenland), bazini és nagyszombati zsinagógákról, mégis csak egy, a soproni maradt fenn, a nagymartonit az 1938. évi náci megszállás pusztította el. A soproni is csak annak köszönheti fennmaradását, hogy 1526-ban, a soproni zsidók kiűzése után lakóházzá alakították át, amelyből az 1957–1960. évi feltárás és helyreállítás után nyertük vissza a magyarországi viszonylatban páratlan, európai viszonylatban is ritka műemléket. Folyóiratunkban annak idején éppen Scheiber ismertette (SSz. XII, 289–98).¹⁽¹⁷⁸⁾ Az első említésre idézett 1440. évi adat azonban nem állja meg a helyét. Az 1440. évi adójegyzéknek ez a helye („Item Niklinn bey der schul III. fl.” SoprOkl. II/3, 210) már csak azért sem vonatkozhat a zsidó iskolára, ill. a zsinagógára, mivel ez a belvárosban, a Zsidó utcában (ma: Új utca 11.) volt, az említett adat viszont a külváros harmadik fertályához tartozik. Ha a zsidó iskoláról lenne szó, forrásunk ezt kétségtelenül feltüntetné („bey der juden schul”). Az idézett helyen szereplő iskola az akkori Szent Mihály utca (ma: Kellner Sándor utca) elején álló városi, azaz plébánia iskola, *Niklinn* annak a Miklósnak az özvegye, akit mint Leims Miklós patrícus (1379–1410) rokonát (*gevetter*) 1424-től kezdve ismerünk²⁽¹⁷⁹⁾. Családneve még nincs, ezért ún. ragadványnévvel különböztetik meg a többi Miklóstól: *Luems gevetter, gegen der schul, am egk, 91 gegen der schul vber, von der schul*. E nevek rokonságára, illetőleg az iskolával szemben, a Fövényvermen (*Sandgrube*) lévő lakhelyére utalnak. Szomszédját állandóan így emlegetik a források: *Leb auf der Santgrub*. Ha az összeírók Miklós házát a Fövényveremhez számítják, akkor a második fertályban, ha a Halászház utcájához (*Fischergasse*), akkor a harmadik fertályban találjuk. Az összeírások értelmezésénél ezeket a helyrajzi viszonyokat állandóan figyelembe kell vennünk.

Kifejezetten zsinagógát (*synagog*) a soproni források csak a zsidók kiűzése után, 1526-ban említenek először (SoprOkl. I/7, 220). A zsinagóga meglétével azonban egyértelmű a zsidóiskola (*Judenschül*) 1441. évi adata (SSz. XII 291), sőt a rituális fürdő (*Tuckhaus*)³⁽¹⁸⁰⁾ 1379. évi említése (SoprOkl. I/1, 184).

Középkori zsidó temetőt ismerünk Budáról, Vasvárról, Esztergomból, Sopronból, Pozsonyból, Sárvárról és a Vas megyei Toronyból. Nem mindegyikből ismeretesek sírkövek, viszont vannak sírkövek, amelyeket nem lehet egyelőre helyhez kötni. A soproni zsidó temetőre Scheiber 1437-ből idézi az első adatot, holott már egy 1427. évi összeírásban előfordul: „Item juden freithof” (SoprOkl. II/6. 137)⁴⁽¹⁸¹⁾, sőt az ennek megfelelő helyen az 1424. évi adójegyzékben ezt találjuk: „Item Judenhaws” (I. h. II/2, 328). Itt lakik a zsidó templomszolga, a sámmás (németül: *juden mesner* ‚zsidó sekrestyés’) is, legalább az 1437–1442. években: Pollack (*Polekch, Polek*) sámmást 1437-ben törlik az adójegyzékből, 1440-ben 60 dénárt, 1442-ben pedig szolgálja 32 dénárt fizet (I. h. II/3, 72, 210, 351). Ez a temető a Wieden, a helytelen hivatalos magyar elnevezés szerint Gazda utca végében terült el, s így nem véletlen, hogy 1944-ben itt, a

31. számú ház pincéjében került elő az eddig egyetlen ismert 1411–1412-ből való soproni zsidó sírkő. Érdemes volna ebben az irányban további kutatásokat végezni. Négy zsidó sírkő került elő az egykori zsinagógához tartozó Új-utca 9. számú házból, egy sírkőről meg csak az irodalomból tudunk, maga a kő elveszett. Sírkövek maradtak még Budáról, Nagyszombatból és Szokolcáról, összesen 26.

92A török hódoltság korából (1526–1686) származó 83 zsidó sírkő és 4 feliratos tárgy legnagyobb része Budán került elő, aztán Stomfán, Rohoncon (ma Rechnitz Burgenlandban) és Csepregen, egy soproni vonatkozású, XVI. századi pedig a morvaországi Magyar-Bródon.

3. A történeti emlékekhez tartoznak a héber kéziratokon (vö. Róth: SSz. X, 319–34) kívül az írásban fennmaradt egyéb emlékek is. A „Magyar-Zsidó Oklevéltár” első négy kötete 1903–1938-ig jelent meg és a levéltári anyag kiadásában 1740-ig jutott el. A most megjelent ötödik kötet két része az e korszakra vonatkozó és 1938 óta feltárt levéltári anyag közzétételével egészíti ki a már kiadott köteteket. Különösen a családi levéltárak 1954 óta hozzáférhető állománya jelentett gazdagodást. Nyugat-magyarországi szempontból a Batthyány- és az Esterházy-levéltár szolgáltatott meglepően gazdag és sokrétű anyagot. Ehhez járult a soproni városi levéltár eddig kiadatlan és ugyancsak gazdag anyaga.

A szerkesztőknek a kötet összeállításában Dercsényi Móric, Esze Tamás, Horváth Antal Tibor, Iványi Béla és Házi Jenő voltak a segítségükre. Mindnyájan kitűnő szakemberek, akik megbízható munkát végeztek. Az anyag közlésére vonatkozóan – a további kötetek érdekében – csak annyi bíráló megjegyzésünk van, hogy missilisek első közlésénél a külzetet, tehát a címezést is mindig közölni kellene. Forrásközlésnek nem válik hasznára, ha a közlés elején álló kivonat „megmagyarosítja” a forrás neveit, mert egy nyelvi szempontból hamisítással egyértelmű. Így például a 257. számú közlésben szereplő soproni „mayster Steffan Barbierer”-t a kivonat „Borbély István”-nak teszi meg; így lesz a soproni István *kádár*ból „Pintér István” (269. sz.) stb. A 301. számú közlés regesztájában szereplő *Halász (Vischer)* Péter soproni városi kamarás az eredetiben: „Peter Vischer” (SoprOkl. II/5, 383). A 465. számú közlés forrásául ezt jelöli meg az oklevéltár: „Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó”, holott e forráskiadványnak ez a címe: Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt”. Hosszabb forrásoknál az oklevéltár csak a zsidókra vonatkozó részt közli, a regesztában szereplő személyekre és a keltezésre vonatkozó részt már nem, holott ez első közlésnél megnyugtatóbb volna. Az 508. számú magyar nyelvű levél a regeszta szerint 1618. szept. 9-én „Mankóbük”-ön kelt, utóbbit a helymutató Sopron vármegyébe helyezi: jó volna, ha ezt a helynévi adatot az eredeti forrás szövegösszefüggésében is olvashatnók.

Mindez ugyanis kihat a közölt anyag értelmezésére, akár a kötet folyamatos feldolgozásával, akár a különböző mutatók segítségével végzi ezt valaki. A név- és tárgymutató elkészítése oklevéltáraknál a közölt anyag első feltárását jelenti. Ha ilyenkor valamilyen adat nem a megfelelő helyre kerül, ez hasonló következményekkel jár, mint amikor nagy könyvtárban egy könyvet nem a helyére tesznek vissza: csak véletlenül kerül elő! Pedig a két kötet a zsidóság történetére vonatkozó adatoknak valóságos tárháza. Az V/1. kötet 1096–1700-ig, az V/2. kötet közel 280 lapon 1701-1740-ig (a statutumokban 1830-ig) terjedő értékes pótlásokat közöl az előző kötetekhez, az V/2. kötetben 153 lapon pedig Házi Jenő a soproni levéltár eddig kiadatlan 1427–1561. évi zsidó vonatkozású anyagát publikálja. Házi közléseihez is, az előző részekhez is külön-külön mutató készült (Házi Jenő, Ladányi Péter). A kétféle mutató kétféle megoldása a használó szempontjából nem a legszerencsésebb. Ladányi Péter mutatója minden adatfajta külön címszónak vesz. Ez annyit jelent, hogy például a nála szereplő 36 Sopron megyei település lakói, dűlői nem a település neve alá besorolva, hanem külön címszóként szerepelnek. Ezáltal elvesznek az adatokból adódó összefüggések. Így például külön címszóként szerepel „Czekeles Péter” és külön „Geluscher Péter”, holott mindkét adat *Székeles* Péter soproni patríciusra és zsidóbíróra vonatkozik. Kismarton, Rohonc és Sopron, a

leggazdagabb anyaggal szereplő megyei települések címszava után rengeteg szám áll, ezeket azonban további alcímszók nem értelmezik. Helyesebb Házi Jenő eljárása, aki itt is soproni okmánytáránál bevált név- és tárgymutatót alkalmazta, amelyben minden adat lehetőleg egy nagyobb egység címszava alá kerül. Ladányinak helynévi használata következetlen, néha hibás is: hol a magyar, hol a német helynévi alakot használja címszóként, esetleg mindkettőt is (például *Duntelskirchen* = Fehéregyház, ma Donnerskirchen Burgenlandban) stb.

93 Figyelembe vehető még (vö. az V/2. kötet előszavát!) az 1697–1698., illetőleg az 1713–1714. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv, amelynek burgenlandi részét Házi Jenő tette közzé: *Die kanonische Visitation des Stefan Kazó, Archidiakon von Eisenburg Vasvár im Burgenland Teil des Komitates Eisenburg in den Jahren 1697–1698. Eisenstadt 1958.* Ebből megtudjuk, hogy Szalonakon (ma: Schlaining) 1697-ben 55, Rohoncon (ma: Rechnitz) 1713-ben 400 zsidó élt.

4. Ezen a helyen külön kell megemlékeznünk Házi Jenő mintaszerű forrásközléséről.⁵⁽¹⁸²⁾ A soproni levéltár tíz kiadatlan forráscsoportjából közli a zsidó vonatkozású adatokat. E forráscsoportok közül négynek, az ún. *Gerichtsbuch*-nak, *Grundbuch*-nak, *Gedenkbuch*-nak és Móric Pál kereskedő hitelkönyvének teljes kiadását néhány évvel ezelőtt határozta el a soproni tanács. A munka meg is indult, aztán fedezet hiányában abbamaradt. A zsidókra vonatkozó részek megjelentetése igazolja, milyen várostörténeti értéket képviselnek ezek a források, amelyeknek teljes kiadására sort kellene keríteni.

5. Az itt ismertetett három kötet nemcsak a magyarországi zsidók történetéhez nyújt igen gazdag forrásanyagot, hanem keresztények és zsidók viszonyában, a magyarországi liberalizmus, a tolerancia történetéhez is. Országos viszonylatban is korai adat Esterházy Miklós nádornak 1641. december 30-án Kismartonból Batthyány Ádámmal intézett levele, amelyben többek között a következőket írja: „nem azt kel nézni, hogi eok Sidok, hanem az igasságot, a meli megh adattja kinek, kinek a mi az eouek” (ZsidóOkl. V/1, 311).

A Zsidó Oklevéltár most már módot nyújt a magyarországi zsidók nyelvének vizsgálatához, ezzel a magyarországi zsidók bevándorlásának megismeréséhez. A magyarországi zsidók a XIX. század végéig a héberben kívül az ún. zsidónémet, helyesebben a jiddis nyelvet használták. Ez a nyelv ma már a németből kiszakadt önálló nyelvnek tekintendő, amelynek jelentős tudományos és szépirodalma, írói (például Scholem Alejchem) vannak. E nyelv történetének a kutatása, a jiddisztika ma a német nyelvtudománynak önálló ága.⁶⁽¹⁸³⁾ A jiddis nyelv két nagy nyelvjárasterülete, a keleti jiddis és a nyugati a régi Magyarország területén találkozott. E kettősségre a magyarországi zsidók leggyakoribb régi ragadványnevei is utalnak: a fent említett (vö. **2.**) soproni sámmás *Pollack* neve ugyanis „lengyel”-t jelent, az ugyancsak gyakori *Behem* név pedig „csehországi”-t. A jiddis nyelvet beszélő zsidók (*Aschkenasim*) a német nyelv elterjedési területén (*Aschkenas* „Németföld”) találhatók. Ide Palesztínából főleg a Balkánon át jöttek. A zsidók másik része Észak-Afrikán és Spanyolországon (*Sephard*) át jutott Európába. Ezek zsidóspanyolt (szpaniol) beszélnek (*Sephardim*), főleg Spanyolországban, Franciaországban és Németalföldön. 1697. július 1-én Avigdor Ábrahám fia és Náftáli Ábrahám fia bérebeszik a felsőporumbáki (Fogarás vm.) üvegutút és a magyar nyelvű szerződés alá a zsidó szokásnak megfelelően héber betűkkel, de szpaniol nyelven írják a maguk 8 soros záradékát (V/1. 498). Ezek szerint a régi Magyarország területén szpaniolt beszélő zsidókkal is kell számolnunk.

E nyelvi vizsgálatok a magyar nyelvtudományt is érdekelhetik a magyar nyelv német jövevényszavainak kutatása szempontjából, mert vannak jiddis közvetítésű és jiddis eredetű jövevényszavaink is⁷⁽¹⁸⁴⁾.

Várjuk a Zsidó Oklevéltár készülő VI. és VII. kötetét, amelyek a soproni városi levéltár újkori zsidó vonatkozású anyagát és az összeírások zsidó anyagát teszik majd közzé.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Csatkai Endre: Bartha–Somfai: Haydn als Opernkapellmeister

94 Csatkai Endre: Bartha–Somfai: Haydn als Opernkapellmeister

Bp. 1960. Akadémiai Kiadó. 26,5 cm. 460 lap.+ Haydn: Scena di Pedrillo. 29 lap.

Haydn élete javát Magyarországon töltötte, a rá vonatkozó levéltári anyag jórésze a budapesti Esterházy-levéltárban lappangott. A korábbi magyar zenetörténet adós maradt még népszerűbb Haydn-életrajzzal is, egyetlen kis füzetten kívül (Papp Viktor), viszont évről évre megjelentek handabandázó hírlapi cikkek azzal, hogy Haydn magyar, sőt Hajdu volt a neve, jóllehet még őseiről sem lehet ezt teljes biztonsággal megállapítani, habár félig magyar lakosságú Moson megyei faluból vándorolt el Alsó-Ausztriába a nagyapa. Annál öröndetesebb, hogy az Esterházy-levéltár nemzeti tulajdonná válván a magyar zenetörténet a ráháruló nagy feladatot végre vállalta és szinte évről évre kiváló, európai szintű és érdeklődésre számot tartó könyvekkel jelentkezik.

Ez év elejének nagy zenetörténeti élménye a fenti című könyv megjelenése, amelyet a Haydn-kutatás kiváló magyar művelője, Bartha Dániel és az újabb nemzedék egyik legtehetségesebb tagja, Somfai László neve jelez. A hatalmas terjedelmű munka hozzáférhetőség szempontjából német nyelven került könyvpiacra, mégpedig külsejében is igen tetszetős kiállításban: a világos szürke borítólapon a cím nagy betűi mögött a régi eszterházi színház körvonalai látszanak.

A könyv maga Haydn életművének olyan pontjával foglalkozik, amely a korábbi életrajzokban alig szerepelt. Egy-egy odavetett mondat utalt csak eddig arra, hogy a mester nemcsak zeneszerző volt, hanem operakarmester is az eszterházi színházban. A könyv hatalmas anyaga tehát szinte egészében ismeretlen anyagot hoz és Haydn életének ismeretlen oldalát mutatja be. Az utóbbi időben ugyan történt egy-két nagyobb utalás erre, de tán azért, mert a munkák az 1959-es jubileumi évre kissé siettetve készültek, több hiba csúszott beléjük, amelyeket a jelen munka javítgat.

Persze a rendelkezésre álló adathalmaz az említett levéltárból sem minden, így po. nem hiánytalan az operapartitúrák sora, vagy a szövegekönyvek, más forrásokat, almanachokat, újsághíreket is fel kellett dolgozni.

1776 az az év, amikor Eszterházán (a mai Fertődön) az operaház a mai értelemben vett műsort játszik, addig csak Haydn operáit adták elő megfelelő alkalmakkor. Haydn szerezte meg a kottákat az operákhoz, és ő döntött, mi kerüljön színre. 1790-ben szűnt meg az opera a kastély mellett, és szétszéledt a társulat. A szóbanforgó 15 év alatt Haydn körülbelül éppen 100 darabbal foglalkozott, ebből 88 bemutató volt, hat új betanulás. Érdekes, hogy mindennek zöme vígopera. A szövegírók nagyrészt jelentéktelen mesteremberek a területen, de Goldoni és Metastasio, azaz a legjobbak közül valók is szerepelnek. Haydn a maga operáit is előadatta, továbbá számos darabhoz betéteket írt.

Karmesteri munkája ott kezdődött, amikor a megvett vezérkönyvet először vette a kezébe. A herceg itt úgy látszik teljesen megbízott karmestere ítéletében, kb. 24 megvásárolt operát vetett el, nem éppen erős műveket. Amit előadásra méltónak talált, azt is erősen bírálhatta és nemegyszer ráírta a kottára: kann

wegbleiben, elmaradhat. Itt nemcsak az illető rész minősége volt mérvadó, hanem az a körülmény is, hogy az operaszemélyzet nem volt nagyszámú, hat férfi, öt nő, amikor a legnagyobb volt a létszám és hasonlóképpen a zenekar is hiányosnak mondható. Nem volt klarinétos, néha hiányzott a fuvalás, a trombitások; hegedűs sem volt sok, de viszont igen jók, képzettek. Maga Haydn a zongora mellől vezényelt és kísérte a zenekart. Így látni egy ismert képen, amely a színházat belülről zenekarostul, színpadostul ábrázolja. Most tehát Haydnnek ilyen irányelvek szerint kellett a kottamásolókat utasítani, mit és hogyan írjanak ki a partitúrából. A hercegi udvar takarékos volt és hogysen a drága szölamokat megvegye, inkább olcsó másolókat tartott.

Az énekeseknek 4–5 hónap állott rendelkezésére a betanulásra. Kórus nem volt, és így a nem szereplő énekesek pótolták azt. Hydnnek alaposan kellett ismernie, ki mennyire képes és aszerint másoltatta a szölamot könnyebbre, vagy hagyta meg az eredeti nehéz fekvésekben. Igen érdekesen alakul ki a karmesteri tevékenységéből nagy szerelmének képe. Ugyanis egy elég gyenge képességű. Polzelli énekesnő volt 95titkos imádottja. Mikor őt és férjét a herceg el akarta bocsátani, Haydn járt közbe. Főszerepet nem kapott a kis tehetségű nő, szerepének nehéz részleteit amúgy is törölte Haydn, sőt ő írt képességeinek megfelelő betéteket.

Utólag megállapítható, hogy a törlések lényegébe vágó helyeket nem érintettek, így a finálékat, a nyitányokat rendszerint meghagyták. Ritkán fogott félre Haydn, de megtörtént, hogy egy Mozarttól származó betétet elhagyott. A magáírta betétek egy része ismeretes; a javát még 1790-ben, mikor távozott Eszterházáról, maga emelte ki a kottatárból.

A könyv az 1776. és 1790. évről évre felsorolja az előadásokat, roppant gonddal kikeres minden elmondható a darabokról. Sopronban számos szövegkönyvet nyomattak Siess József nyomdászánál. Fényes Miklós herceg meghalt 1790-ben, Haydnal együtt a társulatot szélnek eresztették; pedig Mozart Figaró házassága című operáját akarták színre hozni. A könyv most a kimutatható énekeseket sorolja fel, majd megkezdődik az előadott darabok alapos elemzése az eredeti kották alapján. Ez a könyvnek legnagyobb részét kitölti. Ha az első rész élvezetes olvasmányt nyújt a laikusnak, a második rész, ugyan elsősorban a zeneértőknek szól, mégis vonzó tárgya, közérthető előadása nem engedi, hogy abbahagyjuk az olvasást. A függelék az elő nem adott operákat sorolja fel elsősorban, ezeknek partitúrája megvan a levéltárban. Majd Haydn eredeti operáira kerül a sor. A betéteket több csoportra osztják a szerzők, a biztos szerzőségük után a kétesekre kerítik a szót, amelyek teljesek, következnek Hady toldásai és átdolgozásai, Haydnnek nem azonosítható betétei és végül azok, amelyekről tud a kutatás, de nem kerültek elő.

A következő rész a függelékben óriási munka eredménye, a kéziratokból összeállítva kapjuk a másolók névsorát, legtöbbször csak „névtelen”-ként. De a rendkívül aprólékos hasonlítások után kialakul számos egyéniség, így Elssler József, a híres táncosnő nagyapja, aki a süttöri temetőben alussza örök álmát, továbbá a táncosnő apja, János, meg József nevű rokona. A függelék, egyúttal a kötetet is lezárja Somfai Lászlónénak aprólékos, gondos munkája a kották papirosának vízjegyről rajzokkal. Részletes indexek teszik a könyvet használhatóvá.

A műhöz külön kis kötetként járul Haydn egyik betétjének első kiadása.

Soproni vonatkozások is szépen vannak a könyvben, de hiszen Fertőd külön élete ellenére is összefonódik Sopronnal, és így városunk zenebarátait nagyon érdekli a mű, amely a magyar zenetörténetnek és kiváló szerzőinek egyaránt nagy dicsőséget szerez.

SOPRON BIBLIOGRÁFIÁJA 1958. (folytatás)

Országgyűlési Könyvtár: A Magyar Tanácsköztársaság kiadványai és az első kommunista kiadványok. Bp. 1958. (Számos soproni és megyei vonatkozással, tárgymutató.)

Pakots György: 100 éves a Kugler utóda, a Gerbeaud utóda, a Vörösmarty cukrászda. Ország Világ 1958. VIII. 6. (Kugler cukrász soproni születésű.)

Parádi Nándor: Középkori cserépfedők. Folia Archaeologica 1958. (Soproni példákat is mutat be.)

P. B.: A sopronhorpácsi templom helyreállítása. Műemlékvédelem 1958. 2. szám.

Petz Aladár: A Győri Kórház története. K. I. ny. Közlemények a Győr-Sopron megyei Tanács Kórházai c. munkából. 1958. (Soproni vonatkozásokkal.)

Péczely Béla: Rövid hírek. Műemlékvédelem 1958. 4. szám. (Fertődről.)

Péczely Piroska: Közbiztonság Sopronban és Sopron megyében. SSz 1958. 2. szám.

Pogány Péter: A régi hazai népies ponyvakutatás problémái. Ethnográfia. 1958. 4. szám. (Egy soproni botrányról is ír.)

Póczy Klára: Reliefszerű tálnegatív töredéke Scarbantiából. SSz 1958. 3. szám.

Pröhle Jenő: A Berzsenyi Gimnázium iskolatörténeti kiállítása. SSz. 1958. 4. szám.

Réthly Antal: Soproni orvosok üdvözlő versei 1745-ből. SSz, 1958. 4. szám.

96 *Roth A. N. Z.:* A Fragment of R. Judah b. Nathans Commentary on the Talmud from Ms. Samuel K. Mirsky Jubilee Volume New York 1958. (A soproni levéltár egyik zsidó szövegű középkori darabja.)

Rózsa György: A Birckenstein-féle metszetes könyv. Ismertetés. SSz 1958. 4. szám.

Rozsonдай Károly: Képek a soproni tanítóképző történetéből. SSz 1958. 3. szám.

Scheiber Sándor: A feltárt középkori soproni zsinagóga. SSz 1958. 4. szám.

Scheiber Sándor: Európai zsidó esemény. A középkori soproni zsinagóga feltárása. Új élet. 1958. III. 15.

Scheiber, Sándor: Medeltida Synagoga upptaect i Sopron. Judiska Hem. 1958. 14. füzet.

Schmidt, Leopold: Zu einem angeblichen „Menschenopfer im Burgenland”. BglHbl. 1958. 1. füzet.

Schneller Margit: Sütőipari ankét Sopronban. Sütő- és téstaipar. 1958. 9–10. szám.

- Schwarz Johann*: Der Hany Istók. Fabelwesen oder wirkliches Wesen? VUH 1958. 9. szám.
- Sedlmayr János*: A soproni középkori zsinagóga helyreállítása. Műemlékvédelem. 1958. 3. szám.
- Sedlmayr János*: Új feltárások soproni műemlékekben. Műemlékvédelem. 1958. 4. szám. (Fabricius-ház, Gambrinus, Kolostor u. 7., Új utca 4.)
- Simkovics Gyula*: Dóczy Lajos ismeretlen levele Gebhardt József soproni polgármesterhez. SSz 1958. 1. szám.
- Simkovics Gyula*: Soproni áldozat a haza oltárára 1848-ban. SSz 1958. 3. szám.
- Sinovatz, Fred*: Reformation und katholische Restauration in der Grafschaft Forchtenstein und Herrschaft Eisenstadt. Eisenstadt 1958. 375. lap.
- Storno Pál*: Schweitzer György barokk szobrász arcképe. SSz 1958. 2. szám.
- Sümegehy Vera*: Egy thessaliai bronzérem és a budakalászi kocsiedény. Num. Közlöny. 1956/7. évf., megjelent 1958. (Soproni vonatkozások.)
- Szakál Ernő*: Stukkókról és stukkóhelyreállításokról. Műemlékvédelem 1958. 3. szám. (A soproni Dóm, Fövényverem utca 29.)
- Szalatnai Rezső*: Sopron műemlékváros. Élet és Tudomány. 1958. 49. szám.
- Szele Lajos*: Egykorú tudósítások az első soproni kisdédóvóról. SSz. 1958. 4. szám.
- Szele Lajos*: Régi soproni írók SSz 1958. 3. szám.
- Szelényi István*: Liszt Ferenc élete képekben. Bp. 1958. 70. lap.
- Takács Lajos*: A höveji legények igazsága 1837-ben. SSz 1958. 2. szám.
- Thier László*: Liszt Ferenc soproni hangversenyei és műveinek nyilvános előadásai 1956-ig, a mestert érintő fontosabb helyi és megyei események felsorolásával. SSz 1958. 3. szám.
- Thirring Lajos*: Sopron jellemzése Fényes Elek 1836 és 1867 közt megjelent statisztikai-földrajzi műveiben. SSz 1958. 3. és 4. szám.
- Tompos Ernő*: Eltűnt műemlékekről és a megmaradtak védelméről. SSz 1958. 4. szám.
- Traeger Ernő*: Az első magyarországi gyorsírási tankönyv soproni vonatkozásai. SSz 1958. 2. és 3. szám.
- Unger Károly*: A szállodaipar helyzete Győrött és Sopronban. Megyei és városi statisztikai értesítő. 1958. 1. füzet.
- Valkó Arisztid*: A Stotz nyomdászcsalád magyarországi működéséről. Magyar Könyvszemle. 1958. 1. szám.
- Varga Endre*: Úriszék XVI–XVII. századi perszövegei. Bp. 1958. 1104 lap. (A lozsi uradalom 394–503, a lándzséri 636–700.)

Vass Imre: Restaurálják a műemlékek és műkincsek festőien szép városát, Sopront. Magyar Nemzet 1958. VII. 11.

Wilsdorf, Helmuth: Das neue Bergbau-Museum in Sopron, Ungarn. Bergakademie 1958. 2. füzet. 4 képpel.

Vincze István: Emberek és kövek Sopronban. Magyar Hírek. 1958. VIII. 15.

Vincze Oszkár: Tizenötéves terv készült az ősi Sopron fejlesztésére. Népszabadság, 1958. VIII. 27.

(Folytatjuk)

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HIRDETÉS

HIRDETÉS

Tekintse meg
Hazánk egyetlen bányászati múzeumát
a KÖZPONTI BÁNYÁSZATI MÚZEUMOT!

Templom utca 2. szám
KIÁLLÍTÓTERMEIBEN

Képekben, tárgyi emlékekben, mozgó modellekben
tanulmányozhatja a magyar bányászat fejlődéstörténetét az ősidőktől napjainkig

NYITVA:
Hétfő és szombat kivételével
naponta délelőtt 10-től délután 1 óráig

Magyar Selyemipari Vállalat
SOPRONI SELYEMSZÖVŐGYÁRA

Sopron, Kőszegi út
IGÉNYES BEL- ÉS KÜLFÖLDI VÁSÁRLÓK SZÁLLÍTÓJA

SOPRONI GÉPIPARI ÉS FINOMMECHANIKAI VÁLLALAT

Sopron, Mátyás király utca 5 szám
Telefon: 10-37

Mindennemű lakatosmunka vállalása
Faipari és egyéb megmunkáló gépek gyártása
AUTÓ-, MOTOR-, MÉRLEG- ÉS IRODAGÉP javítása
HŰTŐGÉPEK garanciális javítása
OLLÓK, KÉSEK köszörülése, ÓRÁK javítása jótállással

Városunk lakosságának ruházati igényét kielégítik

A GYŐR-SOPRONMEGYEI RUHÁZATI
Kiskereskedelmi Vállalat

SOPRONI SZAKBOLTJAI

KÖZKEDVELT
A SOPRONI SÖRGYÁR
készítménye

A kiváló
VILÁGOS SÖR
BARNA SÖR
KINIZSI SÖR

A SOPRONI
Élelmiszerkiskereskedelmi Vállalat

fűszer, csemege, édesség, dohány, tej és hús boltjai
a város minden pontján egész nap a vásárlóközönség szolgálatára állnak

Sopron és vidéke körzeti Földművesszövetkezet

MEZŐGAZDASÁGI SZAKBOLTJA:

ÖTVÖS UTCA 3

A korszerű mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos szerárúk, kisgépek, védőszerek műtrágya stb. A szőlőgazdaság kellékei, hordók, prések, szőlőzúzó, permetezőgépek, burgonyazúzó stb.

Soproni Építőipari és Épületkarbantartó Ktsz

KÖZPONTI TELEP ÉS IRODA:

Kossuth Lajos utca 5 – Telefon: 10-58 és 10-59

ÜVEGES RÉSZLEG:

Lenin körút 22 – Telefon: 17-29

VÁLLAL:

**kőműves, ács, tetőfedő, épületasztalos, szobafestő, mázoló, címfestő, dukkozó, üvegező, üvegcsiszoló,
kályhás, parkettás
munkákat**

Soproni Asztalos- és Faipari Ksz

SOPRON

Vitnyédi u. 13

Telefon: 12-73

Asztalos, festő, mázoló, játékkárpitos, javító, iparművész részlegeivel
a lakosság szükségleteinek kielégítésére a legmesszebbmenőkig rendelkezésre áll

Készít:

hálósobát, kombinált szekrényt, rekamiét, sezlont, konyhabútort
és mindennemű egyéb lakberendezési tárgyat, egyéni megrendelésre, elsőrendű minőségben és ízléses
kivitelen

Vállal:

címtáblafestést, bútormázolást és mindennemű javítást
Játék és iparművészeti készítményei minden alkalomra nagy választékban kaphatók
a Soproni Kiskereskedelmi Vállalat üzleteiben

SOPRONI HÚSIPARI VÁLLALAT

SOPRON

Telefonszámok: 20-88, 20-89 és az üzlet: 26-75

A Soproni Húsipari Vállalat dolgozói
jóminőségű hentesáru készítésével járulnak hozzá az élelmiszeripar fejlődéséhez

Hátulsó utca 2–4. szám alatt
a húsipari húsüzletében naponta friss hentesáru kapható bőséges választékban

Soproni PAMUTIPAR

Sopron, Selmeci utca 15–17 szám

Telefonszám: 20-90

PAMUTSZÖVŐGYÁR

ELZETT VASÁRUGYÁR ZÁRGYÁR

SOPRON Csengeri utca 30–32

GYÁRTMÁNYAI:

ZÁRAK, AJTÓ- ÉS ABLAKPÁNTOK, ÉPÜLETVASALÁSOK

Soproni Fésűsfonalgyár

Gyártelep:

SOPRON, ÁGFALVI ÚT 4. SZÁM. TÁVBESZÉLŐ: 10-50

Budapesti iroda:

BUDAPEST, V., SZENT ISTVÁN TÉR 16. SZ. – TÁVBESZÉLŐ: 328-722

Autóalkatrészgyár V.

**„RÁBA” GYÁREGYSÉGE
SOPRON, BATSÁNYI U. 15.**

Gyártmányai:

Személy- és tehergépkocsi alkatrészek
„Rába” motor, futómű, kapcsolóművek
Csepel 130–300 futómű és csörlőművek

FÉMLEMEZIPARI MŰVEK

SOPRONI TŰ- ÉS KÉSÁRU GYÁREGYSÉGE
Sopron, Csepel utca 3

SOPRONI TŰGYÁR

Termékei: Különféle tűárak. – Kárpitos díszszegek
Cipőkarikák. – Fűzőszemek
Bórszegecsek

LÖVŐI KÉSGYÁR

*Termékei: Háztartási kések. – Zsebkések
Ipari kések. – Mezőgazdasági gépkések
Különféle kéziszerszámok*

SOPRONI RUHAGYÁR

Sopron, Rákóczi utca 6

12 éves működése alatt gyártmányaival: női-, lányka- és baby-ruháival a bel- és külföldi igényeket egyaránt kielégíti

Saját laboratórium

Saját tervezés

TARTSA PÉNZÉT TAKARÉKPÉNZTÁRBAN!

A TAKARÉKBETÉT KAMATOZIK,
BÁRMIKOR, MINDEN ELŐZETES FELMONDÁS NÉLKÜL FELVEHETŐ!

BŐVEBB FELVILÁGOSÍTÁST AD AZ
ORSZÁGOS TAKARÉKPÉNZTÁR FIÓKJA,

SOPRON, Lenin körút 98, valamint bármelyik postahivatal

KEVÉS PÉNZÉRT SOKAT NYERHET!

LOTTÓZON – TOTÓZZON

a soproni TOTÓ-LOTTÓ irodában
SOPRON, Hátsókapu 8

LEGSZEBB AJÁNDÉK A KÖNYV

AJÁNDÉKOZZON MINDEN ALKALOMRA KÖNYVET
A SOPRONI ANTIKVÁRIUMBÓL!

KÖNYVEKET, KÖNYVTÁRAKAT VESZÜNK!

ANTIKVÁRIUM
120

LENIN KÖRÚT 13 – TELEFON: 13-50

**SOPRONI
Járműgyártó
SZÖVETKEZET**

Központi iroda: RÁKÓCZI U. 27. – Telefon: 17-26

Szíjgyártó üzem

LENIN KÖRÚT 90 – Telefon: 21-18
Lószerszámok, kézitáskák, bőröndök, bőrárak készítése, javítása

Motorjavító üzem

BOTOND UTCA 10 – Telefon: 23-25
Megbízható, gyors, biztos szervíz

Bognár-, kovácsüzem

RÁKÓCZI UTCA 27
Kézikocsi, szekér, fejsze, ekekészítés, javítás, lópatkolás, autókarosszéria készítés

TISZTASÁG:

FÉL EGÉSZSÉG

Saját egészsége érdekében látogassa a többi káddal bővített, hőlégfürdővel, központi fűtéssel korszerűsített

Városi fürdőt

FÜRDŐVÁLLALAT

SOPRONI FODRÁSZ SZÖVETKEZET

KORSZERŰSÍTETT, HIGÉNIKUS TERMEIBEN GONDOS ÉS FIGYELMES KISZOLGÁLÁS

A Soproni Állami Gazdaság

KÉKFRANKOS LEÁNYKA MUSKOTÁLY
PALACKOZOTT MÁRKÁS BORAI
A KORSZERŰ SOPRONI SZŐLŐTERMELÉS EREDMÉNYEI

Soproni Háziipari Szövetkezet

Mértékutáni kötöttáru üzlete

Torna utca 1. – Telefon: 14-53

Női- és férfi pulóverek – Kuligánok kötése gyapjú és pamut fonalakból

Szolgáltató részlege

Lenin krt. 94. – Telefon: 21-79

Szemfelszedés – Himzés – Előnyomás

Nylonharisnya átkötés

Minőségi munkával!

TAKARÉKOSKODJUNK A GÁZZAL

akkor kisebb lesz a gázszámla és jobb lesz a gáznyomás

Felvilágosításért és panasszal forduljunk

A GÁZMŰHÖZ

Táncsics Mihály utca 12. Telefon: 25-10

A Soproni Szálloda és Vendéglátó Vállalat

Figyelmes kiszolgálással és jó ellátással szeretettel várja kedves vendégeit

ÜZEMEI

PANNÓNIA ÉTTEREM, FEHÉRTEREM:

a város reprezentatív vendéglátó üzeme

TURISTA SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:

a Lővérek gyönyörű fenyőerdői között fekvő erdei szállójával és éttermével közkedvelt üdülő- és kirándulóhely

BISZTRÓ:

a város központjában hideg ételek választékával, reggelizési lehetőséggel, cukrászati készítményekkel és

presszó-feketével

ALPESI VENDÉGLŐ:

a Lővérek nyári vendéglátó üzeme

DEÁK ÉTTEREM:

a város legszebb helyén, tágas kerthelyiséggel, első rendű tánczenével

GAMBRINUS ÉTTEREM:

a patinás belvárosban, elsőrendű konyhával

VÁRKAPU ESZPRESSZÓ:

I. osztályú táncos szórakozóhely a város főutcáján

FÓRUM-, GYÖNGYVIRÁG-, CIKLÁMEN-, PÖTTYÖS

cukrászda, elsőrangú cukrászsüteményeivel, fagylaltkülönlegességeivel és minőségi eszpresszókávéval

Büfék és italboltok a város legkülönbözőbb helyein és strandokon

Látogassa meg üzemeinket!

Győr-Sopron megye

Idegenforgalmi Hivatala

Sopron, Ógabona tér 8. Telefon: 20-40

Kirendeltségek:

GYŐR, Városi Tanácsház. Telefon: 25-90

MOSONMAGYARÓVÁR, Lenin út 60. Telefon: 66-30

Kirándulások

előkészítése, program összeállítása, szervezése

Szállás biztosítás:

szállodában turistaszálláson – magánhelyen

Ellátás és csoportos étkeztetés biztosítása

Különvonatok és autóbusz különjáratok indítása

Városismertetési séták rendezése szakképzett vezetőkkel

Városkörnyéki és megyei autóbuszkirándulások szervezése

Utazási- és menetjegyirodák (IBUSZ)

Győri turistaszállás, Szeszgyári út 8

Soproni turistaszállás, Ferenczi utca 4

Soproni belvárosi turistaszállás, Új utca 8

Soproni turistatábor és camping

Szállásigények idejében bejelentendők az

IDEGENFORGALMI HIVATALHOZ

Soproni Posztó- és Szőnyeggyár

Sopron, Baross út 24. szám.

GYAPJÚSZÖVETEK
TAKARÓK
MŰSZAKI SZÖVETEK
BÚTORSZÖVETEK
SZŐNYEGEK

É. M.

Soproni Épületasztalosipari Vállalat

hazánk legkorszerűbb épületasztalosipari nagyüzeme

Gyárt:

Mindenfajta ajtót, ablakot és egyéb felszereléseket

Gyártelep:

SOPRON, TERV UTCA 2

Telefon: 17-55, 10-70

Soproni Vas- és Szerelő Kisipari Szövetkezet

vállal:

RÁDIÓ JAVÍTÁST,
GYERMEKKOCSI JAVÍTÁST,
BÁDOGOS, VÍZSZERELÉSI,
LAKATOS, ESZTERGÁLYOS, GÉPLAKATOS
VILLANYSZERELŐ, MOTORTEKERCESELŐ
munkákat

Sopron, Ógabona tér 16

VÁSÁROLJA FINOMÁRU KÉSZÍTMÉNYEINKET!

fonott kalács, briós, sajtrúd, túróstáska, diós- és mákoskifli stb.

Soproni Sütőipari Vállalat

Az üdülőnegyed bejáratánál várja az

Ady Endre Kultúrház

SOPRON, ADY U. 10 – Telefon: 17-34

Tanfolyamok:
szabás-varrás, nyelvoktatás

Tudományos ismeretterjesztő előadások a havi műsorplakát szerint

Minden kedden és szerdán mozielőadás, minden vasárnap filmmatiné

Minden vasárnap táncest

Büfé és eszpresszó a *Soproni Vendéglátóipari Vállalat* kezelésében

Segítsd

Sopron városképének külső szépségét, az utcák tisztaságát!

Támogasd

a Köztisztasági Vállalat fontos munkáját

Ne szemetelj az utcán!

Liszt Ferenc Művelődési Ház

Sopron, Liszt Ferenc utca 1.

Telefon: 27-55

a soproni kultúrélet központja!

*Ismeretterjesztő előadások,
hangversenyek, szakkörök,
tanfolyamok, klubok!*

Orosz-, angol- és német nyelvtanfolyam

Szabás-varrás tanfolyam

Balettiskola – Színjátszó csoport – Bábcsoport – Kézimunka- és rajzszerzők – Bélyeg- és „Ki mit gyűjt” klubok

Liszt Ferenc klub – Ifjúsági társalgó

**A SOPRONI SZEMLE
különkiadványai**

A soproni képzőművészet és zenei művelődés története 1848–1948

A SOPRONI SZÍNÉSZET TÖRTÉNETE
1841–1950

IRTA
CSATKAI ENDRE

Megrendelhetők a kiadóhivatalnál: Sopron, Városi Tanács

SOPRONI SZEMLÉ

Soproner (Oedenburger) Rundschau.
Herausgegeben von der Stadt Sopron. Redigiert von André Csatkai.
Lokalhistorische Quartalschrift.

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HIRDETÉS / Aus dem Inhalt

Aus dem Inhalt

Tompos, Ernst: Ferdinand Handler und seine Familienmitglieder

Házi, Eugen: Der Beginn des Tabakrauchens in Ödenburg

Fabricius, André: Beiträge zur Geschichte des Fabricius-Hauses

Nováki, Julius: Beiträge zur Geschichte der Rondellen der Stadtbefestigung

Tardy, Ludwig: Ein ödenburger Weinhändler und der russische Minister Besztuzsev-Rjumin

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MUNKATÁRSAINKHOZ!

MUNKATÁRSAINKHOZ!

Kérjük munkatársainkat, hogy a szerkesztőség és a nyomda munkájának megkönnyítésére a következőket vegyék figyelembe:

1. Kéziratukat szabványos ívpapír (21×29 cm) egyik oldalára, írógéppel, kb. három ujjnyi margóval írják. A kéziratok terjedelme ne haladja meg a 20 gépelt oldalt!

2. A dőlt szedést a megfelelő szavak egyszeri aláhúzásával, a ritkított szedést szaggatott aláhúzással jelezzék. (A ritkítást csak szavaknál eszközöljük.)

3. A lapalji jegyzeteket külön lapra írják. A szükséges könyvészeti adatokat pontosan adják meg: könyveknél a megjelenés helyét és idejét is, folyóiratoknál az évfolyam és a lap számát, napilapoknál a megjelenés keltét. A kötetet vagy az évfolyamot római számmal, a lapokat arab számmal írják. A kettő közé vesszőt tegyenek. Használják a bibliográfiánkban bevezetett rövidítéseket (pl. SSz = Soproni Szemle). További rövidítéseket a szükséghez képest alkalmazunk.

4. Ha a lapalji jegyzet rövid (pl. SSz VII, 39), akkor a szövegbe dolgozzuk bele és tegyük zárójelbe.

5. A kiadó csak teljesen nyomásra kész kéziratokat fogad el, és a korrekturában eszközölt pótlások esetén a nyomda külön költségeit a szerző tiszteletdíjából levonja. (A korhű helyesírást is pontosan jelöljük a kéziratokban.)

1962. XVI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / OLVASÓINKHOZ!

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, a Soproni Városi Tanács kiadásában negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta Központi Hírlap Irodánál (Budapest V., József nádor tér 1.) és minden postahivatalnál. Előfizetési díj évi 48 Ft, melyet félévenként szed be a posta a levélkézbesítők útján.

Előfizetési csekkszám: egyéni 61.280

közületi 61.066 (vagy átutalás az MNB 8. sz. fióknál vezetett egyszámlára).

Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Heimler Károly: Sopron topográfiája. Sopron, 1936. 87. old.

2 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Gerő László: Dunántúli városok építészeti jellege. Budapest, 1952. 54. old.

3 (Megjegyzés - Popup)

Tompos Ernő: Eltűnt műemlékeinkről. SSz, XII. évf. (1958) 310–318. old.

4 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Csatkai Endre: Három klasszicista építész (Neumayer Lőrinc, Ringer József, Handler Jakab). SSz, VI. évf. (1942) 114. old.

5 (Megjegyzés - Popup)

U. attól: Hogyan tűnt el Sopron arculatáról a Hátsókapu? Sopronvármegye 1939. júl. 2-i szám.

6 (Megjegyzés - Popup)

U. attól: Két régi soproni építész, akiknek nem jutott utcanév. Sopronvármegye 1939. júl. 30-i szám.

7 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Áll. Levéltár (a továbbiakban Lt.) XII. sz. Polgárkönyv 256. sz. bejegyzés 1803. jún. 15-én.

8 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fasc. XXIV. Nr. 642 1809/1818.

9 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fasc. XXIV. Nr. 647 2344/1818.

10 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fasc. XI. Nr. 3357 1815. nov. 25.

11 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fassions Protocoll 1803–1806. 203. old.

12 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fassions Protocoll 1810. 233. old. A Színház utcát akkor még a Grabenrundehez számították.

13 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fassions Protocoll 1810. 62. old.

14 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fassions Protocoll 1810. 218. old.

15 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fassions Protocoll 1816. 7. old.

16 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fassions Protocoll 1816. 471. old.

17 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fassions Protocoll 1816. 487. old.

18 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fassions Protocoll 1816. 883. old.

19 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fasc. XXII. Nr. 1052. 2588/1826. szept. 13.

20 (Megjegyzés - Popup)

A csődtömeggondnok elszámolása. Lt. Fasc. XI. Nr. 654. 1832. ápr. 4.

21 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fasc. XIX. Nr. 14716 2622/1828 és 2784/1828.

22 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fasc. XIV. Nr. 8182 3160/1829.

23 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Kőfaragó és kőműves céh VI. Meisterbuch.

24 (Megjegyzés - Popup)

Lt. XIII. sz. Polgárkönyv 280. old.

25 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fasc. XIV. Nr. 13965. 26/3/1859.

26 (Megjegyzés - Popup)

Közölte: Tompos Ernő: Sopron romantikus épületei. Művészettörténeti Értesítő VII. évf. (1958) 177–189.

old.

27 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Bau u. Versch. Com. iratai 4/1848.

28 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fasc. XXIV. Nr. 4516 1858.

29 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fasc. XXIV. Nr. 3680 Bau. Com. 30/3/854.

30 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fassions Prot. 1837. 430. old. 1231/2149.

31 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Felvallási könyv 1847. 13. old. 402/549.

32 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Felvallási könyv. 1848. 813. old. 2642/3208/3939.

33 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fassions Prot. 1850. 512. old. 739. sz.

34 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fasc. XXV. Nr. 9658. 454/1855.

35 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fasc. XXV. Nr. 9853. 5046/1855.

36 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Művészet 1928. évf. 539. old.

37 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fasc. IV. Nr. 6409. 1075/1857.

38 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fasc. XXIV. Nr. 4490. 8389/1858.

39 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fasc. XXIV. Nr. 4443. 1858.

40 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fasc. XXIV. Nr. 5094. 116/1860.

41 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fasc. XXIV. Nr. 5555/1862.

42 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fasc. XXIV. Nr. 6096/1816. (Közölve a 26. sz. alatt idézett cikkben.)

43 (Megjegyzés - Popup)

Thirring Ferdinánd löverjének terve Lt. Fasc. XXIV. Nr. 6283/1869.

44 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fasc. XXIV. Nr. 6644/1874.

45 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fasc. XXIV. Nr. 6590/1873.

46 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fasc. XXIV. Nr. 6232/1868.

47 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fasc. XXIV. Nr. 6431/1871.

48 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fasc. XXIV. Nr. 8039/1877.

49 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fasc. XXIV. Nr. 7047/1875.

50 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fasc. XXIV. Nr. 8230/1880.

51 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fasc. XXIV. Nr. 8118/1878.

52 (Megjegyzés - Popup)

Hermann Ziller: Schinkel. Verl. v. Velhagen u. Klasing Bielefeld u. Leipzig 1897.

53 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fasc. XXIV. Nr. 8484/1884.

54 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Csatkai Endre: A nagylócsi báró Solymossy kastély. SSz, IV. évf. 266. old.

55 (Megjegyzés - Popup)

Lt. Fasc. XXIV. Nr. 8191/1879.

56 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung 1888. IX. 13.

57 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 1898. évf. 53. és 59. 1.

58 (Megjegyzés - Popup)

Gombocz–Melich: Magyar etymológiai szótár 1380. hasáb.

59 (Megjegyzés - Popup)

31623–1626. évi Bírói jegyzőkönyv 318. 1.

60 (Megjegyzés - Popup)

Burger- und achtpüchel 84. 1.

61 (Megjegyzés - Popup)

Végrendeletek, Lad. N. fasc. 1. nr. 12.

62 (Megjegyzés - Popup)

61599. évi tanácsjegyzőkönyv 34. 1.

63 (Megjegyzés - Popup)

71614. évi tanácsjegyzőkönyv 8/a. 1.

64 (Megjegyzés - Popup)

81616–1638. évi Bírói jegyzőkönyv 185/a. 1.

65 (Megjegyzés - Popup)

91649. évi Bírói jegyzőkönyv 54/a. 1.: *1 püschel trinckh tobäckh wigt 1 1/2 lb. to zu 36 kr. facit 54 kr.*

66 (Megjegyzés - Popup)

101652–1653. évi Bírói jegyzőkönyv 176/b. 1.

67 (Megjegyzés - Popup)

111655–1656. évi Bírói jegyzőkönyv 65. 1.: *5 1/2 lb. tubakh á 24 kr. ... 2 fl. 12 kr.*

68 (Megjegyzés - Popup)

121655. évi Bírói jegyzőkönyv 105/a. 1.: *16 lb. tabák á 8 kr. 2 fl. 8 kr.*

69 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 235/a. 1.

70 (Megjegyzés - Popup)

141681. évi Bírói jegyzőkönyv 111. 1.

71 (Megjegyzés - Popup)

151686. évi Bírói jegyzőkönyv 72. 1.

72 (Megjegyzés - Popup)

161681. évi tanácsjegyzőkönyv 357. oldaljelzés 1. és m. lapjain: *Diweil bey diesen angehenden landtag viel frembt es volck herkombt, welches in trunck mit liechtern, auch mit tobacksauffen unvorsichtig und liederlich umgehen, als wierd ein ehrethamer rath gebeten durch die viertlherren selbst und vierundzwanziger umb mehrers ansehen willen sowohl denen hauss Herren alls darin logirenden andeuten und sagen zu lassen, dass sie fleisige obsicht aufs feuer zu haben dem gesind eiferigst einbinden.*

73 (Megjegyzés - Popup)

171724. évi városi számadáskönyv 12/a. 1.

74 (Megjegyzés - Popup)

181726. évi városi számadáskönyv 13/a. és b. 1.

75 (Megjegyzés - Popup)

191804. évi Rechnungs-journal nr. 1455.

76 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 1898. évf. 65. 1.

77 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 69. 1.

78 (Megjegyzés - Popup)

221709. évi tanácsjegyzőkönyv 322–332 1.

79 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 1898. évf. 125. 1.

80 (Megjegyzés - Popup)

241703. évi tanácsjegyzőkönyv 6–10. 1.

81 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 82. 1.

82 (Megjegyzés - Popup)

261699–1701. évi Acta dicasterialia 43. 1.: Seind ex commissione eines löblichen stadtgerichts die gewichter bey der tobackhspinnerin visitiret und in guttn stand befunden worden. Ingleichen auff anhalten der herrn kauffleüthe ihr ausser ihren baw dass anderer tobackh verspinnen sub poena 4 florenorum per me actuarium alls exmissum gerichtlich verboten worden.

83 (Megjegyzés - Popup)

Végrendeletek, Lad. H. fasc. 5. nr. 170.

84 (Megjegyzés - Popup)

281704. évi tanácsjegyzőkönyv 82–3. 1.

85 (Megjegyzés - Popup)

291706. évi tanácsjegyzőkönyv 68–70. 1.

86 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 1898. évf. 78. 1.

87 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1937. 280. lap. A Szépítő Egyesület története. 1929. Kunt Mihályné szíves közlése.

88 (Megjegyzés - Popup)

Lamberg Ferenc altábornagy 1848 szeptemberében királyi biztосként érkezett Pestre. A forradalmi tömeg a hajóhídon felismerte és megölte.

89 (Megjegyzés - Popup)

Kosztolányi Károly volt nemzetőrségi kapitányt még 1854. június 30-án is kurrentálja Kollár főbiztos.

90 (Megjegyzés - Popup)

Röjtökön és környékén használatos tájszó; jelentése: Kószál, csavarog, kóborol.

91 (Megjegyzés - Popup)

1.,Hollósy Kálmán és Móra Ferenc Felsőlvön” (SSz., 1961, 1. szám, 55–61. l.)

92 (Megjegyzés - Popup)

Móra Ferenc: *Daru utcától a Móra Ferenc utcáig*, I. köt., 164. l. (Budapest, 1934., Révai kiadás).

93 (Megjegyzés - Popup)

Móra Ferenc: *Parasztjaim*, 1–35., ill. 58–70. l. (Budapest, Genius kiadás).

94 (Megjegyzés - Popup)

Matusz Gy.: A soproni orsolyiták története. A soproni Szent-Orsolya rendi kath. leánygimnázium értesítője az 1915–1916. isk. évről 5–32.

95 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai E.: Milyen házak álltak hajdanában az Orsolyiták zárdája helyén? Soproni Hírlap 1933. II. 26.

96 (Megjegyzés - Popup)

A soproni posztós-céh iratai között, Dávidházy István tulajdonában. Az iratok kölcsönzéséért ezúton mondok köszönetet.

97 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Állami Levéltár. Bau. Comm. 153/1852.

98 (Megjegyzés - Popup)

Thirring G.: Sopron városa a 18. században. Sopron, 1939. 9. l.

99 (Megjegyzés - Popup)

Gerő L.: Magyarországi várépítészet. Budapest, 1955. 317. l.

100 (Megjegyzés - Popup)

Gerő L.: i. m. 331. l.

101 (Megjegyzés - Popup)

Gerő L.: A soproni vár. (Sopron és környéke műemlékei. II. kiadás. Budapest, 1956.) 168. l.

102 (Megjegyzés - Popup)

Gerő L.: i. m. 167. 60. kép.

103 (Megjegyzés - Popup)

Payr György és Payr Mihály krónikája 1584–1700. Jegyzetekkel ellátta Heimler K., Sz., VI. (1924) 11. l.

104 (Megjegyzés - Popup)

Gerő L.: i. m. 168. l.

105 (Megjegyzés - Popup)

Payr S.: Emlékezés doktor Lackner Kristófról. Sopron, 1932. 18. l. – Ugyanerre a következtetésre jutott Heimler K. is: Payr ... krónikája ... 29. 191. jegyzet.

106 (Megjegyzés - Popup)

Payr ... krónikája ... 21. l.

107 (Megjegyzés - Popup)

U. o. 30. l.

108 (Megjegyzés - Popup)

U. o. 23. l.

109 (Megjegyzés - Popup)

Orsz. Levéltár kanc. oszt. conc. exped. 1757. szept. No. 121.

110 (Megjegyzés - Popup)

Bán János: Sopron újkori egyháztörténete. 1939. 332. lap. Említ még egy utat, amelyről IV. 4-én van szó a tanácsjegyzőkönyvben, valószínűleg az előbbi körvonalazott úttal lesz azonos.

111 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: Idegenek a régi Sopronról. 1938. 18–19. lap.

112 (Megjegyzés - Popup)

Thirring: Sopron háztulajdonosai. 1941. 261. lap.

113 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre közlése.

114 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai–Dercsényi: Sopron és környékének műemlékei. 1956. 353. lap. A háznak Edlinger birtoklása után

volt tulajdonosairól Soproni Hírlap 1935. március 17. és 21. Csatkai. A Domonkos utca Somogyi házának régi gazdája.

115 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre közlése.

116 (Megjegyzés - Popup)

Thirring i. m. 226–227. lap és Csatkai Endre közlése.

117 (Megjegyzés - Popup)

Jómagam is birtokok apám és Bakonyi László hagyatékából ilyen füzeteket a szerző ajánló soraival. Cyprián. Győr, 1886. Szerelmes történetek. Győr. 1886. A szerelem titkai. Győr, 1888.

118 (Megjegyzés - Popup)

Borovszky: Győr vármegye 173. lap.

119 (Megjegyzés - Popup)

Bizay Mihályról sok mende-monda járta a maga korában. Tóth Béla: Szájru szájra című kötetében ad róla felvilágosítást (1910. 115. lap). 1800 körül született, ingyenélő pályát választott és „fiatalkorában földesurak tányérnyalója lett.” 1888-ban halt meg, miután megmutatta, hogy Magyarországon a semmittevés jövedelmező foglalkozás, mert jó módú emberként halt meg egy évvel Reviczky előtt, 1888-ban. A „Nemzet bárója” néven volt ismeretes, ugyanis báró Zaynak hívatta magát. A Bizay névből megtartotta a B betűt, a pontot hozzá az i-ről vette.

120 (Megjegyzés - Popup)

Ma is fel-felbukkanó feltevés.

121 (Megjegyzés - Popup)

Kiváló francia tragika volt.

122 (Megjegyzés - Popup)

Ceylon lakosai.

123 (Megjegyzés - Popup)

A budapesti Rákóczi út hajdani neve Kerepesi út volt.

124 (Megjegyzés - Popup)

Minden volt már egyszer a világon. Azaz: semmi sem új a nap alatt.

125 (Megjegyzés - Popup)

Amit Isten hárítson el.

126 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1889. 41. szám.

127 (Megjegyzés - Popup)

A görögök magyarországi tevékenységére vonatkozó általános irodalom: Schäfer L.: A görögök vezetés szerepe Magyarországon a korai kapitalizmus kialakulásában. Bp. 1930. Közgazdasági Szemle 54 (1930.) 32–54, 109–141. Horváth E.: Az Újgörögök. Bp. 1943.

128 (Megjegyzés - Popup)

Új Sopronvármegye 1941. IV. 26. sz.

129 (Megjegyzés - Popup)

M. Schwartner: Statistik des Königreichs Ungarn. Pest 1798. 159. 11.

130 (Megjegyzés - Popup)

Horváth E.: Zavirasz György élete és munkái. Bp. 1937. 5. 1. Marczali: Magyarország története II. József korában I. 118. lap. II. József alatt ott, ahol 10–20 család élt, templom építésére kértek engedélyt.

131 (Megjegyzés - Popup)

Topographisch-statistisches Archiv des Königreichs Ungarn. II. kötet Wien, 1821. 430. lap. A soproni Pócsi utca (régebben Kis utca, Kis Pócsi utca) 11-es számú házának udvarán álló, ma raktárnak használt épületet a köztudat régtől fogva a görögök hajdani kápolnájának tartja. A háznak tömérdek lakója van és ezt a részt lomtárnak, régebben présháznak használták. Egyébként a népi humor Blunzkessel néven emlegeti az ütött-kopott, toldott-foldott házat. Nagy bátran leégthetett volna. 1924-ben a Sopronvármegye c. lap hívta fel rá ismét a figyelmet. „Elfeledett soproni műemlék. Pincekápolna a Kis utcában” volt a cikk címe, persze riporter túlzásokkal. Még ma is megvan a 18. századból származó egyszerűbb stukkódísz, de az 1924-ben még hallomásból emlegetett freskónak semmi nyoma. (1924. VIII. 31.) A Storno-gyűjteményben őrzött egyik koraközépkori Madonna-szobor állítólag a kápolnában állott, egyébként az alt-öttingeni kegyszobor másolata. (Lásd Endrédy Zoltán: Boldogasszony Sopron felett. 1948. 23. lap.)

132 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre szíves közlése.

133 (Megjegyzés - Popup)

Meletiu: Ekklesiasz iki Isztoria. Wien, 1783.

134 (Megjegyzés - Popup)

A. Szigalas: Archa kje vivliothike Ditikisz Makedoniasz. Szaloniki. 1939. 73. I.

135 (Megjegyzés - Popup)

Horváth E.: Görög könyvtárak és levéltárak magyarországi vonatkozásai. Egy. Philologiai Közöny 1939. 393. lap.

136 (Megjegyzés - Popup)

Magyarország statisztikája I. kötet. Pest, 1824. 50. lap.

137 (Megjegyzés - Popup)

1Életét és műveinek részletes ismertetését lásd: *Szinnyei J.*: Magyar írók élete és munkái. Bp. 1903. IX. k. 598–601. old.

138 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Imre: Petőfi egy ifjúkori leveléről. *Vasárnapi Újság*, 1866. jan. 10. A cikkre hivatkozik *Hatvany*: Így élt Petőfi, Bp. 1955. 448. old.

139 (Megjegyzés - Popup)

Ferenczi: Petőfi életrajza. Bp. 1896. I. k. 169. old.

140 (Megjegyzés - Popup)

Hatvany i. m. 439. old.

141 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. *Ferenczi* i. m. 182. old. A levelet először *Nagy Imre* mutatta be a *Vasárnapi Újság* 1866. évfolyamában. Újra kiadta *Halasi*: Petőfi-reliquiák, 45. old. A levelet közli teljes terjedelmében *Ferenczi* is i. m. 182–184. old.

142 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. br. *Radvánszky*: Emlékbeszéd Nagy Imre felett. *Turul*, 1895. 2. old.

143 (Megjegyzés - Popup)

A Hon 1864. 42. sz.

144 (Megjegyzés - Popup)

Pesti Napló, 1865. 57. sz.

145 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Imre: A dunántúli történetkedvelők. *Emlékkönyv*, Bp. 1892. 79. old.

146 (Megjegyzés - Popup)

U. ott, 74. old.

147 (Megjegyzés - Popup)

Győri történelmi és régészeti füzetek 1863.

148 (Megjegyzés - Popup)

U. ott, 1868.

149 (Megjegyzés - Popup)

13,,...el akartam küldeni a fertőben elsüllyedt helységekről írt értekezésemet is, azonban még pótolni valóm van benne... Ez okozta leginkább megkésésemet, most azonban már tovább nem várhatva, küldöm e másik kettőt, ... Amint készen leszek a harmadikkal, azt is azonnal küldeni fogom...” *Nagy Imre* levele Pesty Frigyeshez. 1865. szept. 20. *OSZKK Levelestár*.

150 (Megjegyzés - Popup)

14,,A Századok 15 példányát múlt alkalommal megkaptam, egy példányt adtam... Lajosnak, egyet Szombathelyre az ottani premontrei főgymnasium könyvtárába... Még ezen felül szerzendek úgy hiszem 20 aláírást, kérek tehát még 20 példányt az 1-ső füzetből...” *Nagy Imre* levele Pesty Frigyeshez. 1867. szept. 19. *OSZKK Fol. Hung.* 1115. II. ff. 130.

151 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. *Századok* 1867. 215–6. old.

152 (Megjegyzés - Popup)

Lásd Pesty Frigyeshez intézett leveleit 1867–68-ból. *OSZKK Levelestár* és *OSZKK Fol. Hung.* 1115. II. ff. 132. 135.

153 (Megjegyzés - Popup)

Emlékkönyv a Magyar Történelmi Társulat Sopronban való időzése alkalmából. Bp. 1883. 48–88. old. I. Történeti rész II. A város birtokairól. III. A Fertő tava régente. IV. Függelék.

154 (Megjegyzés - Popup)

U. ott 11. old. és *Lukinich*: A Magyar Történelmi Társulat története. Bp. 1918. 56–57. old.

155 (Megjegyzés - Popup)

Emlékkönyv 117–119. old.

156 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. *Lukinich* i. m. 59–60. old.

157 (Megjegyzés - Popup)

Sopron megye alispánjának levele Nagy Imréhez, 1885. jan. 6. *OSZKK. Fol. Hung.* 1097. ff. 88.

158 (Megjegyzés - Popup)

Stessel a hg. Esterházy-féle uradalom főpénztárnoka volt, de történeti kutatásokkal is foglalkozott – főleg Sopronnal kapcsolatban. V. ö. *Szinnyei* i. m. XIII. k. Bp. 1908. 37–38. old.

159 (Megjegyzés - Popup)

Sopron vármegye Kiadói Hivatalának átirata az alispáni hivatalhoz. *OSZKK Fol. Hung.* 1097. ff. 90.

160 (Megjegyzés - Popup)

Sopron megye köztörvényhatósági bizottságának Sopronban 1885. május 19-én tartott rendes tavaszi közgyűléséről felvett jegyzőkönyv kivonata. *OSZKK Fol. Hung.* 1097. ff. 98.

161 (Megjegyzés - Popup)

U. ott.

162 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. *OSZKK Fol. Hung.* 1097. ff. 99.

163 (Megjegyzés - Popup)

Századok 1889. 794–95. old.

164 (Megjegyzés - Popup)

*Fejérpatak*y: Alsószopori Nagy Imre emlékezete. *Emlékbeszédek* a Magyar Tudományos Akadémia tagjairól. Bp. 1899. IX. k. 78. old.

165 (Megjegyzés - Popup)

A községek névjegyzékét az óhajtott névvel együtt lásd *OSZKK Fol. Hung.* 1097. ff. 89.

166 (Megjegyzés - Popup)

Sopron megye alispánjának levele Nagy Imréhez, 1892. márc. 28. *OSZKK Fol. Hung.* 1097. ff. 100. Végül az alispán felveti, hogy más községek magyarosítása is szóba kerülhet, ha azt Nagy Imre kívánatosnak tartaná. „...szíveskedjék ez iránti javaslatait velem egyúttal szintén közölni.”

167 (Megjegyzés - Popup)

31,...én többnyire íróasztalomhoz vagyok leláncolva hivatalos munkám sokasága által, csak néha jut egy kis időm, hogy kedvencz foglalkozásomnak a történelmi bűvárlatnak is szentelhessek néhány percet.” lásd levelét Nagy Ivánhoz. 1881. dec. 30. *OSZKK Levelestár.*

168 (Megjegyzés - Popup)

32,...négy gyermekem nevelése elég gondot ad, munkám is van elég, csak győzhetném.” Lásd Nagy

Ivánhoz intézett levelét. 1883. u. ott.

169 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Imre levele Nagy Ivánhoz, 1884. u. ott.

170 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Imre levele Nagy Ivánhoz, 1892. dec. 15. u. ott.

171 (Megjegyzés - Popup)

Fejérpataky i. m. 61. old.

172 (Megjegyzés - Popup)

U. ott 82. old.

173 (Megjegyzés - Popup)

Ssz. 1957. 72-73. lap.

174 (Megjegyzés - Popup)

Soproni tanuló-szállások jegyzéke. Sopron, 1909. Romwalter. Haránt quart, 40. lap.

175 (Megjegyzés - Popup)

Az apácák internátusa rendkívül nagy követelményekkel lépett fel. 1909-ben po. az egyik tájékoztatójában olvasható, hogy az évi 500 koronás díjon kívül mindegyik növendéknek magával kell hozni a következőket: ágynemű, matrác, dunna vagy gyapjútakaró, fejbánkos, levarrott takaró 3–3 felhuzattal, 3 lepedő, szappantartó, mosdótál, korsó, ezüst evőeszköz, kávéskanál, stb.

176 (Megjegyzés - Popup)

Ruhmann: A soproni ev. líceumi Diákszövetség Évkönyve. 1938.

177 (Megjegyzés - Popup)

Németh: i. m. i. h.

178 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. még ugyanó: La découverte d'une synagogue médiévale à Sopron. Revue des Études Juives CXVIII. 79–93.

179 (Megjegyzés - Popup)

SoprOkl. II/3, 326, 352; II/6, 136; II/2, 405, 422; II/3, 31; II/6, 126; II/3, 52, 71.

180 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. bajor *tucken* 'untertauchen; alámerülni (vízben)'. Schmeller, Andreas: Bayerisches Wörterbuch. München, 1872². I. 489.

181 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő ezt a füzetalakú forrást (SoprOkl. II/6, 133–44) 1440-ből keltezi, mert az elülső fedőlapon ez a keltezés olvasható. Az elülső és a hátsó fedőlapon található, a házak sorrendjében haladó névsor (I. h. 142–4) valóban 1440-ből való. Mégpedig az elülső fedőlap a csecsemő V. László király soproni tartózkodása (jún. 3–júl. 3.) idejéből, mert a tanács ekkor a király és kíséretének elhelyezése céljából hirtelen kilakoltatta a várostorony melletti házából (ma tanácsháza) Juding Miklós patrícius özvegyét, akinek Eilinsgrab Egyed patríciusnál kellett meghúzódnia (I. h. I/3, 198–9; II/6, 144). A hátsó fedőlap névsora Moser Osvátot nevezi meg polgármesternek, Traismaurer Pétert meg városbírónak (I. h. II/6, 143). Ez csak az 1440. április 25-ével kezdődő egy éves ciklusra vonatkozhat (v. ö. ZsidóOkl. V/2, 287.). A fedőlapba kötött füzet azonban korábbi keltezésű. Ez Székeles Pétert mondja polgármesternek és Eilinsgrab Györgyöt városbírónak (I. h. II/, 140). Ez csak az 1426–27. évi vagy az 1427–28. évi ciklusban lehetséges (I. h. II 2, 349; GerB. 5). Az összeírás az 1427. évi adójegyzék után, tehát az 1427–28. évi ciklusban keletkezett, mert Schadendorfer Tamás Szent György utcai háza (I. h. II/2, 366) már Körmendi Andrásé (I. h. II/6, 140). Azonban 1428. február 23-a előtt, mert ekkor az itt szereplő Piberauer János már nem él (I. h. II/6, 140; II/1, 39). Tekintettel arra, hogy az összeírás a vásárokon végzendő munkálatokhoz szükséges és a város polgárai s lakói által megváltandó *napszám* megállapítására készült, bizonyos, hogy 1427-ből való: Schadendorfer Tamás városi kamarás számadáskönyve szerint a város ez év június 26-tól október 5-ig javíttatta a várfalakat („Das ausgehen auf die mawrer auf das paw in gräben.” I. h. II/2, 391–3). Házi Jenő szerint a nevek mellé tett pontok a kiállítandó *munkások* számát jelentik (I. h. II/6, 141). Ennek ellene mond a végösszeg: mit kezdett volna a város 774 munkással (ebből 60 a zsidóké)? Ellene mond a negyedik fertály után következő és többnyire áthúzott feljegyzések címe: „Notandum, die in den graben schuldig beleibend in der stat”; Die schuldig sind aus der stat” (I. h.). Ezzel nemcsak egy fontos várostörténeti forrás keltezését sikerült megállapítanunk, hanem szempontokat kaptunk a középkori város, nevezetesen Ernst Konrád városi jegyző (1419–1450.) iratkezeléséhez is (vö. még I/2, 357). Mihez készült azonban a fedőlap két névsora? Kétségtelenül egy-egy adójegyzék előmunkálataihoz. A fedőlap német címének pontos fordítása található az 1440. évi adójegyzék latin címében (I. h. 133; II/3, 204). Idetartozik a hátsó fedőlap névsora. Az elülsőé egy soron kívül kivetett adó jegyzékéhez. Ez az adójegyzék vagy elveszett, vagy pedig el nem készült V. László és kíséretének hirtelen eltávozása miatt.

182 (Megjegyzés - Popup)

A Gerichtsbuch 13. számú szövegének keltezéséből a „feria quarta” kifejezés után kimaradt a *post* ,után’ szócska.

183 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Beranek, Franz J.: Jiddisch (Stammler, Wolfgang: Deutsche Philologie in Aufriß Berlin, 1957.² I. kötet).

184 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Hutterer, Claus Jürgen: Zur Frage der jiddischen Lehnwörter im Madjarischen. Mittlungen aus dem Arbeitskreis der Jiddistik. Bd. 2. (1960), F. 12, 24–6; ugyanő: *Tréfi–tréfli–tréfni*. Magyar Nyelv, LVII. 84.